

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА
МЕТОДИКИ ЇЇ НАВЧАННЯ**

**СТУДЕНТСЬКІ
ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ**

ВИПУСК 12

**ЖИТОМИР
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2021**

ББК 81.001.2

УДК 811.161.2+81-119

Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана
(протокол № 24 від 28 грудня 2021 року)

Рецензенти:

Гримашевич Г. І., кандидат філологічних наук, доцент завідувач кафедри української мови та методики її навчання Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Плечко А. А., кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Поліського національного університету;

Тищенко Т. М., кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Студентські лінгвістичні студії: Збірник статей. – Вип. 12.
Відп. за випуск В. М. Титаренко, А. В. Ящук. – Житомир, 2021. – 165 с.

У збірнику вміщено наукові роботи студентів та магістрантів, у яких порушено актуальні проблеми з лексикології, фразеології, граматики, діалектології, історії мови, ономастики, стилістики української мови.

Призначений для вчителів-словесників, студентів-філологів та всіх, хто цікавиться проблемами української мови.

ЗМІСТ

Бідюк Тетяна. Граматична й словотвірна структура неофіційних антропонімів у говірках Олевщини.....	5
Біленька Людмила. Функціонування діалектизмів у творчості сучасних письменників Бердичівщини.....	12
Бугаєць Марина, Іщенко Олена. Особливості ідіостилю Оксани Забужко.....	18
Будько Іванна. Словотвірні особливості прізвищ Брусилівщини (на матеріалі «Національної книги пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні»).....	24
Бут Дарія, Ковальчук Дарія. Гумор та його складники в сучасній масовій культурі.....	30
Вельмик Вікторія. Функціонування лексико-семантичної групи «Назви одягу, взуття та прикрас» в українській пареміології	39
Даскалюк Марія. Семантика твірних основ прізвищ м. Андрушівка Житомирської області.....	44
Добровольська Діана. Нетикет у засобах інтернет-комунікації: теоретичні аспекти.....	51
Діляєва Катерина. Концепт «здоров'я» в мовній картині світу сучасної людини.....	59
Зацепіна Марина. Мовний аспект ідіостилю Володимира Даниленка.....	68
Калита Ніна. Вербалізація образу жінки у творах Ірен Роздобудько.....	74
Катенцова Катерина. Онімна номінація в романі Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець»	78
Колесник Олена. Функціонування фразеологізмів із ключовим дієсловом у романі Марії Зіновчук «Катеринина коса»	85
Король Катерина. Мовні помилки в газеті «Житомирщина»	91
Левченко Дар'я. Відокремлені й уточнювальні члени як ускладнювальний елемент простих речень у художньому дискурсі Володимира Лиса.....	97
Макушінська Юлія. Особливості вивчення творчого доробку Джека Лондона.....	104
Монько Тетяна. Мовностилістичні особливості дитячих періодичних видань.....	110
Пилипчук Людмила. Мовні ознаки фемінності та маскулінності в повісті «Казка про калинову сопілку» О. Забужко.....	114
Рубашевська Олеся. Культурологічний підхід до формування мовленнєвих умінь та навичок.....	121
Саленко Тетяна. Засоби вербалізації фемінного дискурсу в романі Олени Печорної «Грішниця»	126
Сергієнко Богдана. Функціонування гуцульських діалектів у романі Марії Ткачівської «Тримайся за повітря»	133
Сич Анастасія. Стилiстичне оформлення назв їжі й напоїв у ретроромані Юрія Винничука «Цензор снів».....	141

Шевчук Наталія. Побутова лексика: теоретико-методологічний аспект.....	147
Яриновська Катерина. Особливості лексики на позначення кольору та запаху у творчості Юрія Іздрика....	152
Ящук Алла. Лексична база сучасних прізвищ Бердичівщини.....	159

Тетяна Бідюк,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ГРАМАТИЧНА Й СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА НЕОФІЦІЙНИХ АНТРОПОНІМІВ У ГОВІРКАХ ОЛЕВЩИНИ

У статті досліджено граматичну і словотвірну структуру неофіційних антропонімів Олевщини. Проаналізовано лексико-семантичне підґрунтя прізвиськ. З'ясовано мотиви неофіційної номінації жителів досліджуваного ареалу. Схарактеризовано функціональні різновиди неофіційних особових іменуваль. Описано основні способи творення прізвиськ.

Важливою частиною лінгвістичного опису неофіційних назв є визначення їхньої словотвірної структури. Щоб з'ясувати цей елемент прізвиськ, необхідно окреслити їхні граматичні риси, оскільки похідні ознаки пов'язані з частиномовною належністю.

Дослідження граматичної структури сучасних прізвиськ є відносно новими, оскільки це актуальна тема, що становить для ономастів значний науковий інтерес. О. Антонюк зазначає, що, виявляючи спільні ознаки з апелятивною лексикою та власними назвами інших класів, прізвиськові найменування відрізняються від них граматичною будовою, зокрема частиномовною належністю, особливостями вираження категорій роду й числа, відмінковою формою [1, с. 132]. Ця тема ширше розкрита в працях таких лінгвістів: В. Чабаненка, Г. Аркушина, М. Наливайко, О. Антонюк, Г. Сеника, О. Бекасової, які зосереджуються на словотвірних характеристиках неофіційних антропонімів. Водночас частиномовна належність прізвиськ привертала увагу М. Ушакова, Н. Ключової Н. Шульської, В. Васильєвої.

Аналізуючи неофіційні антропоніми в говірках Олевщини, спочатку визначаємо їхню частиномовну належність. Серед досліджуваних прізвиськ Олевського регіону найпоширенішими є найменування іменникового та прикметникового типу, які охоплюють усі семантико-граматичні розряди. До

антропонімів іменникового типу належать такі, що співвідносяться з іменниками. Виділяємо найменування, що відповідають іменникам І відміни: *Повариха, Смолячиха, Старчанка, Пошталъйонка, Пайка, Рижоня, Розруха, Пушка, Шкрабчиха, Хомиха, Циганка, Шулячиха* та ін. У початковій формі вони дорівнюють називному відмінку однини й мають закінчення **-а (-я)**. Особливість цих антропонімів – здатність позначати осіб як жіночої, так і чоловічої статі.

До прізвиськ прикметникового типу належать оніми, що співвідносяться з прикметниками й мають прикметникову парадигму відмінювання: *Будьонний, Веруючий, Воєнний, Бєлий, Зарєчний, Плєскатий, Святий* та ін. До словотвірного процесу виявляються втягненими всі можливі розряди прикметників: а) якісні: *Глухий, Горбата, Сліпий, Солодкий, Зубата, Левий*; б) відносні: *Бездомний, Безрукий*; в) присвійні (переважно відандронімні): *Жорова Тоня, Максимова, Малярчишина, Ментова, Іванова, Маринчин Іван*. Особливою рисою цих прізвиськ є те, що вони за допомогою фінальної морфеми вказують на стать іменованої особи.

Серед досліджуваного матеріалу переважають індивідуальні прізвиська, які мають лексико-семантичний спосіб творення, який є найпоширенішим під час творення неофіційних антропонімів. Чимало науковців схиляються до думки, що навіть у процесі творення морфологічним способом присутність явища переосмислення назви обов'язкова [3–4].

Підсумовуючи процес лексично-семантичного творення неформальних людських імен, виділяємо **трансонімізацію** як використання готового власного імені для творення прізвиська. Трансонімізація – поширене явище в галузі неофіційних антропонімів Олевщини. Спираємося на класифікацію Н. Шульської, яка в дисертаційному дослідженні виокремлює такі механізми трансонімізації: використання власних особових імен; використання прізвиськ (переважно в множині); використання імен, прізвиськ відомих осіб, кіно-, мультгероїв; використання топонімів; використання зоонімів [4].

У зібраному матеріалі поширені такі механізми творення: від назв політичних діячів, діячів культури, письменників, артистів: *Брежнєв, Будионний, Мечурін, Масон, Меркель, Менделєєв, Сусанін, Ленін, Тимошенчіха, Терешкова, Пушкін* та ін. В основі перенесення здебільшого зовнішня схожість або риси характеру. Від назв героїв мультфільмів, казок кіногероїв утворено такі прізвиська: *Будулай, Вокер, Шерлок, Аватар, Бембі, Буратіно, Гном, Дюймовочка, Каспер, Кощеї, Лунтик, Покємон, Чебурашка, Шапокляк*. Від імен, що мають сему типізації, виникли неофіційні антропоніми: *Будионний* (начальник), *Мойша* (єврей), *Микола* (простий, селянин) та ін. Вони є своєрідними узагальнювальними назвами за національною чи соціальною настановою. Поширеним явищем у сфері творення прізвиськ Олевщини є специфічна трансонімізація з перенесенням на носія: а) іншого, не паспортного імені, не пов'язаного з носієм чи його родичами; б) ізоляція форми паспортного імені, демінутивна, згрубіла або інша форма якого стає прізвиськом. Імена, що використовуються як прізвиська і не мають співвіднесеності з лексико-семантичними групами онімів, які трансонімізуються, можуть бути поширеними, національно конотованими або екзотичними: *Базильо, Вольдемар, Ганнушка, Герасим, Вольга, Гандрей, Гальта, Мевша, Петрусь, Петруха, Пецьман, Мефодія, Корнєїха, Полячиха, Бенєда, Ромашка, Серьожик, Фєня*. Природа подібної конотативності прихована в ситуативних ознаках. Існують випадки вживання зменшено-пестливих варіантів імені носія, які закріпилися за ним як прізвисько і зазвичай дисонують з віковим та соціальним статусом. Зокрема, низка носіїв поважного віку в селах Олевщини мають такі прізвиська: *Гаврош, Бєня, Ганнушка, Серьожик, Іваньо, Дуся, Паша* (Параска), *Ксєня, Бенєдка, Лєночка, Любця, Ганєчка, Савка, Светуля*. Значна частина прізвиськ, мотивованих власним іменем носія, що зафіксувалося в певній формі, пов'язана з потребою в ідентифікації, про що свідчить паралельне функціонування прізвиськ інших носіїв, наприклад, в одному селі наявні прізвиська *Галєт, Ганнушка, Галіна, Галюня, Галка, Гальта, Галєтта* та ін., що використовують на позначення одного імені, але різних жителів-номінантів.

Трансонімізація узагальнює факт повторного використання власного імені в іншій ідентифікаційній здатності. В основі ж самого механізму перенесення лежить метафора переважно за зовнішньою схожістю або внутрішніми рисами, у решті випадків маємо метонімію. Словотвірній структурі неофіційних антропонімів досліджуваного ареалу притаманні метафоричні перенесення. На метафоричний перехід апелятивів до прізвиськ вказує В. Кравченко, наголошуючи на тому, що такі антропоніми демонструють зв'язок власних і загальних назв на основі асоціацій [2, с. 108]. Метафори можуть давати загальне уявлення про певні негативні чи позитивні зовнішні та внутрішні риси.

Метафоризовані однозвучні прізвиська, на які натрапляємо в різних населених пунктах, можуть мати неоднакову метафоричну мотивованість. Наприклад, прізвисько *Апостол* в одному населеному пункті мав чоловік із позитивними рисами (гіпербола), в іншому – чоловік з асоціальною поведінкою (антитеза), *Бузько* в одному випадку – спритна людина, в іншому – чоловік худой тілобудови з довгими ногами. Метафори гіперболічного характеру об'єднують перенесення за зовнішністю та видом діяльності: *Артіст, Бог, Буржуй, Гном, Діснечер, Душман, Звезда, Гармошка, Бамбула, Мент, Медічка, Поп, Чапля, Шило, Щур*. Водночас стереотипізовані метафори, що уособлюють загальне уявлення про переважно негативні внутрішні та зовнішні риси й містять високий рівень узагальнення, можуть уживатися як апелятиви для конотативно маркованого позначення осіб за відповідною ознакою: *Тюлень* (незграбна малотямуща людина), *Бульдо* (товстий), *Камень* (вперта малотямуща людина), *Лискин* (хитрий), *Гусак* (нікчемний), *Тичка* (високого зросту), *Дятел* (не вирізняється інтелектуальними здібностями), *Нємец* (часто нічого не розуміє або ж відмовчується), *Жидок* (жадібний) та ін. Найпоширенішими є метафоричні перенесення за зовнішньою схожістю (колір, розмір, форма) без додаткових функціональних сем: *Бобер, Глобус, Гуля, Беляк, Довгий, Замазана, Циганка, Колобок, Жирафа, Плєскатий, Таракан, Очкарик, Кажан, Шпала*. Метафори, що характеризують внутрішні ознаки носія, наявні в досліджуваному матеріалі, хоч і не у великій кількості. Нечисленні віддалені

асоціації за морально-етичною настановою дещо пов'язані із загальною оцінкою зовнішніх або внутрішніх рис носія: *Штунда, Самчук, Святий, Іуда, Зек, Мазя, Заєц, Вурко, Бейжа, Очкарик, Губатий, Шнобель, Череп'я, Злодюга, Воршень, Свинтюх*. Ця група поєднує безпосередні в сприйнятті риси зовнішності й пов'язані з ними переважно негативні внутрішні риси. Ситуативні метафори репрезентують прізвиська, що виникли внаслідок перенесень у ситуаціях, які не підлягають типізації: *Боса, Примак, Воротар, Бродяга, Лайка, Мамуня*. Окрім класифікації за характером ознаки, що реалізується, наявні такі схеми за типами метафоричного перенесення: перенесення з назв тварин (за асоціативною ознакою): *Белка, Карась, Кнур, Кот, Кроль, Крот, Лис, Тюлень, Тушканчик, Свинтус, Слон, Суслік, Тюлька*; перенесення з назв птахів (за зовнішньою або внутрішньою асоціативною ознакою): *Бузько, Ворона, Гусак, Глухар, Дятел, Зозуля, Квочка, Кугут, Крумкач, Лебедь, Пестух, Шуляк*; перенесення з назв рослин або їхніх частин (за зовнішньою або внутрішньою асоціативною ознакою): *Дубина, Пенюк, Качан, Солома, Мухомор, Гриб, Гурок*. Значний обсяг метафоричних транспозицій у галузі неофіційних антропонімів становлять назви предметів побуту, які об'єднують також частини предметів (деталі), порції (страв), побутові речовини: *Кошель, Троячка, Буханка, Ножик, Торба, Фара, Чоботиха, Шило, Пропан, Сметана, Дерун, Полторачка*. Подібна мотивація аргументується «близькістю» номінованих об'єктів до щоденного життя носіїв, які ситуативно стикалися з цими предметами. Наявні метафоричні перенесення з назв істот, пов'язані із зовнішніми ознаками, рідше – внутрішніми: *Кощєй, Кум, Малиш, Молдаван, Партизан, Самчук, Дір'юша, Професор, Циган, Китаєц, Ботан*. Отже, метафоричні перенесення є загальною та галузевою категорією прізвиськових одиниць.

Інший процес номінації імені – метонімія, за якої форма мовних одиниць передається за ознакою суміжності. У передачі метонімії, виявлених на досліджуваному ареалі, розрізняємо такі переноси від знарядь дії до особистих характеристик носіїв, а також через назви предметів, які наявні в зовнішньому

вигляді людини: *Гиря, Ядро, Баняк, Ведро, Корок, Шнурок, Чобот, Валянок, Шлапак, Глобус* та ін. Тому конверсія метонімії у сфері неофіційних назв не дуже розгалужена за семантикою і в основному ґрунтується на перетворенні від засобів дії на особу, від предметів та особливих ознак, пов'язаних із зовнішністю.

Серед прізвиськ, мотивованих власними іменами та прізвищами, також можемо виокремити фонетичні модифікації, що надають одиницям зменшено-пестливого значення, експресивності, виразності: *Валік* (Валентин), *Бенеда* (Богдан), *Вольф* (Володимир), *Вольга* (Ольга), *Жорік* (Віктор), *Дьома* (Дмитро), *Мітяй* (Дмитро), *Ромашка* (Роман) та ін. Прізвиська, утворені за принципом фонетичної модифікації, мають сфери виникнення своїх одиниць: переважно це дитяче мовлення, глузливе перекручування, надання короткої назви, явище народної етимології («додавання» назв), ненормативна заміна початкового приголосного, використання звуконаслідувальних форм як твірних основ, суржик, що ускладнює семантику.

У словотвірному аспекті виявлено, що для неофіційних антропонімів у говірках Олевщини характерний лексико-семантичний спосіб словотвору. Найбільше серед проаналізованих прізвиськ як лексико-семантичних утворень прикметників, що спричинено продуктивністю характеристик прізвиськ за зовнішніми та внутрішніми ознаками. Про широкі можливості творення прізвиськ свідчить трансонімізація, а також метафоризація. Отже, трансонімізація – різновид транспозиції, який охоплює випадки перенесення вже наявного, але не пов'язаного безпосередньо з паспортним іменем носія антропоніма. Мотивованість має переважно метафоричну, водночас перенесення здійснюється за зовнішньою або внутрішньою схожістю з відомою особою або за символічною семантикою іншого найменування. Поширене явище в прізвиськах Олевщини – метафоричні перенесення, водночас додатковою причиною перенесення є фонетична модифікація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк О. В. Сучасні прізвиська Донеччини (семантика і структура) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Донецьк, 2011. 296 с.
2. Кравченко В. А. Специфика антропонимной системы приазовских греков. *Восточноукраинский лингвистический сборник*. 2009. Вып. 13. С. 61–70.
3. Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови. Київ : Рад. шк., 1964. Ч. 1. 234 с.
4. Шутьська Н. М. Неофіційна антропонімія Західного Полісся : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2011. 23 с.

Людмила Біленька,
студентка 3 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: Г. І. Гримашевич,
кандидат філологічних наук, доцент.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ ПИСЬМЕННИКІВ БЕРДИЧІВЩИНИ

У статті здійснено спробу аналізу функціонування діалектизмів у творчості сучасних письменників Бердичівщини; визначено особливості функціонування діалектизмів у художньому тексті.

Проблема вивчення територіальних діалектів та їхньої взаємодії з українською літературною мовою потребує всебічних наукових досліджень. Діалектизми вживаються не лише в усному мовленні мешканців певної території, фольклорі, а й у художніх творах письменників – вихідців із цих регіонів. Зокрема, П. Гриценко зазначає, що «використання діалектизмів становить відступ від чинних <...> норм літературної мови зі стилістичною настановою» [1, с. 146]. Водночас В. Грещук указує, що «вивчення мови белетристики у її зв'язках із місцевими говорами має не тільки самодостатню цінність, воно важливе також для з'ясування співвідношення і взаємодії літературно-нормативного і територіальнодіалектного» [2, с. 347]. На думку С. Єрмоленко, у період ХХ ст. – поч. ХХІ ст. діалектизм потрібно розглядати як сплановану стилізацію, яка має викликати певну реакцію у читачів: «З погляду стильової норми вони виконують функцію художньо-естетичних засобів» [3, с. 199].

Уживаючи діалектизми в мові персонажів, автор намагається познайомити читача з мовними особливостями тієї території, про яку він пише, створити місцевий колорит. Таку саму роль відіграють поодинокі семантично прозорі діалектизми в авторській мові.

В українській художній літературі письменники традиційно вживають діалектизми в мовленні персонажів передовсім як засіб їхньої мовної характеристики, а також для відтворення історичного, соціального, культурного

й етнічного колориту. Локальні діалекти й місцеві говірки передають інформацію про особливості розвитку окремих українських територій, їхню колишню політичну осібність або перебування у складі інших держав. Діалектизми, ужиті в художньому дискурсі, інформують про традиції певної етнічної групи, культуру, ремесла, життєвий устрій місцевого населення. Крім того, багато діалектизмів, ужитих письменниками у їхніх творах, ввійшли в активне мовлення українського народу й збагатили словник літературної мови.

На думку С. Єрмоленко, у ХІХ ст. статус і функції діалектизмів, що вживалися в літературних творах, були іншими, ніж у ХХ ст. – поч. ХХІ ст. Дослідниця наголошує, що «через мовну практику майстрів художнього слова лексика діалектного походження утверджувалася як елемент лексичної норми літературної мови ХІХ ст. Оскільки для зазначеного періоду розвитку літературної мови художній стиль був основою формування літературної норми і завдяки писемній практиці визначав цю норму, то й діалектизми становили неодмінну частину лексичної системи літературної мови...» [3, с. 198]. Наразі, продовжуючи її думку, діалектизми «виконують функцію художньо-естетичних засобів»: «Діалектизми виконують функцію розмовних елементів, відтворення природного колориту спілкування людей, що живуть у конкретному просторі, на території поширення певного діалекту» [3, с. 200], «Живе діалектне слово підпорядковане змалюванню народних характерів, життєвих ситуацій, у яких розкриваються ці характери» [3, с. 204]. Подібного погляду на місце й функції діалектизмів дотримується Г. Козачук: «Уживання діалектизмів у мові художнього твору має бути завжди обумовлене або зображенням реалій, що пов'язані з тією територією, яку описує автор, або відтворенням усного мовлення персонажів. Діалектизми можуть виконувати також художньо-зображальну функцію» [4, с. 52].

У сучасній українській літературі І. Ніколаєнко [5, с. 224] виокремила два способи використання діалектизмів: 1) весь авторський твір пишеться певною говіркою, тобто автор використовує «діалектне мовлення як повноцінний засіб спілкування, випробуваний століттями»; 2) письменники за традицією

української класичної літератури в художні твори вводять лише окремі діалектні слова [5, с. 224].

Мета дослідження – проаналізувати роль діалектизмів у творчості сучасних письменників Бердичівщини, оскільки саме лексичні діалектизми щонайповніше відображають самобутні риси авторського мовлення, а також подають важливі відомості про культуру, вірування, традиції, обряди тощо рідної авторам місцевості.

Михайло Пасічник – автор багатьох книг, заслужений діяч мистецтв України, почесний громадянин Бердичівського району та кавалер найвищої нагороди області «Честь і слава Житомирщини», лауреат багатьох обласних, всеукраїнських та однієї Міжнародної літературної премії, уродженець села Половецьке та житель селища Гришківці. Опрацювавши поезії Михайла Пасічника, ми виявили такі лексико-семантичні групи:

- назви одягу та його елементів: *куфайка* – куртка, *боканчі* – черевики; *гаті*, *ногавиці* – штани; *ташка* – шкіряна, кирзова або зі шкірзамінника сумка; *кошарка* – виплетена з очерету, з двома вухами плоска господарська сумка; *цера́та* – шмата з грубої тканини; *кашкіт* – кашкет;

- назви рослин: *гістиня* – каштан; *грозно* – виноград; *корч* – куц; *драчина* – бур'ян; *крумплина* – картопля; *маремуха* – мухомор; *мідянки* – нарциси; *яперка* – шовковиця;

- назви предметів побуту: *ринва* – стічна труба; *варцаба* – нижня частина віконної скриньки, підвіконня; *шопа* – приміщення для зберігання різного господарського реманенту, повітка, сарай; *брус* – камінь для гостріння коси, ножа; *горшок* – каструля; *фляшка* – пляшка;

- назви дій: *верти* – кидати; *буцкати* – ударяти когось лобом граючись; *гучати* – звучати; *зчинати* – починати першим роботу; *заскомкати* – залоскотати; *тахнути* – гаснути; *звідувати* – запитувати; *штрикнути* – вколоти; *загутіти* – зашуміти, застугоніти; *кушати* – пробувати на смак, куштувати; *лементувати* – кричати;

- прикметники: *черінний* – рівний; *безовий* – бузковий; *танший* – дешевий; *штудерний* – хитрий, умілий; *безбогий* – убогий; *журний* – зажурений.

Як бачимо, лексичні діалектизми – досить-таки колоритні виразники особливостей творчості Михайла Пасічника. Саме вони є найчисленнішою лексико-семантичною групою, що стилістично увиразнює літературний текст. Лексичні діалектизми передають особливості фізичного буття, матеріального та духовного життя мешканців рідної авторові місцевості, захоплюють читачів, надають тексту особливого емоційного забарвлення, зацікавлюють та розвивають вміння естетично насолоджуватися текстом.

Також спостерігаємо використання діалектизмів у творчості Ангеліни Яр, відомої української письменниці, поетеси, журналістки та природоохоронної активістки, зокрема в її збірці «Священний сад бабусі Анастасії». Предметний світ якнайповніше відображають діалектні іменники: *сулія* – скляна банка; *лижка* – ложка; *клака* – толока; *тайстра* – торба; *одоробало* – щось кремезне та незграбне, може бути людина, або якась річ; *патик* – палиця, шматок дерева, дрючок, ломака, поліно; *ксивник* – невелика шкіряна сумочка, прикрашена бісером або вишивкою; *трунок* – шлунок; *віхт* – харчі; *плесо* – місце для купання, велика калюжа, невеличке озеро.

Серед діалектизмів, використаних у мові збірки «Священний сад бабусі Анастасії», поширені не лише іменники, трапляються й дієслова: *леліти* – розвіватися (про прапор, волосся); *поцукрити* – поцукрувати; *оплошити* – ослабнути, затихнути, заспокоїтися, посмирніти; *банувати* – сумувати, тужити; *переметуватися* – перекидатися; *шкрінькати* – бряжчати; *цубрити* – носити важку ношу по незручній дорозі.

Водночас відзначаємо діалектні прикметники: *красний* – гарний; *рендешний* – чемний, слухняний; *зухабний* – нахабний; *яшний* – ячмінний; *тушний* – гладкий; *гойний* – значущий, важливий.

Із діалектних прислівників можна виділити: *ціпко* – міцно; *долі* – вниз; *красно* – гарно; *наполи* – наполовину.

Збірка Ангеліни Яр «Священний сад бабусі Анастасії» несе глибоку духовність, а використані діалектизми є неабияким джерелом збагачення лексичної системи літературної мови, а також відтворенням самобутньої мовно-художньої моделі авторського сприйняття дійсності.

Отже, введення письменниками діалектизмів у свої твори увиразнює їхню авторську індивідуальність, стає особливістю їхнього стилю письма. У художніх творах діалектизми функціонують як художньо-естетичні засоби. Варіанти такої літературно-діалектної взаємодії репрезентовано у творчості багатьох сучасних письменників Бердичівщини.

Отже, проаналізувавши поезії Михайла Пасічника та збірку Ангеліни Яр «Священний сад бабусі Анастасії», з'ясували, що письменники, активно вживаючи у творчості регіональні елементи, етнографічні номінації, виявили особливу майстерність у мовній характеристиці персонажів, в описі мовного середовища, у відтворенні місцевого колориту. Діалектні лексеми в текстах сучасних письменників Бердичівщини є важливим джерелом інформації, що засвідчує історичні та культурні цінності.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні особливостей функціонування діалектизмів у творчості вказаних вище та інших письменників – уродженців Житомира.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриценко П. Ю. Діалектизм. *Українська мова. Енциклопедія*. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 146–147.
2. Грещук В. В. Студії з українського мовознавства. Вибрані праці. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 238 с.
3. Єрмоленко С. Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози. *Українознавство*. 2008. Число 1. С. 198–205.
4. Козачук Г. О. Діалектизми в сучасній прозі. *Рідне слово*. 1971. Вип. 5. С. 52–56.

5. Ніколаєнко І. О. До питання про «олітературення» діалектів. *Лінгвістика* : зб. наук. пр. 2010. № 3 (21). Ч. 1. С. 223–227.

**Марина Бугаєць,
Олена Іщенко,**
магістрантки 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Н. М. Дяченко,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ ОКСАНИ ЗАБУЖКО

У статті визначенні особливостей термінологічного наповнення поняття індивідуального художнього стилю та його складових; представлено домінуючі особливості ідіостилю Оксани Забужко.

Питання мовної особистості та авторського ідіостилю є актуальним не лише для літературознавців, а й для мовознавців. Проаналізувавши визначення термінів «ідіолект» та «ідіостиль», побачимо, що вони досить часто використовуються як синонімічні. Ідіолект письменників нині досліджують у двох аспектах: по-перше, з'ясовують, яким є його внесок у літературну мову, по-друге, у який спосіб він використовує виражальні засоби, тобто якою є індивідуально-авторська інтерпретація естетичної функції мови. Саме спираючись на зазначені підходи, можна визначити місце митця в літературно-мовному процесі.

Мета статті – з'ясувати особливості термінологічного наповнення поняття індивідуального художнього стилю та його складових; представити особливості ідіостилю Оксани Забужко.

Ідіостиль – це мовна репрезентація індивідуально-авторської картини світу письменника крізь призму лінгвальних домінант (фонетичних, лексичних, фраземних, граматичних), опертих на аксіологічні орієнтири, стилетвірні ознаки, котрі формують особливу єдність.

Ідіостиль письменника – категорія не генетична, він формується за участі чималої кількості чинників як мовного, так і позамовного характеру. Найважливішими з-поміж них є особисті якості автора, його філософсько-світоглядні вподобання в сукупності з історико-філологічним тлом, яке формує письменника як мовну особистість відповідно до стану розвитку літературної

мови в певний історичний період. Кожен художній текст варто розглядати не лише із власне лінгвістичного погляду, тому що часто вибір стилістичних прийомів зумовлений особливостями авторської індивідуальності та світогляду. Тому вчені рекомендують розширювати вектори наукових досліджень. «Стилістичний аналіз тексту має бути комплексним, з урахуванням екстралінгвістичних факторів мовного спілкування, що виявляються у текстовій діяльності» [2].

Ще в середині ХХ століття виникли нові напрями дослідження тексту, як лінгвістика тексту та його інтерпретація. Все почалося з того, що дослідники розглядали пропозицію у пошуку одиниці тексту не як суму слів, а як компонент тексту. Потім лінгвісти почали вивчати більші структурні одиниці, ніж речення: фрази, абзаци та текст загалом. Розгляд тексту як внутрішньо єдиного явища поставило вивчення твору мистецтва на зовсім інший рівень. З'явилося багато лінгвістичних робіт з вивчення мови чи стилю витвору мистецтва.

Окремо приділяється увага текстам яскравих представників літературного процесу, з-поміж яких ми виділяємо Оксану Забужко. Її тексти неодноразово привертала увагу лінгвістів, бо стиль цієї мисткині виразний, оригінальний, самобутній. Як пише Г. Гайдученко, «творчість Оксани Забужко перейнята жадобою новизни, постійним пошуком словесної палітри, яка найяскравіше передала б красу створюваних нею образів». Пишучи про її творчість, науковці відзначають, що її твори – це своєрідний синтез гендерних, морально-етичних, соціально-психологічних, побутових, екзистенційних та філософських питань; різні жанри та стилі характеризують, символічні образи та глибокі підтексти.

Феномен Забужко Оксани міцніє з кожним роком: більшість визнає її як знакового національного письменника й літературознавця, хтось вписує в ряд титульних українських майстринь поруч із Лесею Українкою й Ліною Костенко, хтось просто читав і знає. Інтерв'ю в популярних журналах, фрагменти приватного життя у фотосесіях, виступи на телебаченні, питання й відповіді щодо нагальних державних проблем – усе це наблизило Оксану

Забужко до читача і разом з тим підняло її публічний імідж, за яким уже певна недосяжність, культовий образ [2]. Саме тому сучасні лінгвісти активно цікавляться творчістю О. Забужко та спрямовують свої дослідження в напрямі авторського ідіостилю та мовної особистості. З'являється потреба дослідити мовну особистість письменниці та її ідіостилю.

Цікава й різнопланова творчість письменниці спонукає до осмислення особливостей її ідіостилю. Звісно, кожен майстер слова прагне реалізувати свій творчий потенціал, створивши текст, який цікавитиме читача не лише своїми власним змістом, а й формою. Саме форма, яка може допомогти виявити неявні сюжетні деталі та естетику витвору мистецтва.

Оксана Забужко як представник сучасної літературного простору так само, як і інші постмодерністи, вільна і смілива у виборі мовних засобів. Її тексти часто містять ненормативну лексику, що створює негативну характеристику персонажів, підвищує емоційність, загострює конфлікти та ін. З-поміж них можна виокремити слова на кількох лексико-семантичних групах: імена людей за рисами характеру (вдачі); зооморфні номінації людей; найменування осіб за статевою ознакою; за фахом; за соціальними (майновими, релігійними ознаками); назви за зовнішніми характеристиками; номени, що містять указівку на фізичні вади та ін.

Для творів української літератури різних періодів характерним є використання фразеології. Проза О. Забужко – не виняток. Її твори насичені усталеними фраземами та їхніми трансформаціями (*біленьке ягнятко; вододіл проляже; закон – добре, а хороший закон – ще краще; після угоди кулаками не розмахують; погляд гострий; як кляп у горлі; яблука від «Яблука»* та багато ін.). Стійкі словесні формули гармонійно влітаються в ідіостиль авторки.

Творчість Оксани Забужко часто новаторська за змістом, оскільки порушує та переосмислює актуальні питання (роль мови в суспільстві, її побутування в тоталітарні часи та болючі проблеми рідномовного майбуття). Новий зміст вимагає й нових ефективних засобів вираження, які мисткиня вміло добирає, використовуючи стилістичні можливості активного та пасивного словника,

лексичні запозичення, слова обмеженого вживання тощо. Оказіоналізми (як *не-ословлений, уприсупнюючи, запотребованість, легітимізує, подивугідна* та інші) часто стають осердям її думки, і тоді через незвичність висловлення, його нестандартність читач суголосно з авторкою розставляє необхідні акценти, адекватно інтерпретує зміст написаного. Так само привертають увагу складні слова, написані Оксаною Забужко через дефіс. Вони утворені з окремих компонент виразів, відомих у мові: *квартиру-машину-дачу, приворот-відворот-зіллям, теперешнє-і-тутешнє, ще-ненароджених, що-було-б-якби, що-й-треба-було-довести*. Такі неолексеми сприймаються як формули, у котрі Оксана Забужко нестандартно вписує звичні, типові предмети, вчинки, судження.

Українська мова належить до мов із вільним порядком слів. У більшості випадків при зміні порядку слів зміст повідомлення не змінюється. Порядок слів має синтаксичне значення, оскільки є одним із засобів прояснення синтаксичних відносин між словами, він виконує синтаксичну та стилістичну функцію. Стилiстична функція порядку слів полягає в тому, що він створює виразні відтінки, надає певної виразності, а тому при його зміні змінюється й семантико-стилістичне навантаження компонентів. І хоча непрямий порядок слів – одна з типових рис художніх текстів, для ідіостилю Оксани Забужко притаманний здебільшого прямий порядок слів. Наприклад: *«Чому тобі здавалось, що ти зможеш витягти його на собі з ями, яку він, очевидно ж було, так послідовно копав?»*; *«...я досить довго чинила насильство над своїм тілом, воно мусить мати на мене кривду, чи, по-тутешньому, grudge, а тепер, заднім числм, і можу для нього зробити, – хіба вимучувати щоранку безцільними присіданнями, після яких обманом стужавілі стегна нинють забутим солодким стогоном, та ще тупо, як на працю, волочити його вечорами до басейну, де мене вже знають...»* [1].

Для прози Оксани Забужко характерні складні речення і словосполучення, більші синтаксичні сполуки, більші, ніж вислів, які являють собою одиниці синтаксично-композиційного, періодичного темпераменту та, меншою мірою, короткі речення або їх еквіваленти (непоширені, неповні, розірвані, прості

неускладнені). Усі вони зумовлюють неповторну індивідуальність письменниці. Багатогранність та різноманітність змісту речення як за часом дії, так і за природою явищ, фактів, їх психологічно виразне забарвлення передає надфразовану єдність у концентрованому вираженні, яке сприймається як «одне дихання». Комунікативне питання надфразових одиниць – забезпечити повноту та глибину інформації шляхом стиснутої передачі багатогранного, об'ємного змісту в єдиній композиційно-синтаксичній структурі. Стилїстична домінанта Оксани Забужко – «потік свідомості», тобто передача точки зору на папері таким, яким вони з'являються в голові людини – вони переплітаються, обриваються, розгалужуються. Отже, можна дійти до втішного висновку, що синтаксис у творчості письменниці максимально наближений до внутрішньої мови.

Висловлювання різних символів звернення до предметів і дій, об'єднані внутрішньопідрядними відношеннями, надають виразності, виділяють ці символи і дії і предмети, що позначаються. Однорідність – це засіб поєднання згущення різних рис, які письменниця складає в одне речення і, таким чином, зробить його більш виразним, емоційно забарвленим. Однорідні члени речення Оксани Забужко не рідко перебувають у синонімічних відносинах, де кожен член речення доповнюється та посилюється іншим. Концентрація, вливання однорідних членів посилює промовистість тексту та його емоційний вплив на читача. Вербальність створює ефект енергійного виконання однієї чи кількох дій, прикметники – яскравість, різнобарвність, уточнення ознаки, іменниковість – предметна різноманітність. Однорідність літературного тексту є першоосновою створення таких стилїстичних образів, як посилення, градація, параномазія.

Отже, аналіз дефініцій термінів «ідіолект» і «ідіостиль» виявив, що їх досить часто уживають майже як синоніми, тобто ототожнюють ці два поняття. Дослідження ідіолекту письменника здійснюється у двох ракурсах: історія української літературної мови (внесок письменника в літературну мову) і мова художньої літератури (інтерпретація естетичної функції мови). Саме такі

вихідні положення дають змогу окреслити місце майстра художнього слова в літературно-мовному процесі.

Творчість Оксани Забужко має цілу низку прикметних ідіостильових ознак, які потребують дальшого аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко О. С. Польові дослідження з українського сексу. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2744> (дата звернення: 09.10.2021).
2. Феномен творчості Оксани Забужко : інтелект-реліз / авт. укладач М. М. Максименко. Полтава, 2015. 24 с. URL : <http://libgonchar.org/images/stories/DocS/2015/Zabugko.pdf> (дата звернення: 09.10.2021).

Будько Іванна,
студентка 3 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Л. В. Ящук,**
кандидат філологічних наук, доцент.

**СЛОВОТВІРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗВИЩ БРУСИЛІВЩИНИ (НА
МАТЕРІАЛІ «НАЦІОНАЛЬНОЇ КНИГИ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ
ГОЛОДОМОРУ 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ»)**

У статті здійснено словотвірний аналіз прізвищ Брусилівського (нині Житомирського) району Житомирської області «Національної книги пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Житомирська область» (2008 р.); визначено особливості морфологічного та семантичного способів їхнього творення.

Проблема визначення способів та засобів творення прізвищ становить одне з найбільш актуальних питань української антропоніміки. В ономастичній науці досі немає усталеної думки щодо шляхів словотворення слов'янських власних особових назв. Однак більшість сучасних дослідників українських прізвищ дотримуються наукових підходів, запропонованих такими авторитетними ономастами, як П. П. Чучка [6; 7], М. Л. Худаш [5], Ю. К. Редько [4].

Структура та словотвір антропонімів були і продовжують бути об'єктами вивчення багатьох дослідників. Словотвір власних особових назв опрацьовували Л. Л. Гумецька, Л. В. Кракалія, Г. Ф. Шило, Р. Й. Керста, К. М. Лук'янюк, І. І. Ковалик та ін. Окремим структурним типам українських прізвищ присвятили свої статті В. В. Німчук та О. Б. Ткаченко.

Крім того, питання словотвору прізвищ поряд з лексико-семантичним аналізом розглянуто в більшості регіональних досліджень антропонімії України С. Є. Панцьо, І. Д. Фаріон, Л. О. Лісової, О. М. Фандуль, Л. О. Кравченко, П. П. Чучки, Ю. К. Редька, Г. Є. Бучко та ін.

Історичний антропонімікон Житомирщини вивчала Л. В. Ящук, прізвиська Середнього Полісся студіювала І. М. Козубенко, офіційна антропонімія Житомирщини, зокрема прізвища, джерелом яких слугує «Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Житомирська область»

(2008 р.), досі не були досліджені в словотвірному аспекті, чим і зумовлена актуальність обраної теми.

Мета пропонованої статті – проаналізувати особливості словотвору прізвищ Брусилівщини на матеріалі «Національної книги пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні».

В українській антропоніміці, як уже зазначалося, немає загальновизнаного погляду на способи творення власних особових назв, зокрема прізвищ. Наприклад, Ю. К. Редько за будовою, походженням і морфологічними ознаками українські прізвища поділяє на прикметникові та іменникові [4, с. 40]. Серед прізвищ іменникового типу вчений вирізняє ті, що утворилися: а) лексико-семантичним способом, б) морфологічним способом, в) регресивним (тобто безафіксним) способом, г) синтаксично-морфологічним способом (шляхом складання основ) [4, с. 41].

У своїй розвідці ми послуговувалися класифікацією П. П. Чучки, який виділяє морфологічний і семантичний способи творення прізвищ. За словами дослідника, «перший полягав у творенні нових антропонімів за допомогою спеціальних прізвищевих формантів, а другий зводився до трансонімізації апелювативів, індивідуальних прізвищ та власних імен без будь-яких додаткових експліцитних засобів словотворення» [7, с. 25]. За морфологічного способу словотворення прізвищевими формантами виступали лише суфікси.

Серед нечисленних прізвищ Брусилівщини, утворених лексико-семантичним способом, виокремлено такі, основи яких виражають назви професій і родів діяльності: *Бондар* (с. 338)¹, *Ткач* (с. 334), *Музика* (с. 338); назви етнонімів: *Француз* (с. 330); назви представників флори та фауни: *Заєць* (с. 338), *Індюк* (с. 329), *Карась* (с. 333, 336), *Кочубей* (с. 334), *Лузан* (с. 338, 339); назви предметів побуту й речей загального вжитку: *Білет* (с. 336, 337),

---

¹ Тут і далі вказуємо номер сторінки за виданням: Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Житомирська область / ред. кол.: М. А. Черненко (гол. ред.) та ін.; авт. кол.: Л. А. Копійченко (кер. наук.-ред. гр.) та ін. Житомир : «Полісся», 2008. 1116 с.

Лиштва (с. 334); назви зовнішніх і внутрішніх ознак першоносія: *Гула, Гулий* (с. 337), *Біленький* (с. 329), *Забарна, Забарний* (с. 329, 338), *Рудий* (с. 337), *Погоріла, Погорілий* (с. 331); власні чоловічі та жіночі імена: *Кірух* (с. 333), *Лина* (с. 334), *Олихвір* (с. 330), *Саврадон* (с. 337), *Шурко* (с. 339) і под.

Окремий пласт становлять прізвища із суфіксом **-ськ-** (**-цьк-**, **-зьк-**). Первісно прикметникові оніми позначали людей за місцем їхнього походження чи попереднього проживання. Спосіб творення таких антропонімів дослідники визначають не однаково: то як морфологічний, то як семантичний. П. П. Чучка кваліфікує їх як ті, що утворилися морфологічним способом за допомогою поліфункційного форманта **-ськ-**, проте зазначає, що частина з них «постали завдяки семантичному способу словотвору» [6, с. 373]. Л. О. Кравченко схиляється до думки, що подібні прізвища спочатку утворилися лексико-семантичним способом від топонімів, однак пізніше формант **-ськ-** набув патронімічного значення [1, с. 64]. Ми ж визначаємо прізвища із суфіксом **-ськ-** та його фонетичними варіантами як первинно відтопонімні похідні семантичного способу творення. Однак і не заперечуємо думки, що вказаний формант є поліфункційним.

В антропонімії окресленого регіону прізвища на **-ськ-** доволі поширені, серед них засвідчено такі: *Бенівський* (с. 328), *Данилівський* (с. 329), *Кашперська, Кашперський* (с. 329), *Марієвський* (с. 334), *Фоніцька* (с. 330), *Шиманський, Шиманська* (с. 330, 334), *Бесівський* (с. 333.), *Ястремський* (с. 337), *Войтівський* (с. 329), *Берестівська* (с. 328), *Висоцький* (с. 329), *Лаговська, Лаговський* (с. 334), *Порицький* (с. 328), *Соколівська* (с. 330), *Рогуцька, Рогуцький* (с. 330), *Білоцька, Білоцький* (с. 329), *Глуківський* (с. 333), *Халамівська* (с. 330) і под.

Антропонімів, утворених морфологічним способом, на Брусилівщині найбільше. Серед них виділено: 1) прізвища з патронімічними суфіксами **-енк(о)**, **-ович**, **-евич**, **-ич**; 2) прізвища з посесивними формантами **-ов**, **-ин**; 3) прізвища з поліфункційними суфіксами **-ук**, (**-'ук**), **-чук**, **-ак**, **-ик**, **-к(о)**.

Одним із найпродуктивніших виявився патронімний суфікс *-енк(о)*, що приєднується здебільшого до різних варіантів чоловічих християнських особових імен: *Блаженко* (с. 328), *Гриценко* (с. 329), *Кириленко* (с. 339), *Костюченко* (с. 331), *Левченко* (с. 330), *Лук'яненко* (с. 333), *Миколаєнко* (с. 334), *Несторенко* (с. 334), *Олексієнко* (с. 332), *Петренко* (с. 339, 340, 332), *Сергієнко* (с. 335), *Титенко* (с. 330), *Федорченко* (с. 331), *Юрченко* (с. 332), *Яковенко* (с. 333), *Яценко* (с. 334), *Євгієнко* (с. 329); зрідка – до назв професій, родів діяльності та походження денотата: *Бондаренко* (с. 333), *Гутніченко* (с. 333), *Кравченко* (с. 329), *Старовойтенко* (с. 328), *Ткаченко* (с. 330), *Козаченко* (с. 335, 336), *Бойченко* (с. 336), *Ляшенко* (с. 330).

Формант *-енк(о)* наявний у прізвищах з відапелятивними основами, що могли виражати різні значення: *Журбенко* (с. 328), *Швиденко* (с. 339), *Білоконенко* (с. 331), *Жабенко* (с. 331), *Синяченко* (с. 334), *Царкозенко* (с. 331), *Святненко* (с. 331) тощо. Невелика кількість прізвищ утворена за допомогою патронімних суфіксів *-ович (-евич)* та *-ич*: *Бабич* (с. 338), *Статкович* (с. 330), *Мількевич* (с. 335), *Федорович* (с. 339), *Шуневич* (с. 330).

Досить поширені прізвища з поліфункційним формантом *-ук (-'ук, -чук)*, що, за словами П. П. Чучки, крім значення здрібнілості, міг виражати суб'єктивну оцінку (пестливість, іронію, зневагу тощо), а також здатний утворювати назви сина від іменувань батька чи матері [7, с. 36–37]. Тому серед досліджуваних прізвищ із таким суфіксом найчастіше засвідчено саме антропоніми, похідні від різних варіантів чоловічих і жіночих імен: *Бенедищук* (с. 328), *Бинадищук* (с. 328), *Бинидищук* (с. 328), *Бинидищук* (с. 329), *Ващук* (с. 329), *Венедчук* (с. 340), *Грищук* (с. 329), *Дем'янчук* (с. 329, 333), *Деюк* (с. 337), *Захарчук* (с. 332), *Клімчук* (с. 329), *Ничипорук* (с. 337), *Омельчук* (с. 336), *Опанасюк* (с. 330), *Останчук* (с. 338, 339), *Пархомчук* (с. 340), *Самчук* (с. 337), *Сидорчук* (с. 337), *Тацюк* (с. 339), *Тимошук* (с. 330), *Тимчук* (с. 330).

Ще такий формант приєднується до основ, похідних від назв професій: *Ковальчук* (с. 329), *Мельничук* (с. 331), *Шевчук* (с. 334), *Паламарчук* (с. 334); походження денотата: *Литвинчук* (с. 328), *Сербенюк* (с. 331), *Слободенюк*

(с. 335); його внутрішніх та зовнішніх ознак: *Байдюк* (с. 328), *Горбатюк* (с. 331), *Кревенчук* (с. 329), *Кривенчук* (с. 329–330), *Кривинчук* (с. 330); та інших найменувань: *Головащук* (с. 338), *Гребенюк* (с. 333), *Зубчук* (с. 336), *Капустюк* (с. 337, 338), *Колінчук* (с. 333), *Куксюк* (с. 334), *Метелюк* (с. 334).

Менш продуктивними у творенні досліджуваних прізвищ є поліфункційні суфікси **-к(о)**, **-ик**: *Васечко* (с. 337), *Геленко* (с. 331), *Герасимко* (с. 332), *Луцько* (с. 338), *Панчинко* (с. 330), *Єльчик* (с. 339); і посесивні **-ов**, **-ин**: *Биристов* (с. 329), *Забарина* (с. 338).

Отже, словотвірний аналіз прізвищ Брусилівщини на матеріалі «Національної книги пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні» засвідчив, що за морфологічного (суфіксального) способу творення таких антропонімів найбільшу роль відігравали патронімічні та поліфункційні форманти, які могли приєднуватися як до антропонімних, так і до апелювативних основ. Прізвища, утворені семантичним шляхом, мають незначне поширення в досліджуваному антропоніміконі.

Вивчення прізвищ Брусилівського району як частини Житомирщини дає змогу зіставити словотвірні особливості вказаних онімів цього регіону зі специфікою функціонування формантів на інших територіях України, створює основу для комплексного аналізу всієї антропонімії регіону й подальшого її дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини : монографія. Київ : Факт, 2004. 198 с.
2. Лісова Л. Історія вивчення та перспективи дослідження українських прізвищ. *Українська мова*. 2016. № 2. С. 136–144.
3. Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 років в Україні. Житомирська область / ред. кол.: М. А. Черненко (гол. ред.) та ін.; авт. кол.: Л. А. Копійченко (кер. наук.-ред. гр.) та ін. Житомир : «Полісся», 2008. 1116 с.

4. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / за ред. І. О. Варченка. Київ : Радянська школа, 1968. 253 с.
5. Худаш М. Л. З історії української антропонімії : монографія. Київ : Наукова думка, 1977. 236 с.
6. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття : монографія. Ужгород, 2008. 670 с.
7. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. 704 с.

Дарія Бут,
Дарія Ковальчук,
магістрантки 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **В. М. Мойсієнко**,
доктор філологічних наук, професор.

ГУМОР ТА ЙОГО СКЛАДНИКИ В СУЧАСНІЙ МАСОВІЙ КУЛЬТУРІ

У статті з'ясовано підходи та принципи потрактування гумору у сучасному світі крізь призму гуманітаристики. Вказано на різновиди вияву гумору та визначення цього явища.

Гумор здатний виявити протиріччя у зовнішньому світі, побачити смішне в розповідях людей – це ще й уміння жартувати, давати смішні коментарі, сміятися над своєю поведінкою. Відсутність або невираженість почуття гумору іноді може свідчити про зниження емоційного рівня і, на жаль, навіть про певну духовну недорозвиненість особистості. Не варто ототожнювати почуття гумору і вміння бути «душею компанії». Показний, гучний дотеп часто є своєрідним способом самовиразиту, виділитися, взяти на себе роль лідера. А втім людина, яка розуміє і цінує жарти, не обов'язково хоче бути в центрі уваги. Комічне та його форми є повсякденним явищем, яке відіграє важливу роль майже в усіх сферах людського життя.

Без перебільшення можна сказати, що це явище є філософською категорією, оскільки засоби комічного не можуть бути реалізовані без використання суперечностей. Для створення гумористичного ефекту в усному й писемному мовленні використовується багато прийомів і засобів. Констатація і продовження існування жарту можливе лише за умови дотримання певних правил його застосування. Розуміння гумористичних реципієнтів зазвичай ускладнюється рядом нестабільних факторів.

Метою роботи є дослідження такого явища, як гумор у сучасній масовій культурі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Представники різних наукових шкіл традицій розрізняють від двох (гумор і сатира) до семи (гумор,

сатира, жарт, глузування, іронія, гротеск, сарказм) основних форм, тоді як у деяких поняттях гумор і сатира розглядаються як дві рівноправні основні форми. Гумористичні, а решта (іронія, гротеск тощо) мають статус виразних засобів гумору, які використовують гумор і сатира [10, с. 12].

У нашому дослідженні ми зупинимося на основних різновидах гумористичного в їх традиційній інтерпретації, яку запропонував Ю.Б. Борєв, а саме: іронія, гумор, сатира, сарказм [3, с. 21].

Іронія – (з гр. буквально висміювання, глузування, прихований глузування) – «вид антифрази, тропу, де з метою прихованого глузування або для легкого, добродушного жарту мовна одиниця з позитивно-стверджувальною (у широкому) значення) значення, конотація або модальне з прямо протилежними характеристиками» [3, с. 23].

Іронія, як один з основних елементів вираження авторської точки зору, відіграє значну роль, оскільки надає твору певного додаткового змісту, специфічного стилістичного забарвлення, відображає невдоволення автора навколишнім світом. «Реалізація іронічного змісту в художньому творі нерозривно пов'язана зі здатністю мовних одиниць набувати конотативного й асоціативного значення в контексті. Таким чином, іронічне значення залежить від того, як організовано текст» [4, с. 38].

Так, іронію потрактовують десь між сатирою та гумором. За словами А. А. Щербини, слово «гумор» (лат. *humor* – волога, рідина) вживається щонайменше в трьох значеннях:

- 1) твори та жанрові різновиди гумористичної літератури;
- 2) почуття гумору;
- 3) форма критичного ставлення до дійсності, форма гумористичного глузування. Це останнє значення є естетичною категорією, яка переплітається з психологічним поняттям «почуття гумору» та суміжними поняттями («іронія», «дотепність» тощо) [13, с. 27].

Визначити гумор означає те саме, що схопити руками вітер, який можна наділяти різною силою і змінювати напрямок руху. Крім того, те, що колись

було сказано досить серйозно, з точки зору сьогодення може набути гумористичного вигляду [6, с. 38].

В англійській мові французьке слово набуло значення «схильність до насмішок», звідси і лексема «гумор». В. І. Карасик розглядає гумор як здатність сприймати смішні сторони життя, що є фундаментальною характеристикою людини [5, с. 46].

У довідковій літературі поняття «гумор» має кілька тлумачень: гумор – «дружнє і глузливе ставлення до чогось, спрямоване на викриття недоліків; уміння викласти, зобразити щось у гумористичній формі» [10, с. 194]; «Невинна насмішка, добродушний сміх; пройнятий таким настроєм ставлення до чогось (до чийось недоліків, слабкостей тощо)» [10, с. 445]; «Розуміння жартівливого, вміння бачити і проявляти смішне, поблажливо-глузливе ставлення до чогось» [10, с. 815].

О. О. Потебня пропонує таке визначення: гумор – «розвиток значення стає зрозумілим на основі вчення середньовічної медицини про соки організму, що впливають на настрій» [9, с. 619].

С.О. Швачко розуміє під гумором протилежність іронії. Дослідник виділяє такі відмінні риси цих двох проявів гумору:

- 1) іронія – явище об'єктивне і спрямоване на оточуючих; гумор – суб'єктивний і призначений для власного «я»;
- 2) іронія «починається серйозним виразом обличчя, а закінчується сміхом, з гумором навпаки» [11, с. 22].

Потрактуючи гумор і сатиру одними з основних проявів гумористики, Ю. Б. Борев стверджує, що гумор – «сміх доброзичливий, нешкідливий, хоча й не беззубий. Він покращує явище, очищає його від недоліків, допомагає повніше розкрити в ньому все суспільно цінне» [3, с. 88].

О. Б. Шонь наголошує, що відмінність гумору від сатири є фактором мовного та позамовного змісту, який знаходить вираження в дискурсивній стороні творів, у засобах їх мовної репрезентації та позамовної прагматиці, переважно соціальної, психологічної чи політичної спрямованості [12, с. 8].

Б. М. Мінчин справедливо стверджує, що на відміну від сатири в смислому навантаженні гумору немає непримиренного ставлення до суб'єкта, тобто немає точно того фактора, завдяки якому сатира знаходить своє вираження. На його думку, гумор не має на меті знищити явище, а служить «своєрідним ліками від не дуже серйозних помилок і недоліків, які не становлять великої загрози» [8, с. 171–172].

До основної модифікації гумору, гумористичного, слід віднести «чорний гумор». І, як це характерно для більшості явищ, що вивчаються лінгвістикою та суміжними науками, однозначного і правильного визначення цього поняття немає.

Слово «сатира» має принаймні два значення:

- 1) жанри або жанрові форми (різновиди) сатиричної чи гумористичної літератури;
- 2) форма критичного ставлення до дійсності, спосіб художнього зображення жартівливого і потворного в житті.

Сатира – найсильніша літературна зброя в боротьбі з потворним і суспільно небезпечним; викриття негативу через його різке висміювання з позицій високих суспільних ідеалів; непримиренна критика істотних вад і недоліків [6, с. 29–32].

Така ситуація вже не сумісна з дружнім сміхом і народжує хлиста, викривальний, сатиричний сміх [4, с. 88–89]. І. Н. Іванова підтримує цю думку, пишучи, що головне в сатирі – комедійна критика, тобто така, що приводить читача до заперечення явища, порівнюючи його з ідеалом, критика, що стверджує ідеали. Дослідниця продовжує свою думку і наголошує, що саме – соціальні вади та недоліки суспільного ладу – є однією з найважливіших умов існування сатири [4, с. 143].

Важливе місце в системі гумористичних відтінків займає сарказм (грец. *sarkasmos* – знуцання, мука), який часто порівнюють із сатирою та іронією. Як художній засіб гумористичного сарказму не просто близький до іронії, він є її різновидом. Визначається як гостра, чутлива іронія. Але якщо сутність іронії

полягає в тонкому натяку, то в сарказмі головним є крайній ступінь емоційності, високий пафос заперечення, що переходить у повне неприйняття [9, с. 117].

Сарказм не має подвійного, часто прихованого дна, як іронія. З іншого боку, сарказм схожий на сатиру – різке осудливе висміювання всього негативного (нечесного, несправедливого, часто соціально шкідливого і ганебного), але він більш в'їдливий, викривальний, чутливий, сповнений крайньої ненависті та гнівного презирства.

Підводячи підсумок, можна сказати, що основними видами гумору є гумор і сатира, між якими ціла гамма відтінків сміху. Гумор і сатира як естетичні категорії межують і можуть переплітатися з такими видами гумору, як іронія, дотепність, сарказм, і такими елементами поетики (художні засоби гумору), як метафора, парадокс, каламбур, гіпербола, карикатура, пародія тощо.

З психологічної точки зору процес створення гумору можна розділити на чотири основні компоненти:

- 1) соціальний контекст,
- 2) когнітивно-прийнятний процес,
- 3) емоційний аспект,
- 4) сміх.

Гумор – фундаментальне соціальне явище. Як зазначалося раніше, гумористичне є соціальною категорією. Тому, спілкуючись з іншими, людина сміється та жартує набагато частіше, ніж одна [9, с. 35].

Однак соціальна категорія проявляється не тільки в товаристві людей. Наприклад, людина може розважитися, дивлячись на комедійне шоу, читаючи гумористичний твір, книгу або згадуючи кумедну історію, яка з нею трапилася. Такі випадки сміху зазвичай вважаються «псевдосоціальними» за своєю суттю, оскільки люди реагують на героїв телевізійної програми, на автора книги чи згадують подію, яка стосується інших людей.

Гумор охоплює найрізноманітніші соціальні ситуації, в яких він проявляється. Це може відбуватися між парою, яка прожила разом п'ятдесят

років, або між незнайомими людьми, які чекають на автобусній зупинці. Він може з'являтися в розмові між близькими друзями, невимушено сидячи за столиком в кав'ярні або між колегами по бізнесу під час переговорів. Використовується ораторами під час виступу перед великою аудиторією. Його можна передати як особисто, так і через ЗМІ.

Таким чином, через гру виражається соціальний контекст гумору. Так, гумор – це ігровий спосіб спілкування [6, с. 5].

Крім соціального контексту, гумору властиві певні види пізнання. На думку Г. Б. Антрушиної, під час створення гумору людина повинна подумки опрацювати інформацію, що надходить із оточення або з пам'яті. Ця робота мозку створює смішне словесне висловлювання або гумористичну невербальну ситуацію.

Адресат сприймає інформацію через рецептори, обробляє зміст цієї інформації і оцінює її як гумористичний. Однак для цього адресат також повинен розібратися в ситуації.

Таким чином, гумор у суспільстві використовується для передачі різних меседжів і досягнення різних соціальних цілей, одні з яких можуть бути позитивними, а інші – агресивними або примусовими. Функція фасилітації-адаптації, спрямована на зняття проблем і подолання стресу. Роль гумору в подоланні життєвих стресів і негараздів важко недооцінити. У ході еволюції люди почали використовувати гумор як засіб когнітивного управління багатьма подіями та ситуаціями, які загрожують їхньому щастю.

Гумор дозволяє людині поглянути на стресові ситуації з нової точки зору, оскільки він за своєю суттю асоціюється з непослідовністю та неоднозначністю. В результаті цієї гумористичної переоцінки ситуація стає менш напруженою та більш керованою.

Радість замінює почуття тривоги, депресії або гніву, дозволяючи мислити ширше і займатися творчим вирішенням проблем. Радість також має фізіологічну перевагу, яка прискорює відновлення серцево-судинних ефектів після стресу.

Таким чином, гумор є важливим механізмом регулювання емоцій, що може сприяти психічному здоров'ю. Висміюючи життєві труднощі та зменшуючи загрози, переосмислюючи їх у позитивному ключі, гумор дозволяє долати складні ситуації різного характеру та відновлювати добробут людини [6, с. 38].

Агресивний гумор, про який говорилося раніше, також грає роль у подоланні стресу. Людина здатна мінімізувати страждання, які завдають інші, і отримати деяке задоволення, висміюючи дурість, некомпетентність, лінь чи інші людські вади, які шкодять, дратують або перешкоджають досягненню мети. Таке використання агресивного гумору спрямоване на конкретних осіб, які створюють ці труднощі, а також на певних представників соціальних груп чи інститутів. Однак агресивний гумор має свої наслідки. Це може відштовхувати інших і негативно впливати на важливі стосунки в майбутньому [3, с. 39].

Як і всі форми гумору, описаний тип гумору зазвичай зустрічається в соціальному контексті. На самоті важко сміятися і жартувати над своїми проблемами, тому ця функція гумору зазвичай набуває форми жарту лише серед інших, а також у розпал несприятливої ситуації або після неї. Наприклад, коли група друзів обговорює події важкого дня, труднощі, які раніше здавалися надмірними, можуть здатися смішними і стати основною темою для багатьох жартів. Велике емоційне збудження від стресу, дає більше задоволення від жарту [6, с. 40].

Р. Мартін також відзначає функцію гумору, що знімає напругу. Вчений визнає, що рельєфність є визначальною характеристикою всякого гумору. Хоча ця думка дещо перебільшена, вона відображає одну з найважливіших функцій гумору [7, с. 40–41].

Таким чином, ми з'ясували, що в процесі еволюції людини гумор став своєрідним механізмом подолання життєвих стресів, що сприяв розвитку стійкості людини та дозволяв їй справлятися з труднощами повсякденного життя.

У результаті опису багатогранності гумористичного в його різноманітних сутностях встановлено, що гумористичне має філософсько-естетичні характеристики: протиставлення висміяного явища естетичним ідеалам; соціокультурні: критична спрямованість; соціальний характер; міжнародність / національність; суб'єктивність / об'єктивність; біопсихологічні: три основні категорії психологічних функцій гумору: когнітивно-соціальна функція емоції радості, соціально-комунікативна функція гумору та фасилітаторсько-приспосувальна функція, спрямована на зняття неприємностей і подолання стресу та визначила психологічний процес створення гумору, який включає соціальний контекст, процес емоційної реакції радості та сміху.

Крім того, ми прийшли до наступних узагальнень: гумор існує в науковій парадигмі у двох іпостасях:

1. Як лінгвосоціокультурна категорія в системі мови та спілкування, що істотно впливає на поведінку представників мовно-культурної спільноти.

2. Як ситуація (фрейм), що відображає відхилення від прийнятих у конкретній мовній культурі цінностей, установок і припущень, норм і ролей соціальної поведінки, які не мають трагічних наслідків і стають об'єктом насмішок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антрушина Г. Б. Лексикология английского языка : учеб. пособие для студентов. Москва : Дрофа, 1999. 288 с.
2. Болдирева А. Є. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П. Г. Вудхауза) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2007. 23 с.
3. Боров Ю. Эстетика. Москва, 1987. 79 с.
4. Иванова И. Н. Сатира и ирония в творчестве позднего. *Феноменология власти в сатире : коллективная монография* / под ред. В. В. Прозорова, И. В. Кабановой. Саратов : Изд. центр «Наука», 2008. С. 258.

5. Карасик В. И. Анекдот как предмет лингвистического изучения. *Жанры речи*. Саратов, 1997.
6. Лимарева Т. Ф. Функционально-семантическая сущность иронии : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19, 10.02.20. Краснодар, 1997. 19 с.
7. Мартин Р. Психология юмора [пер. с англ.] / под ред. Л. В. Куликова. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 480 с.
8. Мінчин Б. М. Деякі питання теорії гумористичного / відп. ред. Д. В. Чалий. Київ : Вид-во АН УРСР, 2001. 239 с.
9. Потебня О. О. Эстетика і поетика слова : зб. наук. праць [пер. з рос] / упоряд., вст. ст., приміт. І. В. Іванько, А. І. Колодної. Київ : Мистецтво, 2008. 302 с.
10. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. 3-є вид., зі змін. і доп. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», 2004. 824 с.
11. Швачко С. О. Екстеріоризація гумору в художньому дискурсі. *Світ емоцій у дзеркалі когніції: мова, текст, дискурс* : тези доповідей Круглого столу, присвяченого ювілею проф. О. П. Воробйової, 27 вересня 2012 р. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2012. С. 22.
12. Шонь О. Б. Мовностилістичні засоби реалізації гумору, іронії і сатири в американських коротких оповіданнях : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2003. 225 с.
13. Щербина А. О. Жанри сатири та гумору : нарис. Київ : Дніпро, 1997. 136 с.

Вікторія Вельмик,
студентка 3 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ «НАЗВИ ОДЯГУ, ВЗУТТЯ ТА ПРИКРАС» В УКРАЇНСЬКІЙ ПАРЕМІОЛОГІЇ

У статті простежено особливості функціонування лексико-семантичної групи «Назви одягу, взуття та прикрас» в українській пареміології (на матеріалі збірки М. Номиса «Українські приказки, прислів'я, і таке інше»).

Поряд із мовою, самобутньою системою вірувань, звичаїв і традицій значну роль у процесі ідентифікації особистості виконує одяг. Він є однією зі складових матеріальної культури народу, виразником його естетичних смаків, уподобань, так званим «маркером ідентичності». Водночас українська пареміологія, яка є частиною слов'янської та світової мудрості, віддзеркалює естетичні цінності нашого люду, його лінгвокультурну складову. Система прислів'їв, приказок, висловів щонайповніше відтворює панораму соціального буття.

Лексика на означення одягу, взуття, прикрас є предметом дослідження багатьох учених, із-поміж яких – Т. Бобер, Г. Гримашевич, Т. Лішук, Ж. Колоїз, О. Косміна та ін. Утім, в українській пареміології цю лексико-семантичну групу вивчено недостатньо, що й зумовлює *актуальність* нашого дослідження.

Мета статті – простежити особливості функціонування лексико-семантичної групи «Назви одягу, взуття та прикрас» в українській пареміології (на матеріалі збірки М. Номиса «Українські приказки, прислів'я, і таке інше»).

Насамперед зазначимо, що назви одягу, взуття та прикрас – це один із найдавніших шарів лексичної системи, оскільки реалії, позначувані цими номенами, супроводжують людину протягом усього її життя, а також залежать від природних (тобто географічних і кліматичних) умов, свідчать про матеріальне становище як народу, так і кожної людини зокрема в різні часові періоди. Крім того, ця лексико-семантична група є досить-таки динамічною:

одні назви під впливом низки процесів зникають, інші, навпаки, з'являються. Одяг у культурному просторі є своєрідним маркером ідентичності, а в літературній спадщині, зокрема народній творчості, ще й особливим «простором», із якого можна почерпнути чимало цікавої інформації, наприклад про те, що носили наші предки, адже «... паремія – це одиниця пареміології, що вирізняється афористичністю, усталеністю, відтворюваністю, переосмисленням чи буквальним узагальненим значенням, здебільшого повчальним змістом, мовний знак, який передає специфічну інформацію про традиційні цінності та погляди, ґрунтовані на життєвому досвіді народу, позначає типову життєву ситуацію (курсив мій – В. В.)» [1, с. 16].

Збірка М. Номиса «Українські приказки, прислів'я, і таке інше» – неоціненне джерело для вивчення різних лексико-семантичних груп (зокрема й назв одягу, взуття, прикрас), що активно функціонують у пареміосистемі українського народу.

У межах лексико-семантичної групи «Назви одягу, взуття та прикрас» виокремлюємо такі підсистеми, що зафіксовані в народних приказках, прислів'ях, висловах тощо:

1. Натільний одяг: «*Надіть **сорочку** пазухою назад (од переполоху)*» (Номис, с. 50); «*К Великодню **сорочка** хоч лихенька, аби біленька, а к Різду хоч сирова, аби нова*» (Номис, с. 58); «*Як неділя, то й **сорочка** біла*» (Номис, с. 64); «***Сорочки** на хребті нема*» (Номис, с. 107); «*Сам голий, а **сорочка** за пазухою*» (Номис, с. 107); «*Не родись в **платтячку**, а родись в **щастячку***» (Номис, с. 113); «*Журба **сорочки** не дасть*» (Номис, с. 134); «*Все мені, й **сорочка** не мила!*» (Номис, с. 135); «***Тенетки** нема на хребті, а ще бач!*» (Номис, с. 145); «*Останню **сорочку** зніме, та оддасть*» (Номис, с. 221); «*Не до стида, як **сорочки** нема*» (Номис, с. 223); «*Се не так швидко, як на мертвого **сорочку** шить*» (Номис, с. 265); «*Здоров, Терешко, в нову **сороці!***» (Номис, с. 299); «*У чийсь **сороці** та бреше!*» (Номис, с. 318).

2. Верхній одяг: «*До Духа не кидайся **кожуха***» (Номис, с. 60); «*Після Івана (Купала) не треба **жупана***» (Номис, с. 60); «*Трудно літом без корови, а*

зімою без **кожуха**» (Номис, с. 65); «Заверюха – треба **кожуха**» (Номис, с. 67); «Хоч и надів **жупан**, все не цурайся **свитки**» (Номис, с. 97); «У князя – **хверязя**, а в нас и **учкур**» (Номис, с. 109); «Хоч у мене **шуба** овеча, та душа чоловіча» (Номис, с. 110); «Хоч денежка в **каптані**, та на сто рублів чвані» (Номис, с. 145); «Оце пристав! наче вош до **кожуха**» (Номис, с. 155); «Знайте нас, що ми голі, та в **жупані** ходим» (Номис, с. 264); «Який пан, такий и **жупан**» (Номис, с. 326).

3. Стегновий (поясний) одяг: «Два пани, одні **штани**» (Номис, с. 93); «Лихо **штани** поре» (Номис, с. 125); «Толкуй бала, вона **плахти** ткала» (Номис, с. 145); «Невістчина й **плахта** шкоду робить, бо невістки дома нема» (Номис, с. 158); «Не треба **запаски**, коли и в **плахті** гарно» (Номис, с. 250); «Так до діла, як свиня **штани** наділа» (Номис, с. 343).

4. Доповнення костюма: «Як густо сей **пояс** в'язався, щоб так и мої огурки густо в'язались в огудині» (Номис, с. 48); «... прийшов Спас – бери **рукавиці** про запас...» (Номис, с. 60); «Од Спаса та й **рукавиці** до паса» (Номис, с. 61); «Добрий інтерес, коли повний **черес**» (Номис, с. 102); «У князя – хверязя, а в нас и **учкур**» (Номис, с. 109); «Труби, Грицю, в **рукавицю**» (Номис, с. 129).

5. Частина костюма: «Сніг, мов з **рукава**» (Номис, с. 67); «Чим більші **комірі**, тим більший пан» (Номис, с. 83).

6. Головні убори: «Як покривають молоду (на Подолі скривать не водять в церков, а роблять се дома, завиваючи в **намітку**), садовлять на ослін...» (Номис, с. 51); «Пан **шапку** хоч і здійма, та в **шапці** правди нема» (Номис, с. 94); «О Боже, батьку! дай грошей **шапку!**» (Номис, с. 102); «Скинь **шапку** – теця глуха буде» (Номис, с. 160); «Побіліла, як **хустка**» (Номис, с. 218); «Знаю, що в Хіврі нема **очіпка**» (Номис, с. 304); «На чужий роток не накинеш **платок**» (Номис, с. 321); «Чорт бери **шапку**, аби голова була ціла» (Номис, с. 333); «Не pomoже нічого: треба червоної **шапки** перепросити» (Номис, с. 337).

7. Взуття: «Як густо сей **личак** плівся, щоб так и мої огурки густо в'язались в огудині» (Номис, с. 48); «Прийде літо, то є розмаїто; прийде зима, то хліба нема, и **чоботи** ледащо, и роботи нема що» (Номис, с. 65); «Як маєш кланяцьця **лаптю**, то лучче поклонись **чоботу**» (Номис, с. 87); «Пан в **чоботях** ходить, а босі сліди знати» (Номис, с. 93); «И червоні **чоботи** мулять» (Номис, с. 125); «Ніхто не знає, чий **чобіт** муле» (Номис, с. 139); «Перше коло **чобіт** ходив, а теперки не знає, як в них ступати» (Номис, с. 145); «В **постоли** вбути» (Номис, с. 169); «Се така баба, що чорт її на махових вилах **чоботи** оддавав» (Номис, с. 178); «Хороше **черевики** шиє» (Номис, с. 340).

8. Прикраси: «У кожної Олени **серезечки** зелені» (Номис, с. 256); «Купила Олена **серезечки** зелені: як уділа у вуха – славна була дівуха!» (Номис, с. 341).

Розмаїття номінацій одягу, взуття та прикрас, ужитих в українській пареміосистемі, справді вражає. Одначе ця лексична група виконує ще й важливі функції в площині народного тексту, із-поміж яких – пізнавально-інформаційна, виразника естетичних смаків та вподобань, маркера ідентичності. Зазначимо також про те, що частина означеного одягу активно зужитковується й у сучасних реаліях, а низка зазнала архаїзації.

Отже, проаналізувавши функціонування лексико-семантичної групи «Назви одягу, взуття та прикрас» в українській пареміології, можемо стверджувати, що вона не лише гармонійно вкраплена в площину народної творчості, але й несе вагоме функціональне навантаження.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні інших лексико-семантичних груп, наявних в українських прислів'ях, приказках, висловах тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія : навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

Номис   Українські приказки, прислів'я і таке інше : збірник
О. В. Марковича та ін. / уклад М. Номис; упоряд., прим.,
вступ. ст. М. М. Пазяк. Київ : Либідь, 1993. 764 с.

Марія Даскалюк,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Л. В. Ящук,**
кандидат філологічних наук, доцент.

СЕМАНТИКА ТВІРНИХ ОСНОВ ПРИЗВИЩ М. АНДРУШІВКА ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті описано сучасні прізвища Андрушівки, мотивовані основами з неособовим значенням, а також ті, твірною базою яких слугують апелятиви, що вказують на професію, соціальний стан, віросповідання першоносія.

Вивчення прізвищ – складний процес, зумовлений різноманіттям і специфікою антропонімного матеріалу в різних регіонах України. Існують тисячі прізвищ, назви яких пов'язані з побутом, звичаями, характером і зовнішнім виглядом людей, родом їхньої праці тощо. Українські прізвища досліджували І. М. Желєзняк, О. Б. Ткаченко, І. Д. Сухомлин, М. Л. Худаш, П. П. Чучка та інші мовознавці. Сучасні прізвища в лексико-семантичному й словотвірному аспектах цілісно проаналізовано у двотомному «Словнику сучасних українських прізвищ», зібраному та впорядкованому Ю. К. Редьком.

Об'єкт нашого дослідження – сучасні прізвища жителів Андрушівки Житомирської області.

Прізвище – це набуте одразу після народження в спадок від батька або (у передбачених законом випадках) матері офіційно закріплене за конкретним родом незмінне спадкове найменування особи, яке під час реєстрування шлюбу переходить від чоловіка до дружини або навпаки та в офіційній практиці називання в обов'язковому порядку додається до власного імені й назви по батькові [3, с. 87]. П. П. Чучка вважає прізвища наймолодшим класом особових назв в українській антропонімії. Вони покликані називати родину та кожного з її членів і в такий спосіб визначати місце іменованого в суспільстві [4, с. 23].

Мета пропонованої розвідки – характеристика прізвищ Андрушівки Житомирської області, утворених від основ із неособовим значенням та основ з агентивним значенням.

Завдання аналізу відапелятивних антропонімолексем полягає у вивченні семантичної структури їхніх твірних основ. Відапелятивний шар прізвищ виник унаслідок тісних генетичних зв'язків з апелятивним матеріалом. Такі антропоніми утворено на базі народнорозмовної лексики; вони ввібрали у свій «зміст» елементи переносного значення етимона, перейнявши ознаки метафоризації загальних назв [1, с. 102].

Прізвища, мотивовані основами з неособовим значенням (*nomina impersonalia*), утворені шляхом метафоричного перенесення реалій на особу. Саме в цих назвах відображено різні вподобання людини, а також її ставлення до життя. Більшість із цих антропонімів своїм корінням сягає ще праслов'янської доби, інколи навіть праіндоєвропейської, і належить до традиційного народного побутового іменника відапелятивних власних імен, які давали за якимись забобонними мотивами новонародженим дітям як у дохристиянські часи, так і після запровадження християнства (паралельно із церковними іменами) аж до XVIII ст. [2, с. 14].

Аналізовані твірні основи прізвищ з неособовим значенням жителів Андрушівки належать до кількох лексико-семантичних груп:

а) назви тварин, птахів, риб, комах і їхніх частин: *Бирко*, пор. *бирка* «однорічна вівця; ярка», лайл. «про нікчемну, погану жінку», «овеча шкура; смушок; смушева шапка» (СУМ, I, с. 167); *Бобер*; *Бугай* < *бугай* «некастрований племінний бик», лайл. «про людину»; «нічний болотяний птах з родини чапель» (СУМ, I, с. 246); *Волчок*, пор. *вовчок* «(*Gryllotalpa vulgaris*) комаха з ряду прямокрилих; капустянка», «невеличкий ссавець з роду гризунів, що впадає в зимову сплячку; соня» або «(*Orobanche*, L.) паразитична рослина, що розвивається на коренях інших рослин», «пагін, що виростає на старому стовбурі дерева, куща» (СУМ, I, с. 713); *Воронцова*, пор. *воронець* «вороний кінь» або «півонія вузьколиста (*Paeonia tenuifolia*, L.)» (СУМ, I, с. 740);

Головень < *головень* «прісноводна риба родини корошових з товстою головою і широким лобом» (СУМ, II, с. 112); *Горноста́й*; *Жук*; *Зайчук*; *Когут*; *Комарчук*; *Криль*, пор. *кріль* «невелика тварина – гризун родини зайчих; розводиться на м'ясо та для хутра» (СУМ, IV, с. 356); *Кулик* < *кулик* «невеликий болотяний птах з довгими ногами та довгим дзьобом» (СУМ, IV, с. 390); *Мамонтова*, пор. *мамонт* «вид слона льодовикового періоду з довгою вовцою та великими бивнями, загнутими догори» (СУМ, IV, с. 616); *Огір*, пор. *огир* «те саме, що жеребець» (СУМ, V, с. 613); *Ракович*; *Рогаль* < *рогаль* «віл з великими рогами» чи «те саме, що рогалик», «те саме, що рогач» (СУМ, VIII, с. 590); *Рой*, пор. *рій* «сім'я бджіл або інших подібних комах, які з маткою утворюють окрему групу», перен. «велика кількість, дуже багато кого-, чого-небудь» (СУМ, VIII, с. 573); *Салійчук*, пор. *салій* діал. «гробак» (СУМ, IX, с. 18); *Синиця*; *Соко́льчук*; *Тетерук*; *Хруц* < *хруц* «жук родини пластинчастовусих, який має червоно-буре забарвлення; шкідник лісу й саду», перен. «мала дитина, людина» (СУМ, XI, с. 160); *Цап* < *цап* перен., ірон. «про чоловіка з неприємним, фальшивим голосом; про бородатого або старого чоловіка» (СУМ, IX, с. 179); *Чи́ж*;

б) назви рослин, їхніх частин і плодів: *Маслюк* < *маслюк* «їстівний гриб з опуклою жовто-бурою шапкою, покритою липким слизом» (СУМ, IV, с. 639); *Мігда́ль*, пор. *мигда́ль* «південне невисоке дерево або кущ родини розоцвітих з ніжно-рожевими квітками та овальними плодами – горіхами», «плід цієї рослини з їстівним солодким або гірким ядром» (СУМ, IV, с. 700); *Пастернак* < *па́стернак* «дворічна чи багаторічна городня і дикоростуча рослина родини зонтичних, м'ясистий коренеплід якої використовується як прянощі в кулінарії, як корм для тварин» (СУМ, VI, с. 90); *Шафра́нович*, пор. *шафра́н* «багаторічна трав'яниста рослина родини півникових переважно з оранжево-жовтими квітами», «висушені приймочки квітів цієї рослини, які використовуються для виготовлення оранжево-жовтих фарб, прянощів, ліків і т. ін.», «зимостійкий сорт яблук; яблуня, що дає плоди цього сорту» (СУМ, XI, с. 422);

в) назви знарядь праці та предметів повсякденного вжитку: *Коцюк*, пор. *коц*, рідше *коць* «грубе вовняне однотонне вкривало з начісками», «ворсовий пристрижений однобічний килим» (СУМ, IV, с. 314); *Мисник* < *мисник* «полиця для посуду, іноді для продуктів у сільській хаті», «шафа з полицями для посуду і продуктів» (СУМ, IV, с. 719); *Поліняк*, пор. *поліно* (СУМ, VII, с. 76);

г) назви страв, напоїв, продуктів харчування: *Кісіль*; *Ковбаса*;

г) назви одягу, взуття, тканин: *Бриль* < *бриль* «головний убір із широкими полями» (СУМ, I, с. 236); *Дергай*, пор. *дерга* «товста й груба тканина; рядно, покривало, килим»; «верхній жіночий одяг у вигляді плахти темного кольору» (СУМ, II, с. 245); *Камзол* «старовинний чоловічий одяг без рукавів і до колін, який щільно облягав тулуб» (СУМ, IV, с. 83); *Кучменко*, пор. *кучма* «висока бараняча шапка», перен. «висока копиця (про волосся); скуйовджене волосся» (СУМ, IV, с. 424); *Чуйко*, пор. *чуйка* заст. «вид довгого суконного каптана» (СУМ, XI, с. 380);

д) назви явищ природи та часових понять: *Засуха* < *засуха* «тривала відсутність дощу влітку, що призводить до висихання ґрунту й загибелі рослинності» (СУМ, III, с. 339); *Коляда*; *Мороз*; *Негода* < *негода* – «погана погода», «те саме, що дощ», «нещастя, знегода; тяжка година; дні, сповнені невдачами, неприємностями» (СУМ, V, с. 278); *Суботенко* та ін.

Кількісно значна частина українських прізвищ бере свій початок від постійного роду занять першоносія або його соціальної належності. Оскільки дуже часто траплялося, що професія переходила від покоління до покоління, то й такі найменування ставали спадковими. Прізвища, пов'язані з різними видами професій і назвами роду занять, є цінними з погляду історії культури, тому що в них відображена картина суспільного життя в той період, коли виникала й офіційно закріплювалася ця група онімів.

У досліджуваному антропоніміконі засвідчено такі прізвища, утворені від назв осіб за професією, посадою, соціальним станом, віросповіданням, військовою службою: *Бондар*, *Бондарчук*, пор. *бондар* «майстер, ремісник, що виробляє діжки, бодні, дерев'яні відра і т. ін.» (СУМ, I, с. 216); *Гайдай* < *гайдаи*

діал. «вівчар» (СУМ, II, с. 16); *Гетьман*; *Гуменюк*, пор. *гуменний* «прикажчик, що організовував роботу на току поміщикам» (СУМ, II, с. 193); *Гусар* < *гусар* «у царській і деяких іноземних арміях – військовий з частин легкої кінноти, що носив форму на угорській зразок» (СУМ, II, с. 197); *Джура* < *джура* «в Україні в XVI–XVIII ст. – зброєносець у козацької старшини» (СУМ, II, с. 263); *Дяченко*, пор. *дяк* «служитель православної церкви, що допомагає священнику під час богослужіння; псаломщик», «у стародавній Русі – переписувач князівської канцелярії; у Російській державі XV–XVII ст. – значний урядовець» (СУМ, II, с. 450); *Коваль*, *Коваленко*, *Ковальчук*; *Козак* < *козак* «вільна людина з кріпосних селян або міської бідноти, що втекла на південні землі України й брала участь у визвольній боротьбі проти татаро-турецьких і польських загарбників; нащадок такої людини»; «рядовий кавалерійської частини, укомплектованої з таких представників»; «уродженець колишніх військових областей»; «парубок, юнак взагалі; молодецький, ставний парубок»; розм. «відважний, завзятий, хоробрий чоловік; молодець» (СУМ, IV, с. 209); *Колесник*, пор. *колісник* «колісний майстер» (СУМ, IV, с. 225); *Кравчук*, *Кравець*; *Кухарець*; *Кучеренко*, пор. *кучер* «те саме, що візник» (СУМ, IV, с. 422); *Кушнір* < *кушнір* «фахівець, що вичиняє хутро із шкури та шиє хутрянні вироби» (СУМ, IV, с. 425); *Малярчук*, пор. *маляр* «той, хто займається малярством; художник»; «робітник, що займається фарбуванням будов, стін приміщень і т. ін.»; «ремісник, що малює вивіски» (СУМ, IV, с. 613); *Маршалкевич*, пор. *маршалок* «голова сейму в Польщі», «у дореволюційній Росії – представник дворянства, якого обирали на губернських і повітових зборах і який керував становими справами дворянства; предводитель дворянства»; заст. «дворецький у польському поміщицькому домі»; заст. «староста під час весілля» (СУМ, IV, с. 635); *Мельник*; *Мірошниченко*; *Міняйленко*, пор. *міняйло* заст. «той, хто займається розміном грошей»; розм. «той, хто обмінює одні речі на інші» (СУМ, IV, с. 743); *Огородник*, пор. *городник* «той, хто займається городництвом; овочівник»; розм. «той, хто торгує городиною»; іст. «селянин феодально-

кріпосницької України, який мав невелику присадибну ділянку (город) і відбував панщину» чи «ремісник-будівельник, який споруджував міські укріплення, огорожі» (СУМ, II, с. 136); *Олійнійчук*, пор. *олійник* «той, хто виготовляє або продає олію; власник олійниці» (СУМ, V, с. 689); *Паламар* < *паламар* «служитель православної церкви, що допомагає священнику під час богослужіння; дячок, псаломщик, причетник» (СУМ, VI, с. 20); *Пасічник*; *Сотник* < *сотник* «в Україні особа, яка очолювала сотню, обиралася спочатку козаками, а згодом призначалася гетьманом або царем»; «особа офіцерського чину в козачих військах дореволюційної Росії та контрреволюційних формуваннях періоду громадянської війни» (СУМ, IX, с. 472); *Стельмах* < *стельмах* «майстер, який робить вози, сани, колеса»; діал. «тесляр, тесля» (СУМ, IX, с. 684); *Стороженко*, *Сторожук*; *Тесля* < «те саме, що тесляр», рідко «те саме, що столяр» (СУМ, X, с. 101); *Ткачук*, пор. *ткач* «робітник, майстер, який виготовляє тканини на ткацькому верстаті» (СУМ, X, с. 153); *Шевчук* та ін.

Отже, у групі прізвищ, мотивованих основами *nomina impersonalia*, найбільш продуктивні: похідні від назв тварин, птахів, риб, комах і їхніх частин – 26; утворені від назв рослин, їхніх частин і плодів – 6; похідні від назв знарядь праці та предметів повсякденного вжитку – 7; утворені від назв одягу, взуття, тканин – 9; похідні від назв явищ природи та часових понять – 6. Засвідчено 52 прізвища, які утворені від назв осіб за професією, посадою, соціальним станом, віросповіданням, військовою службою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Антропонімія Дніпровського Припоріжжя і суміжних регіонів України : монографія / за ред. проф. В. О. Горпинича; 2-ге вид., доповн. й виправл. *Ономастика і апелятиви*. Дніпропетровськ–Миколаїв, 2012. Вип. 38. 232 с.
2. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV–XVII ст. Київ : Наукова думка, 1988. 172 с.

3. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 235 с.
4. Чучка П. Глобальні, національні та регіональні ознаки прізвищ українців. *Дивослово*. 2003. № 10. С. 23–25.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

СУМ   Словник української мови / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 1–11.

Діана Добровольська,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: Г. І. Гримашевич,
кандидат філологічних наук, доцент.

НЕТИКЕТ У ЗАСОБАХ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У статті проаналізовано основні теоретичні аспекти нетикету (мережевого етикету), визначено його основні положення та норми, а також досліджено види порушень віртуальної мовленнєвої поведінки, які зустрічаються у інтернет-коментарях.

Актуальність дослідження. На даному етапі розвитку суспільства і науки інтернет належить до засобів масової комунікації, і питання норм культури мовлення в інтернет-мережі набуває усе більшого значення та наукового інтересу. Інтернет-мережа та віртуальне спілкування впливають на комунікативну культуру у суспільстві, розширюють комунікативні канали та засоби передачі інформації.

Стан дослідження проблеми. Серед сучасних науковців, які досліджують питання культури мовлення у інтернет-мережі, можемо назвати таких дослідників, як: К. Балакірєв, С. Бибик, Л. Білоусова, М. Карпенко, Ю. Карпенко, О. Мартинюк, О. Мацько, Л. Ручко, С. Федько, С. Фіялка, С. Форманова та інші.

Мета дослідження: з'ясувати специфіку та особливості нетикету у інтернет-мережі, виокремити основні прояви порушень культури мовлення інтернет-спілкування.

Виклад основного матеріалу. Культура мовлення у інтернет-середовищі має свої особливості та специфіку. Норми спілкування в інтернеті відрізняються від тих, що притаманні усному чи письмовому, невіртуальному спілкуванню (можуть мати додаткові, специфічні ознаки, або навпаки, не мати деяких ознак та особливостей, які використовуються «в реалі»).

Дослідники Л. Білоусова та О. Колесник вказують, що спілкування в інтернет-просторі має певні особливості, які впливають як на види, методи, форми, засоби передачі інформації, так і на саму етику спілкування. Саме тому, попри значущість загальнолюдських моральних норм в будь-якому суспільстві, просте перенесення усталених етичних норм спілкування у віртуальний простір є недостатнім, а іноді й неможливим [3, с. 36].

Мова у віртуальному середовищі набуває рис нового функціонального стилю, а особливості цієї сфери, способи вираження думок, умовиводів, світогляду користувачів, формують цей стиль.

Специфіка та особливості інтернет-спілкування формують цілу систему, оскільки у ній наявні такі елементи, як принципи функціонування, кодифікація (існують словники як комп'ютерної лексики, так і словники для користувачів-відвідувачів сайтів, соціальних мереж, блогів, форумів, чатів).

У 80-х роках ХХ століття з'явився термін нетикет (мережевий етикет) («netiquette»; із англійської мови – «network etiquette»), який означає сукупність правил поведінки під час електронного, мережевого, віртуального спілкування, а також включає у себе адміністративні, технічні, психологічні та моральні засади інтернет-комунікації.

Вважаємо, що нетикет включає не тільки правила поведінки, а й звичаї, традиції, специфічну культуру спілкування, які діють та удосконалюються у віртуальному середовищі. Нетикет орієнтує мережевих комунікантів на дотримання принципів культури мовлення.

Л. Ручко та С. Федьком поділяють основні положення нетикету на три категорії:

1) психологічні, емоційні (використання звертань: «ти», «ви», емотиконів (смайлів), підтримка або ігнорування нових інтернет-користувачів тощо);

2) технічні (використання певної довжини рядків, обмеження розміру коментаря чи листа, допустимість написання тексту у верхньому регістрі...);

3) адміністративні (правила написання назв, заголовків тем, норми цитування, допустимість реклами, необхідність додержання тематики спілкування певного віртуального співтовариства) [7, с. 9].

На сайтах, форумах, блогах, чатах, у соціальних мережах доцільними є такі прояви комунікативної поведінки, як:

- толерантність та ввічливість по відношенню до інших користувачів, висловлення вдячності та поваги (вислови «щиро дякую», «з повагою», «з найкращими побажаннями», «буду вдячна/вдячний за відповідь» і так далі);

- готовність знаходити компромісні рішення щодо дискусійних питань та протилежних точок зору;

- дотримання правил конкретних інтернет-платформ, загальнолюдських етичних та моральних норм, прав та свобод людини і громадянина;

- використання простих, зрозумілих повідомлень та висловлювань; лаконічність та грамотність, дотримання норм використання української мови;

- обговорення конкретних питань, проблем, явищ, а не особистостей користувачів, стримування проявів сильних емоцій, незважаючи на відсутність можливого покарання.

Вважаємо, що від відсотку користувачів, які будуть дотримуватися правил нетикету залежить комфортне та безпечне спілкування у віртуальному середовищі. Дотримання нетикету прямопропорційно впливає на результат комунікації, стає запорукою встановлення ефективної взаємодії, конструктивних діалогів чи полілогів на сайтах, форумах, у групових чатах.

На нашу думку, при дотриманні нетикету віртуальне спілкування дійсно може бути продуктивним та корисним.

Переглядаючи інформацію на сайтах, інформаційних ресурсах різного спрямування (політичного, соціального, розважального), потрібно ознайомлюватися зі специфічними правилами спілкування на них; уникати у інтернет-коментарях та загалом у інтернет-спілкуванні грубих, непристойних виразів та образ інших осіб; не використовувати форуми, чати в якості особистого щоденника; не поширювати неправдиву, неперевірену інформацію;

не рекламувати та не нав'язувати іншим товари чи послуги, якщо це не спеціальний форум чи конкурс реклами.

Якщо говорити про культуру мовлення інтернет-коментарів, то зазначимо, що інтернет-коментар – це повідомлення користувача мережі, яке містить судження, пояснення, ставлення до певного факту та яке було оприлюднене на загальнодоступному сайті, форумі, блозі, на сторінках соціальних мереж.

Так, об'єктом коментування є подія, явище, факт, а причиною – бажання користувача мережею певним чином відреагувати на них; поділитися власним баченням того, що відбувається, отримати підтримку серед інших інтернет-користувачів або навпаки, спровокувати їх на певні негативні емоції та висловлювання. Головна роль інтернет-коментарів полягає у приверненні уваги інтернет-користувачів до актуальних новин та фактів політичного, суспільного значення та їх оцінки.

Коментарі можна залишати на сайтах, форумах, блогах, чатах, у соціальних мережах – саме там жанрові особливості інтернет-коментаря виражено найяскравіше. Кожен охочий може долучитися до дискусії з автором тексту та/або іншими коментаторами і доволі швидко отримати відповідь.

На сьогодні коментарі у віртуальному середовищі є поширеним засобом розповсюдження наклепів та пліток, фейкової інформації, створення ілюзії масового схвалення певної думки чи позиції.

Зазначимо, що інтернет-коментарі є й дієвим інструментом пропаганди, адже, нав'язуючи іншим користувачам мережею певну думку, стиль поведінки чи елементи свого світогляду, такі висловлювання стають засобом маніпуляції людською свідомістю, особливо впливаючи на емоційно чутливих та нестабільних осіб.

Крім того, С. Фіялка зазначає, що інтернет-коментарі виконують наступні функції: 1) інформаційну (обмін думками, особистісними враженнями, умовиводами); 2) комунікативну (встановлення та підтримання спілкування, контактів); 3) об'єднавчу (створення груп відвідувачів сайтів чи користувачів соціальними мережами на основі спільних інтересів); 4) рекламну (реклама

товарів і послуг, піар організацій, підвищення їх рейтингу, формування позитивного іміджу окремих осіб чи компаній) [8, с. 47].

Серед інтернет-коментарів виокремлюють:

1) експертний коментар (відповідь спеціаліста на певне запитання; звернемо увагу, що інколи цей експерт може бути не компетентним і тільки грати роль для певних цілей);

2) сатиричний (коли у коментарі ми можемо прослідкувати вияви навмисної критики чи висміювання певної особи, ситуації та ставлення до неї);

3) оцінювальний коментар (звичайно, у більшості випадків це буде суб'єктивна оцінка та певні висновки із позитивного або негативного погляду на певну проблему чи питання);

4) полемічний (незгода із опонентом, розпалювання диспуту чи дискусії, не у конструктивному руслі);

5) пропагандистський (обстоювання власної позиції будь-якими засобами чи методами, нав'язливе просування певного погляду чи думки серед широкого кола користувачів інтернетом).

На нашу думку, особа, яка залишає інтернет-коментар, має дотримуватись не тільки нетикету, а й законів своєї країни у сфері авторського права та інтелектуальної власності. Та, зазначимо, що у віртуальному середовищі у користувачів часто знижується рівень само- та взаємоконтролю, вони почувають себе більш вільно й розкуто, ніж в реальному житті. Тому й прослідковуються часті й грубі порушення культури спілкування у інтернет-середовищі. Дотримання нетикету стає зайвою формальністю для багатьох користувачів. На жаль, сьогодні існує тенденція, яка свідчить про те, що деякі інтернет-користувачі вважають «модним» використовувати лайку, вульгаризми, брутальні вирази.

Виокремимо основні порушення нетикету, тому числі й серед інтернет-коментарів:

1) поширення інформації, яка містить погрози, наклепи, плагіат, дезінформацію, яка принижує честь та гідність, порушує недоторканність

приватного життя, пропагує жорстокість, розпалює расову, релігійну чи етнічну ворожнечу, популяризує шкідливі звички [8, с. 48];

2) спам – розсилання електронних повідомлень масового рекламного чи іншого характеру особам, які не висловлювали бажання їх одержувати;

3) вживання інвективної (обсценної) лексики;

4) флейм – навмисне розпалювання конфліктів між користувачами мережею. Флеймер (із англійської «flame» – полум'я, спалах) – це користувач інтернет-мережею, який цілеспрямовано створює конфлікти у віртуальному середовищі, частіше за все деструктивного характеру;

5) флуд/оффтоп (повідомлення, які не відносяться до теми обговорення). Флудером називають користувача у віртуальному середовищі, який відправляє повідомлення не в межах створеної адміністратором або модератором ресурсу теми, і при цьому допускає використання образливих, беззмістовних, нецензурних висловів, що свідчить про нездатність чи не бажання особи вести конструктивні діалоги чи дискусії у одному комунікативному напрямі;

6) мережевий тролінг – цілеспрямована провокація у віртуальному середовищі для досягнення певної мети. Мережевий троль націлений на те, щоб викликати бурхливу реакцію та негативні емоції інших користувачів на його провокаційну діяльність.

Детальніше зупинимося на використанні інвективної (обсценної) лексики, адже саме вона часто зустрічається у інтернет-коментарях до певної події, явища, при висловленні власної думки чи ставлення до окремої особистості (особистостей) на політичних сайтах, форумах, блогах, новинних ресурсах та у соціальних мережах і є проявом вербальної агресії.

На думку С. Форманової, некодифікована лексика є одним із ефективних засобів досягнення експресії й впливу на того, хто читатиме в інтернеті певний текст чи коментар [9, с. 121].

Сам термін «інвектива» означає прикметник «лайливий» (із англійської мови «abusive»), тобто пов'язаний з виявленням свого незадоволення брутальними образливими словами. Інвективна лексика в цілому охоплює усі

прояви лайливого мовлення та агресивного висловлювання. До обценної лексики належать табуйовані непристойні (недруковані, нецензурні, нелітературні) слова і вислови, які спрямовані на приниження честі й гідності співрозмовника, рівня його самооцінки.

Крім обценної лексики, в інтернет-середовищі з метою вираження вербальної агресії вживають й інші засоби, наприклад образи та знуцання, фразеологічні звороти із образливим підтекстом, використання дієслів наказового способу.

К. Балакіреєв зазначає, що образи та знуцання часто вживають щодо інших там, де коментарі важко або неможливо контролювати, і саме по коментарях схожого типу можна зробити висновок про рівні мовної та мовленнєвої культури інтернет-користувачів [1, с. 201].

Та повністю убезпечитися від провокацій осіб, які націлені на деструктивні конфлікти в інтернеті, неможливо. Навіть видалення лайливих, образливих слів модераторами сайтів та блокування користувачів, які порушують нетикетні норми, не є надто дієвим способом у процесі боротьби за культуру мовлення в інтернеті.

Висновки. Отже, уся сукупність норм, правил, особливостей спілкування та взаємодії у інтернет-середовищі називається нетикетом, який включає в себе психологічні, емоційні; технічні; адміністративні аспекти. До комунікативних проявів порушень нетикетних норм відноситься флейм, флуд, спам, мережевий тролінг, вживання інвективної (обценної) лексики, поширення погроз, дезінформації та наклепів. Рівень мовленнєвої культури особистості у віртуальному середовищі та дотримання нетикетних норм при написанні інтернет-коментарів показує рівень соціальної відповідальності людини, її світоглядні та ціннісні, культурні орієнтири.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балакіреєв К. Мовленнєві жанри «образа» та «знущання» у структурі читацьких коментарів до новин. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. № 14. Т. I (147). С. 195–201.
2. Бибик С. Нетикет, або мережевий етикет. *Культура слова*. 2015. № 82. С. 125–128.
3. Білоусова Л., Колесник О. Компоненти етики спілкування підлітків у мережі інтернет. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Педагогіка, соціальна робота». 2014. № 34. С. 35–38.
4. Карпенко М., Карпенко Ю. Інвективні сайтоніми. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Лінгвістичні науки. 2011. № 13. С. 145–151.
5. Мартинюк О. Нетикет як чинник впливу на мовленнєву поведінку комунікантів у інтернет-мережі. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2010. № 24. С. 87–94.
6. Мацько О. Нетикет. *Дивослово*. 2019. № 4 (745). С. 28–30.
7. Ручко Л., Федько С. Мова інтернет-спілкування : довідник. Ромни, 2015. 72 с.
8. Фіялка С. Інтернет-коментарі в системі масової комунікації. *Вісник Книжкової палати України*. 2015. № 9. С. 47–48.
9. Форманова С. Інвектива в сучасних інтернет-виданнях. *Молодий вчений*. 2018. № 9.1 (61.1). С. 121–124.
10. Форманова С. Коментар у соціальних мережах: інвективні форми. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2020. № 72. С. 282–294.

Катерина Діляєва,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Н. М. Дяченко,**
кандидат філологічних наук, доцент.

КОНЦЕПТ «ЗДОРОВ'Я» В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

У статті проаналізовано структуру концепту «здоров'я», особливості його вербалізації та змістового наповнення в мовній картині світу сучасної людини, а також співвідношення образного та понятійного компонентів концепту.

У сучасній лінгвістиці концепт є важливим засобом реалізації уявлень та знань у свідомості особистості. Як ментальна модель, він є точкою перетину світу культури зі світом індивідуальних значень. Концепти зводять різноманітність спостережуваних і уявних явищ в одну сферу, класифікують їх. Саме тому вони є будівельними елементами концептуальної системи. У когнітивній лінгвістиці концепт є комплексною ментальною одиницею, яка в процесі мисленнєвої діяльності актуалізує різні сторони, ознаки та шари поняття. Концепт виступає як «констант культури», що виникає у свідомості людини у процесі творчого мислення на основі попереднього досвіду. Поняття «концепту» у лінгвістиці досліджували мовознавці Н. Д. Арутюнова, А. А. Бабушкіна, А. Вежбицька, С. Г. Воркачова, В. В. Жайворонок, В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, Д. С. Лихачов, В. А. Маслова, П. В. Мацьків, М. В. Піменова, І. А. Стернін, Ю. С. Степанов та інші. Ю. С. Степанов та Г. Г. Слишкін відокремлювали «лінгвокультурний концепт», як «вербалізоване значення, що представлено в тексті рядом мовленнєвих реалізацій» [4, с. 40], тобто він являє собою одиницю колективного знання, що має мовленнєве вираження і характеризується етнокультурною специфікою. Центром концепту завжди є цінність, оскільки він слугує дослідженню культурних явищ, а основою культури є саме ціннісний принцип.

Дослідження, що спрямовані на вивчення конкретних концептів національної концептосфери, виводяться на новий рівень систематизації цінностей культури, які відображені в них. Тому в межах когнітивної лінгвістики пріоритетним напрямками є вивчення соціокультурно затребуваних концептуальних явищ, що доповнюють відкритий список антропологічно важливих понять, до яких належить концепт *здоров'я* – важливий життєвий орієнтир людини. «Концепт здоров'я можна охарактеризувати, з одного боку, як загальнолюдську, з іншого боку, як особистісну, персональну цінності, що мають особливо важливе значення для кожного індивіда і в соціальній, і в особистій сферах життя» [5, с. 110].

Мета статті – схарактеризувати структуру концепту *здоров'я*, проаналізувати особливості його вербалізації в мовній картині світу сучасної людини, а також встановити образні та понятійні ознаки концепту в українській лінгвокультурі.

Сьогодні концепт *здоров'я* дослідники різних наукових галузей розглядають, урахувавши різні аспекти значення, сфери застосування та його особливості як номінанта. Аналіз результатів вивчення концепту лінгвістами (див. праці О. А. Федько, Л. М. Печенікова, В. М. Успенська, С. В. Мартінек, І. М. Наколонко, А. Ю. Петкау та інших) виявляє його комплексним багатовимірним поняттям, яке характеризує стан і здатність окремого організму функціонувати, а також демонструє показники, котрі його описують для суспільства. О. А. Федько зазначає, що сучасні науковці оперують понад 400 різноманітними визначеннями поняття «здоров'я». У працях учених концепт відображає усі рівні здоров'я: фізичний, психічний, духовний та соціальний. Досліджуючи термінологію поняття «здоров'я», Л. М. Печенікова виокремлює усі його складові, які характеризують стан людини: «Поняття «здоров'я» є багатовимірним. Воно охоплює не тільки фізичний стан людини, а й психічний, духовний та соціальний» [3, с. 11]. Основною ознакою поняття називають здатність оптимальної пристосованості організму до впливів різноманітних чинників зовнішнього середовища, що дозволяє організму витримувати значні

фізичні та психічні навантаження, пристосовуючись до впливів екстремальних чинників довкілля. Дослідниця і педагог В. М. Успенська у своїх працях аналізувала теорію, що «категорія «здоров'я» розкривається через філософський, медичний, валеологічний, соціальний концепти».

Отже, на підставі синтезу різних праць, виокремлюють такі узагальнюючі характеристики здоров'я:

1. Нормальна функція організму відповідно до норм на всіх рівнях його організації (система органів, гістологічних, клітинних і генетичних структур, фізіологічні і біохімічні процеси).

2. Збалансована взаємодія організму та його функцій з навколишнім середовищем.

3. Здатність організму до повноцінної реалізації основних соціальних функцій, соціальна активність.

4. Здатність пристосування до змін умов навколишнього середовища, підтримка умов внутрішнього середовища організму, що забезпечує збалансованість життєдіяльності.

5. Відсутність хвороб, хворобливих станів, хворобливих змін.

6. Наявність повного фізичного, духовного, розумового і соціального благополуччя.

Інтерпретаційне поле концепту «здоров'я» визначає його місце в мовній картині світу. Енциклопедична зона, яка відображається в тлумачних словниках, найбільш повно характеризує когнітивні ознаки, що інтерпретують інформаційний зміст. У результаті аналізу матеріалів словників можна виділити такі компоненти змісту поняття здоров'я: нормальний стан організму, коли усі органи функціонують відповідно нормам; самопочуття людини; духовне та соціальне благополуччя; засоби мовленнєвої етики у значенні тостів та побажань.

Багатовимірність свідомості людини передбачає неоднозначне розуміння концепту носіями мови, що передбачає у мовців різний набір когнітивних ознак одного концепту. Когнітивні ознаки, які уточнюють концепт здоров'я: суб'єкт

стану – людина як живий організм; фізичний стан здоров'я і духовність / духовний стан здоров'я – атрибутивні ознаки, що вказують на багатоаспектний характер феномену; стан здоров'я як цінність – ознака позитивно оціночного відношення суб'єкта до здоров'я, яка характеризує діяльність організму, як нормальну (в сфері аксіологічного градування норма співпадає з позитивним полюсом шкали); градуальність стану: здоров'я / нездоров'я (самопочуття як суб'єктивне усвідомлення людиною власного тіла пояснює проблему градуальності здоров'я, протилежні полюси шкали якої складають здоров'я та хвороба).

Сьогодні концепт здоров'я модифікується, відображаючи перебудовання концептосфери носія сучасної української мови і культури. Проблема здоров'я та здорового способу життя займає особливе місце серед ціннісних аспектів культури, які розглядаються як загальні принципи, які становлять її основу, а також відіграють конститутивну роль, визначають спрямованість діяльності її представників та мотивацію їх вчинків. Культурні цінності утворюють своєрідну систему етико-естетичних координат, яка є архетипом для соціуму.

Характеристику образно-перцептивної, понятійної та ціннісної сторін концепту визначають методологічні основи моделювання концептів. Серед відомих дослідницьких прийомів важливе місце посідає соціолінгвістичний метод – анкетування. Оскільки концепт являє собою «суб'єктивно існуюче перцептивнокогнітивно-афективне утворення у свідомості людини» [1, с. 39], використання цього методу є найбільш оперативним та ефективним у доступі до мовленнєвої свідомості. Семантичне наповнення поняття «здоров'я» репрезентується крізь відповіді на прямі запитання. Оскільки розуміння концепту людиною є суб'єктивним і неоднозначним, відбувається утворення різних сукупностей когнітивних ознак одного концепту. Дослідження асоціативного значення слова як варіації пояснення концепту дозволяє використання методу вільного асоціативного експерименту. Його метою є виявити значення окремого слова, яке трактується з позицій логічної семантики через розуміння складної взаємодії мовних та енциклопедичних знань та

усвідомлення того, що для людини значення слова функціонує як засіб реалізації світу в спектрі сприймання нею якостей, емоційно-оцінних характеристик тощо.

Практична частина роботи присвячена репрезентації концепту здоров'я. Під час дослідження були використані методи анкетування та вільного асоціативного експерименту. Респондентами стали жителі м. Житомира віком від 16 до 60 років, представники жіночої та чоловічої статей. Всього в анкетуванні та експерименті взяли участь 50 респондентів. Вибір інформантів різного віку для дослідження зумовлений тим, що сьогодні мовна свідомість формується від впливом різних динамічних змін: світових тенденцій, наукового прогресу, новітніх технологій, державних реформ тощо. Необмеженість ресурсів та свобода слова формує критично різне уявлення про певне явище в межах мікросоціуму та відповідно на рівні загальнонаціональному. Окрім того, можна передбачити, що фізичний та психічний стани людини також є динамічними і змінюються у процесі життєвого циклу, що формує різні уявлення на основі досвіду.

Під час анкетування респондентам було запропоновано відповісти на питання загального спрямування анкети «Сучасне уявлення про здоров'я». Для найбільш точного та комплексного тлумачення поняття «здоров'я» учасники обрали такі визначення: нормальне функціонування організму на усіх рівнях (органів, гістологічних, клітинних і генетичних структур, нормальний перебіг фізіологічних і біохімічних процесів, що сприяють життєдіяльності в межах норм) (40%); повне фізичне, духовне, розумове і соціальне благополуччя (38%).

Аналізуючи індивідуальні соціальні аспекти поняття «здоров'я», було з'ясовано, що більшість респондентів не вважають себе здоровими (36%), аргументуючи оцінку власного стану хронічними недугами та частотою хвороб; деякі з них підтверджували позицію, що не існує абсолютно здорових людей. 32% інформантів вважають себе здоровими, зробивши такий висновок на основі порівняння свого стану зі станами інших людей, і відповідно не

виявивши глобальних проблем зі здоров'ям. Ще 32% не змогли визначитися зі своєю належністю щодо категорій «здоровий / нездоровий».

У процесі аналізу поняття «здорового способу життя» як ключової складової концепту здоров'я ми дослідили розуміння респондентами цього терміна. До здорового способу інформанти зараховували правильний раціон харчування (52%), відсутність шкідливих звичок (48%), фізичну активність (46%), гармонійний розвиток (22%), розпорядок дня (14%), режим сну (12%), турботу про тіло (6%), вітамінізацію (3%). Відповідно до цього ми з'ясували, що 64% респондентів визнають, що не ведуть здоровий спосіб життя. Серед порушень, які заважають їм вести такий спосіб життя, учасники анкетування перелічували такі: харчування 44% (*вживання фаст-фуду, цурку, проблема із графіком харчування*), порушення режиму (26%); шкідливі звички (24%); недостатня фізична активність (5%). На питання про наявність шкідливих звичок у житті, 36% визнали, що мають проблеми із палінням, алкоголем, наркотиками, шкідливим харчуванням, однак 22% з них працюють над тим, аби позбутися їх. Однак 30% респондентів вважають себе представниками здорового способу життя із дотриманням усіх принципів (*раціон, режим, фізична активність* тощо). 6% учасників опитування не змогли визначитися, як класифікувати себе відповідно до категорій.

Дослідження рівня семантико-концептуальної наповненості концепту здоров'я передбачає синтез структури концептосфери. Використання соціокультурного методу – анкетування «Структура концептосфери здоров'я» містить питання, яке дозволило виокремити концептополя, а також визначити номінативну густину концепту. Під час дослідження нами було зафіксовано 436 загальних назв. Високий індекс номінативної густини концепту засвідчує належність концептополів до ядра концептосфери здоров'я. Для його визначення, ми підраховали загальну кількість номінативних одиниць (НО) та коефіцієнт номінативної густини концепту (Qnd). Оскільки здоров'я, як необхідна складова життєдіяльності людини, передбачає процес зміцнення і формування (оздоровлення), для концептосфери здоров'я наріжним стало

концептуальне поле (КП) «Здоровий спосіб життя» (НО – 100, Qnd – 4,4). Зі значним відривом показники демонструють КП «Ознаки здорової людини» (НО – 64, Qnd – 6,8), КП «Критерії здоров'я» (НО – 60, Qnd – 7,3), характеризуючи основні норми КСФ здоров'я. Подібні показники демонструють КП «Фактори впливу на здоров'я» (НО – 55, Qnd – 7,9), КП «Структура здоров'я» (НО – 50, Qnd – 8,7), КП «Загроза здоров'ю» (НО – 40, Qnd – 10), КП «Зміцнення здоров'я» (НО – 48, Qnd – 9,1). Периферію концептосфери утворює КП «Установи зміцнення здоров'я» (НО – 19, Qnd – 22,9).

Методом вільного асоціативного експерименту ми змогли синтезувати чуттєві і розумові аспекти концепту здоров'я. Завдяки аналізу даних ми утворили асоціативне поле концепту. Після виявлення семантики асоціатів, а також спрощення когнітивних ознак на основі їх наближених значень, ми виділили 8 когнітивних ознак, які утворюють польову структуру концепту здоров'я: ядро – структура здоров'я (137); навколоядерна зона – засоби позитивного впливу (67); показники здоров'я (39); якісні характеристики (19); ближня периферія – догляд (17); дальня периферія – абстрактні поняття (8); фактори негативного впливу – (7) загрози – (5). Синтезуючи польову структуру ми виявили такі різновиди асоціацій: 1) атрибутивні – мають оцінне значення й містять у собі підрядне словосполучення (*здоров'я – фізичне, психічне, духовне, соціальне*); 2) антонімічні (*здоров'я – захворювання; пандемія – вакцинація*); 3) тематичні (*режим, раціон, гігієна* та інші). Асоціативне поле концепту представлене здебільшого тематичними реакціями. Цей висновок дає змогу стверджувати, що загалом інформанти орієнтуються на традиційне визначення концепту, вважаючи основним його понятійний компонент. Більшість реакцій мають позитивну оцінку (*імунітет, сон, догляд, загартовування*), а наявність значної кількості одиничних реакцій (*енергія, фітнес, дієта, краса*) пояснює неоднорідність і велику кількість смислових складників концепту.

Аналіз реакцій демонструє, що на особливості отриманих результатів впливає індивідуальність уявлення і реалізації мовлення. Образний компонент концепту можна поділити на перцептивні (наприклад, *краса, посмішка*) та

домінантні (динамічні ознаки: *загартовуватися, займатися спортом* тощо). Інформаційний компонент, що утворюється категоріальними когнітивними ознаками виділяється в дослідженні в інформаційній приналежності, як стан, самопочуття, благополуччя.

Отже, отримана модель концепту *здоров'я* інтегрує образні, інформаційні та інтерпретаційні характеристики денотата. У когнітивній свідомості українців *здоров'я* як нормативний ідеал стану усвідомлюється як абсолютна цінність. Аналізуючи асоціації, було встановлено, що носії мови розуміють *здоров'я* як благополуччя. Атрибутами *здоров'я* є насамперед активна фізична діяльність, правильне харчування, відсутність шкідливих звичок. Результати анкетування засвідчили наявність стійкого взаємозв'язку *здоров'я* і здорового способу життя. У когнітивній базі мовців *здоров'я* запрограмоване у вигляді системи загальних дидактичних рекомендацій здорового способу життя. Характеристики хвороби (як її відсутність) перебуває в периферійній зоні концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Залевская А. А. Психолингвистический подход к проблеме концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж, 2001. С. 36–44.
2. Печеникова Л. М. Концепт *здоров'я* в системі мови (на матеріалі українських фразеологізмів). *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2011. Вип. 31. С. 10–13.
3. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва, 1997. С. 40–76.
4. Усачева А. Н. Здоровье. *Антология концептов* / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. Волгоград : Парадигма, 2005. Т. 1. С. 110–118.

5. Федько О. А. Багатоаспектність поняття здоров'я у сучасній науковій думці. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2009. № 4. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=76> (дата звернення: 09.11.2021).

Зацепіна Марина,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **В. М. Мойсієнко,**
доктор філологічних наук, професор.

МОВНИЙ АСПЕКТ ІДІОСТИЛЮ ВОЛОДИМИРА ДАНИЛЕНКА

У статті проаналізовано мовний аспект ідеостилю у творчості Володимира Даниленка. Показано обґрунтування ролі В. Даниленка в розвитку сучасної літературної мови.

Українська література на початку ХХІ століття, особливо роман як найбільш репрезентативний безпосередній досвід особистого існування сучасних літературних форм, чуйно реагує на мінливі тенденції суспільного життя та характер самосвідомості українців як учасники глобального культурного діалогу. Важливі аспекти цього виду художнього вираження включають гендерну ментальність та інтенціональність, які важко пов'язати з характеристиками постколоніальної свідомості та проблемою національної ідентичності у вітчизняному соціальному та культурному тлі. Прозова творчість *В. Даниленка* – самобутнього митця в сучасній українській літературі демонструє жанрово-стильовий експеримент, появу ускладнених художньо-естетичних форм, у яких виявляється органічний синтез постмодерністських і неореалістичних тенденцій.

Володимир Даниленко, голова Київської організації НСПУ, народився 13 вересня 1959 року в селі Туровець Житомирського району Житомирської області. Після закінчення факультету філології Житомирського педагогічного інституту за спеціальністю «Українська мова та література», з 1985 року працює вчителем у Житомирі, а опісля кореспондентом газети «Комсомольська зірка». Був одним з ініціаторів створення Народного Руху на Житомирщині і делегатом установчого з'їзду Народного Руху України (1989 р.).

Володимир Даниленко – сучасний український прозаїк, автор романів «*Капелюх Сікорського*», «*Газелі бідного Ремзі*», «*Кохання у стилі бароко*», повістей та оповідань «*Місто Тіровиван*», «*Сон із дзьоба стрижа*», книги

есеїстики та критики *«Лісоруб у пустелі»*, аудіоальбому сатиричних радіоп'єс *«Струнний квартет для собак»*, книги повістей *«Тіні в маєтку Тарновських»*.

Автор моделює художній світ за допомогою постмодерністських формотвірних чинників:

- внутрішній сюжет;
- алюзійність;
- іронічність,
- міфологізм,
- зміщення часопросторових площин,
- відтворення психологічних процесів і динаміки духовного світу персонажів у координатах екзистенційного світовідчуття.

Постмодерністський дискурс засвідчує глибинну письменницьку працю В. Даниленка на основі продуктивних взаємозв'язків із національною і європейською літературними традиціями.

Стиль автора – це поєднання різних характеристик творчості, що вирізняють його твори з-поміж творів інших письменників. Використання художніх засобів автором є ефективним, коли вони закономірно «вливаються» в умотивовану мовну систему. Виразниками стилю є елементи форми художнього твору – від композиції до мовних виражальних форм. Крім того, стиль – це поєднання характерних для художнього твору рис (табл. 1).

Неолексеми автора (або випадкові режими) виникають у результаті пошуків автором найбільш точних та виразних порівняно із загальноновживаною лексичною формою вираження думок, настроїв та почуттів. Це прагнення оновити та поетизувати мову шляхом пошуку одиниць, які «складаються з моделей, доступних у мові, але не використовуються в загальній лексиці», мають індивідуальний характер, використовуються лише за умов певного контексту, що дозволяє розкрити їх значення» [1, с. 128].

Підходи до визначення індивідуального стилю письменника

Автор	Визначення
Черник О.О. [4]	система використання мовних засобів та стилістичних прийомів різних мовних рівнів, а також певних лексичних одиниць чи їх комбінацій, які здатні не тільки вирізнити мову автора з-поміж інших письменників, але й відтворити його світосприйняття
Линтвар О.М. [2]	складна багатогранна система, яка є не просто системою засобів, якими користується автор для вираження своїх ідей, а способом відображення реальності такою, як її бачить автор
Сметана І.І. [3]	система змістових і формальних характеристик, що притаманні творам того чи того автора та відображають унікальний, авторський спосіб лексико-синтаксичного вираження художнього змісту

Творчість В. Даниленка, у якій знайшли вияв константні й мінливі риси сучасної української прози, прикметна художнім поліфонізмом, філософсько-інтелектуальним спрямуванням, психологізмом. Малій прозі письменника притаманні жанрові властивості оповідання: невеликий обсяг, ґрунтовність обробки сюжету, збереження композиційної структури, мінімум персонажів.

Оповідання В. Даниленка прикметні колоритною деталізацією, адже насичені предметними, архітектурними подробицями, які не впливають на розвиток сюжетних ліній, конфліктів, проте органічно вплітаються у художню тканину, формуючи неповторний стильовий фон. Більшість творів письменника мають урбаністичний характер: сюжетні дії розгортаються у конкретних містах (переважно це Київ та Житомир), згадуються реальні вулиці, будівлі, автор не лише виявляє знання топографічних, архітектурних особливостей того чи

іншого міста, а й демонструє вміння відтворити особливу атмосферу міста, його темпоритм.

Незважаючи на певну кількість наукових праць останніх років, чимало питань жанрології у творчості В. Даниленка залишаються невирішеними або й дискусійними. Це пов'язано насамперед із такою іманентною властивістю жанру, як здатність до трансформації, видозміни тематично-змістової та поетичної парадигми, що, в першу чергу, стосується романістики письменника. Його проза не вульгарна, не засмічена суржилом – вона відкрита для різних кіл читачів, у ній гармонійно сполучаються традиції та новаторство. В. Даниленко майстерно переносить відомі сюжети на сучасний ґрунт, переосмислює їх і пропонує своїм читачам своєрідний літературний коктейль, насичений алюзіями і ремінісценціями.

Екзистенційне відчуття кризи, домінантне на різних рівнях тексту, виступає парадигмою його глобальний духовний занепад, есхатологічна модель світу, нічний простір, містичні образи. В. Даниленко як письменник вісімдесятих художньо моделює буття самотньої людини в деструктивному, позбавленому цілісності світі. З іншого боку, гармонійне співіснування реального й ірреального світів у новелах митця забезпечується уявними, фантастичними, трансцендентальними образами (*«хлопчик з курячими ніжками»*, *«людина громів»*, *«нічний коханець» Люби Джус*, *мойри*, *проклята кав'ярня на один столик*, *чарівна мелодія саксофона*, *будинок з химерами та ін.*).

Іронічні рефлексії митця розкодовують символічні площини тексту, що дозволяє говорити про авторську метамовну гру. Спроба самоідентифікації, подолання усталених культурно-ідеологічних стереотипів і комплексів, пошук відповідної форми літературної репрезентації – усе це модифікувало поетику новел В. Даниленка, надавши їм ознак іронічної і філософської прози.

Творчість В. Даниленка демонструє нові можливості *«модерного конструктивного мистецтва»* (Т. Адорно), органічно вписуючись у контекст інтелектуального письма. Вона експериментально поєднує ознаки

постмодернізму (абсурдність людського існування, карнавалізація, театральність, акумулювання культурно-духовного досвіду різних поколінь, ремінісцентність, мозаїчне сприйняття світу й ін.) і химерної прози 1970–80-х рр. (творче осмислення традицій українського фольклору і національного бароко, взаємозв'язок реального з фантастичним, «учуднення» звичайного, використання елементів сміхової культури і народної демонології, увиразнення філософського підтексту твору через гротеск і систему умовних знаків). Автор майстерно синтезував іронічний і серйозний стилі, конкретно-чуттєві та умовні форми відображення дійсності, створивши мистецький зразок постмодерністської прози.

Використання суржику в романі В. Даниленка мотивовано різними художньо-естетичними настановами: це й засіб негативної оцінки персонажів, і інструмент перебільшеного висміювання соціальних «низових» верств, і засіб відтворення реальної мовної ситуації в Україні.

Володимир Даниленко щодо написання роману «Клуб “Старий Пегас”» зазначив, що Національна спілка письменників насправді стала прототипом клубу «Старий Пегас». Це уламок радянської системи, в якій законсервувалися люди, що в радянські часи писали про *Леніна*, партію, боролися з українським буржуазним націоналізмом, а зараз пишуть про Бандеру, Шухевича, Петлюру. Це організація, в якій доживає свого віку законсервована в часі українська радянська література, що досі сповідує принципи соцреалізму. Такі письменники продовжують створювати плакатний світ, що не має жодної естетичної цінності. Вони живуть у собі, нагороджують один одного, хвалять один одного, вдаючи, що їхня творчість важлива для суспільства.

Таким чином, постать Володимира Даниленка є досить цікавою та неоднозначною. Використання різноманітних прийомів та засобів увиразнення, поєднання різних жанрів, експериментування з сюжетами, фрагментарність, подієвість та індивідуальна творча манера письменника дає можливість створити абсолютно нову сучасну українську прозу. Індивідуальний стиль письменника це сукупність індивідуальних особливостей на різних рівнях

мови, що включають лексику, граматику та стилістичні особливості мови письменника.

Активні процеси, пов'язані з інтенсивним поповненням мови новими запозиченнями, відображають не тільки глибокі соціально-політичні та економічні трансформації в житті суспільства, а й зміни в лексичній системі мови, її дериваційне потенціал, прагматичних значеннях вербальних одиниць. Виділення типів лексико-граматичних неологізмів на основі класифікаційних параметрів пов'язано з формальними, семантичними і функціонально-стилістичними ознаками запозиченого слова, а також ступенем адаптації в українській мові. Процеси появи та функціонування лексичних інновацій в українській мові характеризуються загальносвітовою тенденцією до універсалізації термінології, прагненням до мовної економії при збереженні змісту та виразності висловлювання, а також процесами глобалізації. Ці фактори спонукають письменників використовувати нові лексеми, пристосовувати існуючі номінації для позначення нових об'єктів, процесів, явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич А. О. Жанрові модифікації портретного дискурсу в документалістиці ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01. Київ, 2017. 35 с.
2. Линтвар О. М. Індивідуальний авторський стиль (ідіостиль), ідіолект автора художнього твору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2014. № 44. С. 160–162.
3. Сметана І. І. Лексико-синтаксичні особливості поетичного мовлення В. Свідзінського : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2019. 216 с.
4. Черник О. О. Ідіостиль письменника як лінгвістичний феномен та методи його вивчення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Філологічні науки. 2016. Вип. 1. С. 113–121.

Ніна Калита,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Н. М. Дяченко,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ У ТВОРАХ ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

У статті розглянуто засоби вербалізації жіночого образу у творах Ірен Роздобудько.

На сучасному етапі прогресивного розвитку суспільства надто гостро постало гендерне питання. Це зумовлено сформованими протягом тисячоліть стереотипами. Гендерне питання наклало свій відбиток і на вираження думок мовців [2]. Внаслідок такого критичного перегляду гендерного протиріччя з'явилася особлива дисципліна соціологічного напрямку – гендерна лінгвістика (лінгвогендерологія), що концентрується на питаннях спільного та відмінного, особливостях репрезентування, аспектах співвідношення на біологічному, граматичному та соціокультурному рівнях чоловічого та жіночого образів, зокрема мовлення, гендерно маркових стратегіях та тактиках комунікації, які перебувають під пильним оком таких дослідників, як О. Холод, О. Горошко, М. Дмитрієва, А. Мартинюк та багатьох інших.

Гендерні ознаки мовної картини світу розглядаються як сутність проявів пізнання світу скрізь призму чоловічого та жіночого бачення, що інтегрується універсальністю та національно специфічними ознаками, котрі оприявнюють особливості номінативної та комунікативної діяльності жінок та чоловіків, а також впливають на мовну практику, а також на мовну поведінку в загальному спектрі розуміння цього судження [1]. В Україні гендерну проблематику висвітлювали переважно русисти (О. Горошко, О. Семиколенова, Л. Синельникова, А. Шиліна та інші), германісти (О. Дудоладова, К. Пищикова та інші), славісти (А. Архангельська, Н. Баландіна). Значну увагу цьому питанню приділили Ф. Бацевич, Я. Пузиренко, Л. Ставицька та ін.

Мета статті – схарактеризувати засоби вербалізації жіночого образу у творах Ірен Роздобудько.

Ірен Роздобудько – яскравий приклад представниці української «модної» літератури, плідна авторка, яка започаткувала «власний літературний бренд» й надійно закріпила його на читацькому ринку.

Оцінки літературознавців щодо письменницької діяльності авторки сходяться в одному: романи Ірен Роздобудько є явищем складним, багатовимірним, поліфонічним. Такою оцінкою вони завдячують багатогранності творчості мисткині, що криється в її спроможності розкрити власну вільнодумну натуру з чіткими гендерними позиціями щодо жінки, її місця в суспільстві та значення жіночої ролі.

Об'єктом нашого зацікавлення стали її детективи «Мерці», «Ескорт у смерть» та «Останній діамант міледі». У цих прозових творах, авторка, досліджує психологічні причини злочинів, намагається знайти вихід з будь-якої ситуації та будує всю концепцію на важливості ролі жінки. Крім того, твори І. Роздобудько об'єднує спільна риса – акцентуація на психологізмі персонажів, зокрема жінок. Авторка пропонує читачам подорож душею героїв, зокрема жінок, які потрапляють у вир різноманітних життєвих перипетій.

Ірен Роздобудько за своєю натурою має чіткі феміністичні погляди, зокрема вона репрезентує світу ідею мислення вільної жінки. В інтерв'ю вона не раз порушувала тему того, що жіночу натуру по-справжньому може зрозуміти лише сама жінка, зокрема акцентуючи свою увагу на багаторічній дружбі з Лесею Вороніною, відомою суспільству як літературний критик, а в реальному житті котра є кращою подругою Ірен, яка в критичні моменти життя авторки завжди була поруч.

На сторінках творів мисткині жінка зображена з погляду сучасности, як «нова» жінка: прекрасна зовні та наповнена з середини, емоційна, любляча, рішуча, здатна займати однакові соціальні ролі з чоловіком.

Для презентації жіночого концепту на рівні зовнішніх характеристик Ірен Роздобудько використовує найрізноманітніші засоби, зокрема епітети, образні аналогії та метафори. Наприклад: *«Щойно я поставила відра на землю, як обидві мої руки самі собою злетіли вгору! Так, ніби були підхоплені якимись*

невидимими янголами. Руки були легкі і зовсім невагомі! Вони ніяк не хотіли повертатися до свого звичного стану. Бабця і Ленка із подивом дивилися на мене, а мої руки – літали! Якби в мене був більший хист до точних наук, я б зробила якесь відкриття, наче Архімед, який вскочив у ванну з водою і зробив висновок про те, що... От зі мною тоді трапилось щось подібне. Моя теорема звучала так: якщо ти несеш вагу, яка в чотири рази перевищує вагу твого тіла, скинувши її, ти можеш злетіти в повітря» [3]; «Найкрутіші з дівчат (зізнаюсь, що молодші називали їх зовсім нечемно – «кобилами»)» [3].

Навіть у найдрібніших деталях авторка зображає любов жінки до своєї зовнішності, показує все єство жінки як особи прекрасної статі, що підвищує естетичний рівень зовнішнього мікроконцепту жінки.

Мікроконцепт «Зовнішні характеристики жінки» Ірен Роздобуцько розкриває не лише описуючи жіночу зовнішність, а розкриваючи її більш тонко, по-жіночоу делікатно, окремими штрихами завдяки епітетам та метафорам: «ось тут моя привітна посмішка змінилася на саркастичну»; «зірка політичної аналітики», «блискучий політичний оглядач» і таке інше, за словами моїх друзів і недругів, мала одну маленьку ваду» [3].

В аналізованих творах Ірен Роздобуцько зовнішність жінок описують переважно персонажі-чоловіки, наприклад: «Я одразу побачив її. Даремно хвилювався, що не впізнаю! Вона лежала на смугастому рушнику й читала книжку. Її волосся – справді дуже темне й густе – було підібране у високий «кінський хвіст». Вона була у відкритому купальнику. Нічого спільного з учорашнім нічним образом. Та я був певен: це вона. Я сів на протилежному боці басейну й почав її розглядати. Марно! Я знову відчув дивну замиленість ока – скільки не вдивлявся, не міг зібрати увесь образ до купи. Він розсипався, як дитячі кубики. Чи гарний в неї стан? Я споглядав її ніжно-рожеві п'яти, що світилися на сонці, і вони здавалися мені райськими яблучками. Можливо, вона була такою, як усі» [3].

Авторка зображує жінку, як духовну, творчу натуру, здатну не лише нести на собі тягар буденності, а й творити: «За цей час я встигла намалювати купу

картинок, написати книжку сумних віршів, пожити чотири місяці в селі (більше діватися не було куди – квартира «закінчилася») із батьками та бабусею чоловіка, яких я любила (і завжди любитиму – Царство ім Небесне!) і які любили мене» [3].

Письменниця змальовує жінку як рішучу особистість, здатну до спонтанних необдуманих вчинків, але такою ж сильною та незалежною, нарівні з чоловіками: *«Одного разу я зібрала дві валізи з дитячими речами й переїхала до Києва. Це міг бути й не Київ, а будь-яке інше місто, містечко, селище, село, край світу, задзеркалля, чорна діра, Сибір, заслання. Байдуже... Зі свого Донецька я втекла із трирічною донькою під пахвою і двома валізами, у яких найціннішими були домашні капці – символ хатнього затишку. Лише як символ, адже дому в столиці не передбачалося. Була орендована квартира на короткий, невизначений термін»* [3].

Отже, Ірен Роздобудько, використовуючи низку мовних засобів, найуживанішими з-поміж яких є атрибутивна лексика, зокрема епітети, а також синоніми, апелятиви на позначення жіночих персонажів тощо, змодельовала тривимірний образ жінки, представлений виражально-зображальними засобами для опису її внутрішніх і зовнішніх характеристик та соціальних позицій у сучасному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жінка. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Жінка> (дата звернення: 09.11.2021).
2. Карпенко Н. А. Вербалізація зовнішнього портрета жінки в художньому дискурсі П. Загребельного. *Лінгвістичні дослідження* : зб. наук. праць ХнПУ ім. Г. С. Сковороди. 2013. Вип. 35. С. 161–167. URL : http://oaji.net/articles/2014/918_1401968904.pdf (дата звернення: 09.11.2021).
3. Роздобудько І. Одного разу... URL : <https://res.in.ua/iren-rozdobudeko-odnogo-razu-peredmova-nesterpna-legkiste-butt.html> (дата звернення: 09.11.2021).

Катерина Катенцова,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ОНІМНА НОМІНАЦІЯ В РОМАНІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА «ЧОРНИЙ ВОРОН. ЗАЛИШЕНЕЦЬ»

У статті проаналізовано онімну номінацію особових імен у романі Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець»; простежено її вплив на становлення й розвиток образів героїв роману; охарактеризовано закономірності використання особових імен відповідно до їхньої зображально-виражальній ролі у творі.

Важливим джерелом вивчення номінаційного простору будь-якої мови є дослідження семантичного поля номінації особи. Відповідно до зазначеного вище актуальності набуває вивчення номінації особи у творчості письменників, про що свідчать численні праці українських (Д. Бучка, М. Скаба, М. Брус, Т. Вільчинської, О. Кровицької, Т. Наумової та ін.) та зарубіжних (Н. Арутюнової, В. Гака, В. Телії та ін.) мовознавців. До явища номінації осіб як предмета лінгвостилістичного аналізу зверталися українські мовознавці І. Франко, Л. Полюга, Л. Белей, Н. Сологуб, Т. Юрченко, Г. Бикова та ін.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що аналіз онімної номінації осіб у романі Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець» досі не був об'єктом спеціального наукового дослідження.

Наше дослідження має за мету простежити роль онімної номінації та її вплив на становлення й розвиток образів героїв роману Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець».

Варто зазначити, що антропонімний простір утворюють усі власні імена, якими користується письменник. Тому процес аналізу іменувань літературних персонажів є надзвичайно важливим, оскільки необхідно брати до уваги всі значеннєві відтінки імен, бо глибоке й детальне розуміння художнього твору без аналізу онімів неможливе. Ім'я нероздільне з дійовою особою,

сприймається і асоціюється з нею, указує на предмет позначення і є його характерологічним представником [5, с. 312].

Ю. Карпенко слушно зазначав, що письменник добирає імена своїм персонажам, уже обміркувавши їх характер та особливості, знаючи їх роль у розвитку сюжету [4, с. 68–74]. Досліджуючи власні назви в художніх текстах, Л. Масенко вказує, що «антропоніми в контексті художнього твору несуть у собі різноманітні показники – соціальні, національні, історичні, часові, просторові, які відповідають жанровій своєрідності твору та індивідуальним стильовим особливостям письменника» [6, с. 57]. Проблема антропонімії постає перед кожним автором.

У романі «Чорний ворон. Залишенець» висвітлено тему оборони й захисту рідної землі від загарбників. Головні герої твору – це люди міцної сили волі, витримки, які усвідомлюють свій обов'язок перед Батьківщиною й відповідальність за майбутнє. Це проявлено і в їхніх іменах, які допомагають докладніше розкрити характери та мотиви персонажів твору.

У романі «Залишенець. Чорний ворон» більшість персонажів чоловічої статі, а отже, і використання чоловічих імен становить більшість. Наприклад, головний герой твору отаман Чорний Ворон, справжнє ім'я та прізвище якого Іван Чорновус (Іван – грецьк. «божа милість»; «божа благодать» [7, с. 143]), постає у творі для конспірації і воєнкомом Степаном Семьоновим (Степан – грецьк. «вінок» [7, с. 348]), і землеміром Петром Горовим (Петро – грецьк. «скеля», «камінь» [7, с. 292]), і названим Тіною, на випадок еміграції з України, Богданом Круком (Богдан – старосл. «даний Богом»).

Його побратими Ларіон Завгородній (Ларіон (Ларіон) – грецьк. «веселощі, радощі» [2, с. 63]), Мефодій Голик-Залізник (Мефодій – грецьк. «цілеспрямований» [2, с. 76]), Денис Гупало (Денис – грецьк. «освячений богом Діонісом» [3, с. 401]), Тимофій Компанієць (Тимофій (Тиміш) – грецьк. «який шанує бога, богобоязливий» [7, с. 360]), Василь Ткаченко (Василь – грецьк. «царський», «царствений» [7, с. 60]), Олексій Добровольський (Олексій – грецьк. «допомога, відбиття, оборона» [1, с. 513]), Семен Гризло (Семен

(Симеон) – давньоєвр. «слухати» - почутий (богом) [7, с. 338]), Пилип Хмара (Пилип – грецьк. «любитель коней» [7, с. 296]), Кость Блакитний (Костянтин – лат. «постійний, стійкий» [2, с. 69]), Федір Момса (Федір – грецьк. «дар Божий» [23, с. 105]), Ялисей Лютий (Ялисей – давньоєвр. «Бог-спасіння») та багато інших віддано й завзято боролися проти окупантів, не шкодуючи ні сил, ні життів.

Що ж до жіноцтва, то автор указує імена головних героїнь твору: коханої Чорного Ворона Тіни, повного імені якої ми так і не дізналися впродовж твору, тому можемо мати тільки здогадки: « – А Тіна – це...Валентина? – Тіна – це я, – сказала вона» [8, с. 33]. Валентина – лат. «сильна, міцна» [2, с. 122], ім'я Валентина за своїми характеристиками пасувало б саме такій дівчині, оскільки у творі вона постає перед нами сильною, сміливою, вольовою, з твердим і непохитним характером; та дружини отамана Веремія (Ярема (Веремій) – давньоєвр. «бути високим» [2, с. 112]) Ганнусі (Ганна й рід. Анна – давньоєвр. «лагідна, милосердна, мила»; найпопулярніше у світі ж. ім. [7, с. 81]). Із сюжету ми дізнаємося, що Веремій справді був вправним, сильним і найдужчим у селі, а Ганнуся його повною протилежністю – спокійною та лагідною дівчиною: *«Ганнуся впізнала того шибайголова, який змагався з вітром, – то був Ярко, найдужчий у селі парубчисько»* [8, с. 45]).

Важливе значення в романі має ім'я Євдокія (Євдокія (Явдоха) – грецьк. «ласкавість», «прихильність», «благовоління» [7, с. 121]). У творі воно вживається лише у формі демінутивів, тобто зменшено-пестливій – Явдося, Дося. Два персонажі роману мають це наймення: сліпа ворожка Євдося, яка не раз виходжує Ворона після поранень, молиться за нього й допомагає йому, та повстанка, мужня дівчина-воїн Дося Апілат, яка часто виручає Чорного Ворона з небезпеки, кохає його та не наважується зізнатися в цьому, а коли довідується, що його серце вже належить іншій, стає послушницею в монастирі. Як бачимо, обидві героїні проявляють прихильне ставлення та ласкавість до Ворона, що й зазначено в характеристиці імені.

Також у творі натрапляємо на жінок і чоловіків, які присвятили себе служінню церкві. Вони мають незвичні для пересічної людини церковні імена: Єпистимія (Єпистима) – грецьк. «знання, вміння» [2, с. 99]: *«Вийшла зі своєї келії матінка Єпистимія, висока ставна ігуменя...»* [8, с. 81]; Єфросинія (Єфросинія ж. до ч. Єфросин – грецьк. «радісний», «веселий» [7, с. 135]), Рафаїла (Рафаїла – давньоєвр. «зцілив Бог» [2, с. 94]; Варфоломій (Варфоломій – грецьк. «син зораного лану», «син ріллі» [2, с. 45]): *«...тряс кулаками до неба Варфоломій»* [8, с. 79].

Водночас у творі спостерігаємо використання варіантів імен українською та російською мовою: *«По матрікулу я Афанасій, а мати, родниє і близькіє всегда називали мене Фаней. Фаня і всьо...А ми будемо звати вас Панасом, – суворо подивилася на нього Манюня...Фаня – це по баб'ячому. А ви, Панасе, все-таки старшина»* [8, с. 33] (Панас – грецьк. «безсмертя» [2, с. 89]).

Як бачимо з твору, Афанасій Карпович Калюжний, він же Фаня-Панас, у розмові з Чорними Вороном видається нам людиною, яка вже «побувала у бувальцях», але змогла вийти «сухою із води» завдяки своєму характеру та вмінню прилаштуватися до ситуації.

У романі представлено різноманітні за походженням імена на позначення осіб жіночої статі. Переважають найменування грецького походження: Варвара – «дикунка, варварка» [7, с. 57]; Герасим – «поважний» [2, с. 50]; Меланія – «чорна», «темна» «похмура» [7, с. 223]; Михайло – «хто як бог; рівний богові» [7, с. 236]; Онисим – «користь», «щастя», «добробут» [2, с. 272]; Петро – «скеля», «камінь» [7, с. 292]; Тарас – «неспокійний, бунтар; збентежений, засоромлений» [7, с. 355]; Трохим – «годованець», «вихованець» [7, с. 365]; Юрій – «хлібороб» [3, с. 632] та ін. Також наявні імена давньоєврейського походження: Ада – «прикраса» [2, с. 117]; Йосип (Осип) – «бог примножить, додасть» [3, с. 449]; Соломон – «мирний» [2, с. 99]; Єва – «жива» [2, с. 136]; Яків – «наступний по п'ятах» [2, с. 111] та ін. Фіксуємо імена латинського походження: Костянтин – «постійний, стійкий» [2, с. 69]; Мартин – «присвячений Марсові» [2, с. 75]; Уляна – «липень» [7, с. 368] та ін.

Відзначаємо одне ім'я давньоскандинавського походження: Ольга – «свята», «священна» [7, с. 268]. Автор уживає традиційні імена давньоруського походження: Богдан – «даний Богом», Добриня – «добрий», Ярина – «весняна», «яра», Ладим – «ладний».

Крім того, Василь Шкляр у романі вживає як офіційні, так і розмовні варіанти імен, наприклад:

1. Жіночі імена: *Явдося, Євдося, Дося; Марія, Маруся, Марусенька* («*А ти, сестро моя найдорожча, Марусенько моя золота!*» [8, с. 314]; «*І немає тут чим хвалитися, сказала б сліпа ворожбитка Євдося*» [8, с. 10]; «*Маруся – то і є та перевідниця...*» [8, с. 267]).

2. Чоловічі імена: *Веремій, Вереміяка, Ярко; Олексій, Олекса, Альоша; Петро, Петрусь, Пьотр; Афанасій, Фаня, Панас; Кузьма, Куземко; Ілля, Ілько; Тимофій, Тиміш; Миколай, Ніколка; Федір, Федька; Ларіон, Ларик; Іван, Ванька, Івась, Йван* («*Куземко не був якимось мазунчиком...*» [8, с. 93]; «*...так хотів сказати братові Кузьмі*» [8, с. 105]; «*Ще зовсім молодий козак Петрусь...*» [8, с. 37]; «*...визволити Петра й Павла*» [8, с.17]; «*Тобі, Ларику, добре хоробрість показувати*» [8, с. 165]).

Водночас у романі письменник використовує неофіційні імена, які бувають кількох типів:

– **демінутиви** – це похідні іменники, що виражають значення зменшеності, яке здебільшого супроводжується ще й значенням суб'єктивної оцінки (зі зменшено-пестливими суфіксами – *Ганнуся, Євдося, Маруся, Марусенька, Тасенька, Меланя, Онися, Оленка, Василюк, Веремійчик, Микитась, Захарко, Ілько, Ярко, Герасько, Прокіпко, Охтанась, Івась, Куземко, Карпусь, Юрко, Юрась* («*...а жінка його Маруся, слава така молодиця...*» [8, с. 267]; «*Увечері після заходу сонця Ганнуся низько запнула хусткою...*» [8, с. 44]; «*Мірошник Охтанась прийняв їх у себе в хаті*» [8, с. 213]. «*...од печі виринула його перелякана жінка Меланя*» [8, с. 238]; «*...одноокий Карпусь залишився в лісі на хазяйстві...*» [8, с. 291]);

– *зінокористики*, тобто ті, які мають скорочену основу або втратили одну основу складову форми; вони можуть бути суфіксальними й безафіксними. Наприклад, *Ада, Дося, Тіна, Ціля, Уля, Єва, Леся, Тася, Гриць, Кость, Яша, Фаня, Сеня, Митя* («...Дося любила шаблю, яка ніколи не давала осічки» [8, с. 370]; «*Фаня у нас поліглот...Він уміє розмовляти по-малоросійському, по-хохляцькому, по-шулявському і навіть українською, коли тверезий*» [8, с. 34], «...*навіть вони боялися Цілі*» [8, с. 95]; «*Гриць знову розплакався...*» [8, с. 335].

– *пейоративи* – слова та словосполучення зі зневажливо-згрубілими суфіксами. Емоційний суфікс *-к- (-а, -о)* надає назвам забарвлення згрубілості та просторіччя в романі: *Пронька, Галька, Федька, Вереміяка, Митрюха*, «...*як у Проньки на іменинах*» [8, с. 213]; «...*приблуда...Федька Песков...*» [8, с. 18]).

Отже, словотвірні варіанти жіночих, чоловічих імен виконують важливу зображально-виражальну роль у творі. Вони виявляють ставлення автора та інших героїв до персонажа, підкреслюють його характеристику. Наприклад, головному герою твору Івану Чорновусу (Іван – грецьк. «божа милість»; «божа благодать») у всіх життєвих ситуаціях усміхається удача; Валентина (лат. «сильна, міцна») гідно й сміливо проходить усі випробовування долі. Зменшувально-пестливі варіанти антропонімів у своїй основі виражають позитивні емоції, хоча в певних епізодах вони можуть набувати негативного емоційно-оцінного забарвлення.

Тому можемо зробити висновок, що онімна номінація має значний вплив на становлення й розвиток образів героїв роману Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець». Перспективу нашого дослідження вбачаємо в можливості укладання словника мови творів Василя Шкляра та використання його матеріалів для створення коментарів до аналізу творчості письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д. Апелятивна і пропріальна номінації. *Слово і доля: Збірник на пошану У. Єдлінської. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 14. Львів, 2005. С. 261–269.

2. Власні імена людей : словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська ; ред. В. М. Русанівський. 3-тє вид., випр. Київ : Наукова думка, 2005. 334 с.
URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001528> (дата звернення: 13.07.2021).
3. Ісат Ю. А. Тасмниця вашого імені. Донецьк, 2006. 736 с.
4. Карпенко Ю. А. Літературна ономастика Ліни Костенко : монографія. Одеса : Астроприн, 2004. 216 с.
5. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль, 2005. 416 с.
6. Масенко Л. Т. Власна назва в поезиці Шевченка. *Культура слова*. 1989. Вип. 37. С. 57–61.
7. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ, 2005. 508 с.
8. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 384 с.

Олена Колесник,
магістрантка 1 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г.І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КЛЮЧОВИМ ДІЄСЛОВОМ У РОМАНІ МАРІЇ ЗІНОВЧУК «КАТЕРИНИНА КОСА»

У статті з'ясовано значення та особливості фразеологізмів із ключовим дієсловом, які функціонують у романі.

Фразеологічні одиниці є важливою складовою мовлення людини. Завдяки цим неподільним поєднанням слів мова урізноманітнюється, стає цікавою та колоритною. Використання фразеологізмів у мовленні зумовлено різними факторами. Їхня специфіка полягає в тому, що, існуючи в сталому, зафіксованому вигляді, вони мають додаткове значення й створюють таку особливість мовлення, яка допомагає зрозуміти ставлення мовця до адресата, до предмета розмови або до певної ситуації.

М. Жуйкова зауважує, що основною ознакою фразеологічної системи, яка відрізняє її від інших мовних підсистем, є висока антропоорієнтованість (антропоцентричність), що виявляється передусім у вибірковій номінації: за допомогою фразеологічних одиниць мовна спільнота вербалізує саме ті фрагменти навколишнього світу, які, з її погляду, мають найбільшу релевантність [2, с. 7].

Проблеми фразеології української мови досліджували Л. Булаховський, М. Демський, Л. Скрипник, Л. Авксент'єв, М. Алефіренко, Г. Удовиченко, В. Ужченко, В. Білоноженко, Н. Бабич та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість досліджень, функціонування фразеологізмів у художніх творах залишається нині цілком актуальним, зокрема, аналіз фразеологічних одиниць у новому романі Марії Зіновчук «Катеринина коса».

Мета нашої роботи полягає в аналізі фразеологічних одиниць із ключовим дієсловом, які функціонують у досліджуваному романі.

В. Білоноженко зазначає, що фразеологічна одиниця поза текстом становить абстрактну схему, яка в кожному конкретному випадку наповнюється особливим, властивим лише цьому контексту змістом [1, с. 72–73]. Фразеологізми в тексті можуть виконувати найрізноманітніші стилістичні функції: номінативну, оцінну, емоційно-експресивну, прагматичну, функцію відтворення внутрішнього стану персонажа, функцію портретної характеристики та функцію мовної характеристики персонажа.

Аналізуючи фразеологізми в романі житомирської письменниці ми виявили, що значну частину становлять фразеологічні одиниці саме з ключовим дієсловом. Розповідаючи про події з життя головної героїні, авторка використовує фразеологічні одиниці різних тематичних груп та різної структури.

Найпоширенішими, як виявила вибірка, у романі є фразеологізми з ключовим дієсловом:

- ФО *піти на свій хліб, заробила бухінець хліба* – жити на власний рахунок; так опосередковано називають людину, яка починає самостійно працювати й заробляти собі на життя [8, с. 644]: «Іванко також *пішов на свій хліб* – випасав гуси» [3, с. 37]; «Це Катря робила в п'ятницю і заробила *бухінець хліба*» [3, с. 72];

- ФО *схопився як ошпарений* ужито на позначення сильного збудження, знервованості та розгніваності [8, с. 601]: «Василь *схопився як ошпарений*» [3, с. 34];

- ФО *підняти тривогу* позначає сповіщення про небезпеку [8, с. 633]: «А Климиха в хаті *підняла тривогу*, що наймичка подалася до москалів шукати свого Івана й не повернулася» [3, с. 34];

- ФО *кинутися з ляку* передає відчуття великого жаху, переляку [7, с. 369]: «Кинувся з ляку» [3, с. 118];

- ФО *заглядати в чарку* уживають на позначення людини, яка зловживає алкогольними напоями [7, с. 305]: «Ніхто не чув раніше, щоб мельник злословив, ніхто не бачив, щоб у *чарку заглядав...*» [3, с. 77];

- ФО *засилати старостів* та *засилати сватів* мають синонімічне значення та позначають намір просити згоди на шлюб в обраної особи та її батьків [7, с. 317]:

«Двічі *засилав старостів* хлопець, двічі батько відмовляли» [3, с. 80]; «Перш, ніж за пазуху лізти, *сватів* потрібно *заслати*» [3, с. 129];

- ФО *промокла до нитки* вжито в значенні 'промокнути повністю' [8, с. 706]: «*Промокла до нитки*, з радісними думками вона стала перед циркульником-корчмарем і відразу йому сподобалася» [3, с. 88];

- ФО *ставати під вінець* позначає намір одружитися або обвінчатися [7, с. 354]: «А ти своє згадай, як з пюзом *під вінець ставала* із Федором» [3, с. 15];

- ФО *не зазнати лиха* позначає відсутність у житті багато поневірянь, злигоднів, біди та нещастя [7, с. 326]: «Інколи думає, якби не та любов з Іваном, вийшла би заміж за солом'яного хлопця й *лиха б* такого *не зазнала*» [3, с. 111];

- ФО *гризти граніт науки* позначає наполегливе оволодіння знаннями (вивчення будь-якої науки) [7, с. 197]: «Іван *не гриз граніт науки*, він ним солодцював, мов легуміною, бо йому все було цікаво...» [3, с. 122];

- ФО *верещати скрипкою* вжито на позначення вереску, крику не своїм голосом або з надмірною силою [7, с.73]: «... *верещала скрипкою* Гандзя, ще більше скосивши очі до носа, зайнявшись до вух шипшиною» [3, с. 16];

- ФО *ловити погляд* означає зустрічатися з ким-небудь поглядом, дивитися в очі кому-небудь, намагаючись привернути до себе його увагу [7, с. 446]: «Милувалися обногою, а мати ще й віко підняла, щоб роздивитися, як полаковано зсередини, чи є прискринничок, та, *вловивши погляд* невістки, відсторонилася, взялася до шитва» [3, с. 151];

- ФО *схопити за барки* уживають на позначення загрози бійкою, примусу кого-небудь зробити щось, виконати свою волю [8, с. 787]: «... знову встав, підбіг до Івка, *схопив* його *за барки* та, закинувши голову, бо зростом був по пахи Івану, з докором дивився на парубка...» [3, с. 124];

- ФО *плакати від щастя* є фразеологізмом-синонімом до слова плакати [8, с. 645]: «Нині Катерина *не плакала від щастя*, як дев'ять років тому» [3, с. 126];

- ФО *нікуди дітися* має значення уникнення нудьги, бездіяльності, відчуття тривоги, біди, болю [8, с. 551]: «... аж сісти боляче, *дітися нікуди*» [3, с. 130];

- ФО *сісти на голову* має значення знахабнілості, втрати почуття міри [7, с. 185]: «Чоловік у всьому поступався дружині, щоб не було сварок, а вона як кажуть, *сідала йому на голову*» [3, с. 136];

-ФО *дух переводити* вживається в значенні дихати через силу, з утрудненням [7, с. 275]: «І розридалася Мотря немічним плачем, тремтіла та ледь *дух переводила*» [3, с. 146];

- ФО *тедзь укусив* позначає наявність у когось поганою настрою, невдоволення; хтось перебуває в неврівноваженому стані, нервує, сердитий [7, с. 199]: «Як *укусить* її *тедзь*, бувало, днями не розмовляла зі свекрухою, обмежувалася короткими: так, добре, ні» [3, с. 151].

Аналізуючи фразеологізми в романі «Катеринина коса», ми зафіксували трансформовані фразеологічні одиниці з ключовими дієсловами, коли відбувається синонімічна заміна одного з компонентів у складі фразеологічної одиниці:

- ФО *опустити руки* означає стати байдужим до всього, бездіяльним, втратити надію [8, с. 691], Марія Зіновчук трансформує цей фразеологізм в *опустити хвоста*: «Суперник теж пішов переживати поразку, *опустивши хвоста*» [3, с. 83];

- ФО *вити вовком* уживають для вираження безвихідного, скрутного становища, великого відчаю, досади [7, с. 89]; авторка трансформує цей фразеологізм у *вити вовчицею*: «Я *вила вовчицею*» [3, с. 147];

- ФО *перехопило дух* зі значенням 'когось охоплює сильне почуття хвилювання, захоплення' [8, с. 624] трансформовано в *перехопило мову*: «Кеті *перехопило мову*» [3, с. 123].

Як зауважують дослідники, у мові художнього твору фразеологічні одиниці виконують такі функції: експресивно-оцінну, образно-виразову, еліптичну, термінологічну [4, с. 19]. Практично всі з них, крім останньої з

огляду на стиль досліджуваного твору, демонструють фразеологізми, ужиті в романі Марії Зіновчук «Катеринина коса».

Отже, опрацьований художній твір вирізняється особливо широким підбором і характером використання фразеологізмів, адже вони є надзвичайно цікавими та унікальними в системі української мови. У романі «Катеринина коса» авторка часто вживає фразеологічні одиниці в мовленні окремих героїв та в мові автора.

Спілкування людей протягом віків удосконалювало й удосконалює людську думку та мовну форму її вираження. Фразеологізми є свідченням того, як люди на основі здобутого досвіду прагнуть найлаконічніше й найточніше охарактеризувати взаємини людини з людиною та людини з природою [6, с. 82]. Саме такі функції фразеологізмів спостерігаємо в досліджуваному романі.

Водночас фразеологія тісно пов'язана із соціально-економічними, політичними, культурними умовами життя. У фразеології відбивається багатовіковий життєвий досвід народу, вона є багатою скарбницею людського духу, що передається від покоління до покоління [5, с. 139].

Фразеологізми збагачують мовлення, роблячи його емоційним, цікавим та неодноманітним. Ужиті в романі фразеологізми – важливий засіб художнього відтворення дійсності. Вони свідчать про високий рівень мовної культури та майстерності письменниці.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні фразеологічних одиниць у прозовому та поетичному дискурсі Марії Зіновчук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наукова думка, 1989. 154 с.
2. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов : монографія. Луцьк : РВР «Вежа», 2007. 416 с.
3. Зіновчук М. П. Катеринина коса. Житомир : ПП «Рута», 2019. 398 с.

4. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.
5. Сучасна українська літературна мова / ред. М. Я. Плющ. 4-те вид., стер. Київ : Вища школа, 2003. 430 с.
6. Ужченко В. Д. Вчення О. О. Потебні про внутрішню форму слова і фразеологія. *Творча спадщина О. О. Потебні й сучасні філол. науки* : тези респ. наук. конф. Х., 1985. С. 82–83.
7. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1999. Книга 1. 528 с.
8. Фразеологічний словник української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1999. Книга 2. С. 529–980.

Катерина Король,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

МОВНІ ПОМИЛКИ В ГАЗЕТІ «ЖИТОМИРЩИНА»

У статті порушено питання культури мови журналістів на прикладі обласної газети «Житомирщина». Практично виявлено групи помилок: орфографічні, пунктуаційні, стилістичні, лексичні, смислові та технічні огріхи. Здійснено порівняння змін грамотності у періодичному виданні у часовому зрізі (2017 та 2021 рр.).

Культура мовлення – чи не найбільш важливий чинник цивілізованого суспільства. Якщо людина не володіє досконало державною мовою, її навряд чи можна назвати громадянином, адже тоді вона не здатна виконувати функцій, покладених на неї суспільством. Беззаперечним є факт, що мова – це генетичний код нації, незамінна частина і засіб творення національної культури.

Особливої актуальності набуває сьогодні тема культури мови журналістів. Специфікою газетної мови є те, що її читає велика кількість людей. Саме тому газетне слово має бути точним та виваженим. А мовні помилки й огріхи, що засвоюються читачами зі шпальт газет, є не просто неприпустимими, а й небезпечними.

Об'єкт нашого дослідження – культура мови журналістів.

Предмет наукової розвідки – типові мовні помилки журналістів житомирських видань, зокрема газети «Житомирщина».

О. Пономарів визначає мовну норму як сукупність загальноновизнаних мовних засобів, що вважаються правильними та зразковими на певному історичному етапі. Нормативність мови виявляється на рівні орфоєпії, акцентуації, лексики, морфології, синтаксису, фразеології, стилістики [1, с. 19–20].

У сучасній мовознавчій науці виділяють такі типи мовних норм:

- орфоепічні – це сукупність правил належної вимови звуків і звукосполучень під час мовлення;
- акцентуаційні норми пов'язані з умінням правильно наголошувати слова;
- орфографічні норми – це загальноприйняті правила написання слів;
- лексичні норми аргументують вживання слів у властивому для них значенні, не допускаючи вживання діалектної, жаргонної та іншої ненормативної лексики;
- словотвірні норми – правильне вживання морфем та утворення нових слів за словотвірними моделями, що вже існують у мові;
- морфологічні норми – це правила утворення та поєднання граматичних форм слова;
- синтаксичні норми регулюють правильність побудови словосполучень і речень, тобто правильне поєднання слів за змістом у відповідних граматичних формах;
- пунктуаційні норми – це сукупність правил, спрямованих на правильне використання розділових знаків у реченнях, текстах;
- стилістичні норми регулюють правила коректності в доборі мовних засобів залежно від стилю [2, с. 3–5].

У наш час грамотності мовної структури публікацій, на жаль, належить не перше місце. На передній план виходять функціональні ознаки, тому важливою є оцінка медіатексту не лише щодо мовних норм, але й комунікативних та стилістичних. У бажанні максимально спростити текст, зробити його більш читабельним, журналісти подекуди формулюють абсурдні речення, надаючи словам невластивих значень.

Мета дослідження – простежити дотримання мовних норм журналістами житомирських видань, проаналізувати найтиповіші помилки, що трапляються в газеті «Житомирщина».

Перед безпосереднім аналізом газети «Житомирщина» вкажемо на типові помилки, які ми фіксуємо не лише в газетах, але й на радіо та телебаченні.

Часто чуємо згубілу лексику, яка спрямована на те, щоб образити певні суспільні верстви населення. Порушують журналісти й етичні закони, уживаючи слова, що можуть принизити гідність певної категорії людей. Наприклад, і досі дуже часто чуємо вирази «людина-інвалід», «діти-інваліди», хоча давно прийнято вживати «люди чи діти з обмеженими фізичними чи психічними можливостями». Звісно, другий варіант довший, але є набагато коректнішим стосовно людей із певними проблемами зі здоров'ям.

Сучасна газетна практика тяжіє до розмовних та просторічних елементів, які теж знижують вартість тексту публіцистичного стилю.

Але чи не найбільш глобальною проблемою, на нашу думку, є засилля сучасних газетних шпальт росіянізмами. Ненормативні вживання прийменників «при», «по», кальковані вислови, як-от «битком набитий» (ущерть переповнений), «питається, яка вартість» (з рос. «спрашивается», краще було перекласти як складнопідрядне речення, де головне починається «Порушено питання...»), «ні в якому разі» (рос. «ни в коем случае»), замість «у жодному разі» тощо.

«Житомирщина» – це обласна офіційна громадсько-політична газета, що була заснована ще далекого 1919 року (попередня назва «Радянська Житомирщина») і виходить досі. Мета газети – висвітлення основних подій, що відбуваються в Житомирській області.

Ми проаналізували низку випусків газети «Житомирщина», де виявлено такі групи помилок: орфографічні, пунктуаційні, стилістичні, лексичні, смислові та технічні огріхи. Останні – це переважно порушення правил переносу слів, що зумовлені особливостями газетної верстки. Проте необхідно враховувати такі моменти: відривання однієї букви від кореня, розірвання складу, як-от: розвід-увального (правильно було б перенести: розвідуваль-ного), керівни-цтва (правильно: керівниц-тва), ко-шти (правильно: кош-ти) та ін. Найбільш численними серед груп порушень виявилися граматичні та пунктуаційні огріхи.

Поширеними пунктуаційними помилками є неправильне вживання ком, їхня відсутність або ж, навпаки, невиправданість уживання ув тому чи тому місці. Таку помилку ми зафіксували в кількох аналізованих номерах, наприклад у статті «За шоколадкою – з ножем»: «1 лютого, увечері, в магазині, розташованому на вулиці Михайла Грушевського в Житомирі...» [1, № 5. 2021, с. 10]. Перші дві коми, які виділяють слово «увечері» є не виправданими, адже це не є уточнювальне слово, просто звичайна обставина, що не потребує виокремлення.

Укажемо й на граматичні та лексичні помилки. Ми аналізували номери газети «Житомирщина» за 2021 та 2017 рік. І прикро спостерігати, що досі, хоч між цими випусками минуло 4 роки, проте помилки все ті самі.

Зокрема, у рубриці «Україна і світ» стаття «Лукашенко заявив про затримання бойовиків з України» починається так: «У Білорусії затримали бойовиків...» [1, № 22. Березень, 2017, с. 5]. Зауважимо, що держави «Білорусія» не існує з часу розпаду Радянського Союзу, адже ще тоді було прийнято та закріплено її в «Конституції» назву «Республіка Беларусь», в українській мові відповідно – Білорусь. Тому тут неправильно вжито місцевий відмінок назви цієї держави, правильно сказати «у Білорусі», хоча нижче в тексті є й правильне написання цієї власної назви «партнер Білорусі...». Але знову ж бачимо неправильне вживання власної назви сусідньої держави у рубриці «Спорт» № 5 (21023) від 05. 02. 2021 року стаття «До нової висоти» починається так: «У Мінську (Білорусія) відбулися відкриті змагання...» [1, № 5. Лютий, 2021, с. 7]. З цього приводу хочеться лише побажати журналістам газети «Житомирщина» запам'ятати офіційну назву сусідньої держави.

«Якщо кредит іще не погашено» (№ 5 (21023) від 05. 02. 2021) – таку назву невелика замітка з рубрики «Довідкове бюро», де натрапляємо на таке висловлення: «...відповідно до якого позичальник забезпечує виконання свого кредитного зобов'язання за допомогою нерухомості, купленої на *запозичені* кошти» [1, с. 3]. Звернемося відразу до Академічного тлумачного словника, щоб з'ясувати значення слова «запозичений». У словниковій статті зазначено,

що *запозичений* – це пасивний дієприкметник минулого часу до «запозичити». Водночас «запозичити або запозичати» має таке тлумачення: «переймаючи щонебудь, засвоювати, робити своїм надбанням» [4, т. 3, с. 271]. Тому зрозуміло, що в статті, де мова йшла про гроші, які були взяті в кредити, тобто *позичені* (від «позичати або позичити – брати щось у борг у кого-небудь» [4, т. 6, с. 816]). Отже, вживання форми «запозичені» лексично не виправдане в цьому випадку.

Особливу увагу необхідно звернути на граматичні помилки: уживання неправильних відмінкових форм іменників, неправильне визначення роду незмінюваних іменників, не узгодженого в роді прикметника з означуваним іменником, помилки в сполученні числівників з іменниками тощо. Наприклад, «скандинавські коріння», а не «скандинавське коріння або ж скандинавські корені»; «колібри – найменша пташка», коли необхідно було написати «колібри – найменший птах», бо незмінювані іменники іншомовного походження на позначення тварин мають чоловічий рід.

Цікавим щодо віднайдення кількох видів помилок, на наш погляд, є інтерв'ю з відомою кондитеркою в Малині та області Юліаною Максименко. Першою ми віднаходимо граматичну помилку: «Але, коли дійшли до першої п'ятірки, а мого прізвища й *ім'я* ще не назвали...» [1, № 5. Лютий, 2021, с. 6]. Виділене слово вжите в неправильному відмінку, правильно було б сказати *імені*. І в останньому реченні читаємо таке: «За здобуте друге місце мене нагородили сертифікатом, а *в подарунок* отримала кондитерський інвентар і фартух» [1, № 5. Лютий, 2021, с. 6]. Тут неправильно перекладено фразеологізм із російської мови «в подарок». У «Російсько-українському фразеологічному словнику» вказано такий переклад цього фразеологізму – «*на дарунок*» [3, с. 55]. Зрозуміло, що це було інтерв'ю, і саме так говорила жінка, з якою розмовляла журналістка. Проте вважаємо, що суть висловленого не змінилася б, якби було внесено корективи щодо вказаних помилок редактором або автором статті.

Ми знаємо, що 2019 року Українська національна комісія з питань правопису затвердила новий «Український правопис», у якому з'явилося чимало змін порівняно з попереднім. Однією з них є написання слова *проект* із буквою *є*, замість *е* [3, с. 126]. Саме тому ми звернули увагу на те, що в номері газети за лютий 2021 року змін щодо вживання цього слова не відбулося. І це на першій шпальті газети в статті «Держлісгоспи в області запланували побудувати понад 150 кілометрів лісових доріг» [1, № 5. Лютий, 2021, с. 1].

Отже, ми розглянули помилки, які допускають журналісти у своїх текстах у регіональній газеті «Житомирщина». Хочемо зауважити, що багатьох із них можна було б уникнути, якби кожен автор уважніше ставився до оформлюваного матеріалу, а редактор скрупульозніше перевіряв би тексти перед друком.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні анормативів в інших періодичних виданнях Житомирщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Житомирщина. Обласна офіційна громадсько-політична газета. № 22, 24, 26. Березень-Квітень. 2017. № 5. Лютий. 2021.
2. Культура ділового мовлення : методичний посібник для практичних занять з української мови (за професійним спрямуванням) і самостійної роботи студентів / укл.: Г. Л. Вознюк, С. З. Булик-Верхола, М. В. Гнатюк, І. Б. Ментинська, І. Д. Шмілик. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 76 с.
3. Підмогильний В., Плужник Є. Російсько-український фразеологічний словник. 1928. 85 с.
4. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 2, 1971. Т. 3, 1972. Т. 6. 1975.

Дар'я Левченко,
магістрантка 1 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ВІДОКРЕМЛЕНІ Й УТОЧНЮВАЛЬНІ ЧЛЕНИ ЯК УСКЛАДНЮВАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА

У статті досліджено функціонування відокремлених додатків, означень, прикладок, обставин, уточнювальних обставин; проаналізовано частотність їх ужитку в романах Володимира Лиса.

У простих реченнях часто наявні такі елементи ускладнення, як відокремлені члени речення. Відокремлення, згідно з думкою П. С. Дудика, Л. В. Прокопчук, – це особливе логічно-сислове та інтонаційне виділення в реченні другорядних членів з метою посилення їхньої семантики [2, с. 204]. Якщо розглядати речення з відокремленими членами з семантичного погляду, то вони складаються з двох частин. Перша – основна, до неї входять підмет і присудок, що є носіями головного повідомлення; друга – додаткова, вона складається з відокремлених членів, які доповнюють речення новими смисловими відтінками. Основна мета відокремлення другорядних членів речення – привернення уваги читача на причину, ознаку, об'єкт, місце, залежно від того, які відокремлені члени (член) ужито в реченні. Усі другорядні члени речення можуть бути відокремленими. Зазвичай найчастіше відокремлюються означення, прикладки та обставини, рідше – додатки.

Досліджувані речення з романів В. Лиса «Соло для Соломії», «І прибуде суддя» засвідчують те, що автор регулярно вдається до відокремлення додатків, незважаючи на думки мовознавців про їхній не надто частий відокремлювальний статус, наприклад: *Нічого, окрім легкої симпатії, Соломія до нього не почувала* (Соло для Соломії); *Взагалі, під час своїх вечірніх мандрівок, я нарахував у Старій Вишні, окрім двох згаданих п'ятиповерхових, ще стільки ж у чотири поверхи, шість три поверхових і аж п'ятнадцять двоповерхових будинків* (І прибуде суддя); *Окрім залізного ліжка з трьома*

подушками і килимком з лебедями на стіні, тут стояли стіл, тумбочка, невелика шафа для одержі, крісло й дві табуретки (Соло для Соломії); Там, крім їхньої, були ще із Західної України та східняки (Соло для Соломії); Нікого, окрім мене, у кімнаті психічних тортур не було (І прибуде суддя); Досі вона побувала, крім Загорен та сусідських сіл, у трьох маленьких містечках – Любомлі, Шацьку, Головному (Соло для Соломії); Та всі, крім неї, проголосували за Олега (Соло для Соломії); Крім бульби, сказали, вирощуватимуть цукровий і кормовий буряк (Соло для Соломії). Варто зазначити, що відокремлені додатки в художньому дискурсі В. Лиса здебільшого ідентифікуються завдяки слову *(о)крім*. Автор привертає увагу читача до різних елементів змісту: об'єктів, суб'єктів, почуттів героїв. Почасти відокремлені додатки є ще й однорідними. Зазвичай вони означають включення предмета в низку інших або його виключення чи виділення з ряду інших. У художньому дискурсі Володимира Лиса прийменник *(о)крім* уможливорює другу функцію відокремлених додатків. Вони здебільшого виділяються з обох боків комами, бо розташовані в середині речення, а не на початку чи в кінці.

Вибірка матеріалів із досліджуваних романів В. Лиса засвідчує, що відокремлені означення в романах «Соло для Соломії» та «І прибуде суддя» представлені автором досить розмаїто. Дослідивши художній дискурс письменника, можемо стверджувати, що вони вживані автором найчастіше з-поміж інших. В. Лис послуговується такими способами вираження відокремлених означень:

- дієприкметникові звороти: Її руки, сплетені того вечора довкола чоловічої шиї, тепер безсило опускаються вздовж тіла (Соло для Соломії); Доправлений у райвідділ, я ще раз був допитаний черговим і повторив те саме (І прибуде суддя); Вона несла тарілку з яєчнею на салі і сало, посипане дрібно нарізаною цибулею і перцем (Соло для Соломії); Поглянув на небо, випогоджене, вкрите міріадами зір, і лише зітхнув (І прибуде суддя); Народжені одного дня, вони обоє виростили вродливими (Соло для Соломії).

- прикметникові звороти: *Не міг неїн коханий, справжній, як щире золото, коханий, отак нагло загинути* (Соло для Соломії); *З хати долинала голосна розмова, схожа на сварку* (Соло для Соломії).

- одиничні прикметники: *Скидалася на манекен, білий і через те ще негбагненніший і страшніший* (І прибуде суддя); *Та свій сир – запашний, солодкий, п'янкий, трішки болісний* – вона вже отримала (Соло для Соломії); *Я відчув холод – зимовий, безжальний* – і прокинувся остаточно (І прибуде суддя); *Інший чоловік – маленький, згорблений* – стояв переді мною і простягав до мене руку (І прибуде суддя).

- числівники: *А тоді попрямувала сільськими вуличками – їднею та другою* (Соло для Соломії).

Деколи відокремлені означення можуть виражатися по-різному, наприклад: *Я розплющив очі й побачив жінку років п'ятдесяти – кругловиду, з червоними прожилками на щоках* (І прибуде суддя); *Соломія раптом рвонула з вішака шубу – дорогушу, певно, пухнасту, невідомо з якого звіра пошиту, й кинула на підлогу* (Соло для Соломії).

Варто зазначити, що Володимир Лис уживає відокремлені узгоджені означення, виражені дієприкметниковими зворотами, прикметниками та дієприкметниками, інколи – числівниками. Діапазон ужитку відокремлених означень – від одного до трьох відокремлених узгоджених (спорадично – узгоджених та неузгоджених) означень, що стосуються одного й того самого об'єкта / суб'єкта. На письмі відокремлені означення, виражені дієприкметниковими зворотами, виділяються комами, утім відокремлені означення, виражені прикметниками, дієприкметниками, зрідка – числівниками, супроводжуються тире.

Звернімо увагу на відокремлені прикладки в романах Володимира Лиса «Соло для Соломії», «І прибуде суддя». Вони репрезентовані письменником досить розлого: *Мати Захаркова, Онисія, хотіла сина поховати як годиться, з священником* (Соло для Соломії); *А Маруся, двоюрідна сестра, і Улянка Вітрукова десь там, на заході, у тім швабському краю, а може, й у есесівських*

казармах (Соло для Соломії); Конюх, дєдько Федько, винирнув з темряви навстріч й неабияк здивувався, неї уздрівши (Соло для Соломії); Я шукав могилу першої загиблої, Людмили Черняк (І прибуде суддя); Озирнувшись, побачив мого старого господаря, Антона Петровича (І прибуде суддя); Соломіїчине вухо опинилося в руках пані учительової, огрядної дружини пана Камізежа пані Еліни (Соло для Соломії); Вони обоє майже одночасно кинулися до хвіртки – Соломія і Марія (Соло для Соломії); І Федось Без, голова колгоспу імені товариша Кагановича, виконав свою погрозу (Соло для Соломії); Готель – невелика двоповерхова споруда – виявився замкненим (І прибуде суддя); А опудало виставила Софійка, Петрова сестра (Соло для Соломії); Щось говорив до мене Микола Мефодійович – голова суду (І прибуде суддя); Поглянув туди й побачив зігнуту спину моєї господині – матері Глорії (І прибуде суддя). Як бачимо, автор регулярно вживає поширені прикладки, виражені двома й більше словами, рідше – непоширеними, вираженими одним словом. Переважно вони характеризують осіб за професією, видом занять та родинними стосунками. Зазвичай прикладки, ужиті автором у романах «Соло для Соломії» та «І прибуде суддя», є постпозитивними. Наведені прикладки засвідчують той факт, що у творах Володимира Лиса вони пунктуаційно супроводжуються комою тоді, коли стоять у постпозиції до означуваного слова, здебільшого власної назви, тире – якщо мають особливе смислове й інтонаційне навантаження (для уточнення), а також якщо стоять у кінці речення.

Частота вжитку відокремлених обставин теж доволі значна: Будучи корінним загорянцем, я не застав уже баби Насті, тільки чув перекази про неї (Соло для Соломії); Соломійка захоплено дивиться на піднятий палець, намагаючись уявити безмір води (Соло для Соломії); Він сидів, звісивши ноги з постелі, мовби також намагався щось пригадати (І прибуде суддя); Той скрикнув, захрипів, дико водячи очима (Соло для Соломії); Виходить, Глорія сказала їй про це вранці, йдучи на роботу? (І прибуде суддя); Дідуньо, стомившись із тої мови, лоба рукавом взялися витирати (Соло для Соломії); Та ж Бровко б загавкав, зачувши чужого (Соло для Соломії); Та виплакавшись,

Соломійка взялася сама відгортати пісок (Соло для Соломії); Дівчина плакала, намагаючись з усієї сили стримати глухе ридання (І прибуде суддя); Вбігла мати Геніка і дико закричала, побачивши квартиранта з пробитою головою (Соло для Соломії); Провідниця ледве відбилася від безбілетників, порадивши їм шукати щастя в інших вагонах (І прибуде суддя); Судячи з усього, на дворі ще не збиралося навіть сіроти (Соло для Соломії); Зверху мирно посапував, одвернувшись до завішеного вікна, товстий дядько у чорній майці (І прибуде суддя); Наче я, з'явившись, направив на неї пістолет і зажадав змінити курс потяга (І прибуде суддя); Невже тепер, ідучи до мене, вона справді зустріла живу-здорову Людмилу Черняк? (І прибуде суддя); Вже тоді він мовби виправдовував себе, плутаючи фантазії з реальністю (І прибуде суддя). Варто зазначити, що відокремлені обставини у творах письменника зазвичай виражені дієприслівниковими зворотами, рідше – одиничними дієприслівниками. Вони займають різні позиції в реченнях: на початку, у середині, у кінці. На письмі відокремлені обставини виділяються комами з одного або двох боків, залежно від їхнього розташування. Вони можуть складатися з дієприслівників як недоконаного виду з суфіксами **-учи, -ачи**, так і доконаного із суфіксами **-ши, -вши**.

Наостанок звернемо увагу на уточнювальні члени речення в досліджуваних романах. Здебільшого з-поміж них переважають обставини, що пояснюють зміст попереднього члена, звужуючи або обмежуючи його значення: *Житимемо тут, у Батумі, до вас приїдемо наступного року (Соло для Соломії); На виході, коло будки з смугастою перегородкою, поліцей спинив (Соло для Соломії); Глорія зайшла обережно, навіть скрадливо (І прибуде суддя); Весілля заспівало, заграло, задзеленчало бубенцями весільними, як Соломіїне, взимку, зразу після Стрітіння, Громниць (Соло для Соломії); А через пару тижнів після уродин, наприкінці жнив, на поле завітав голова колгоспу (Соло для Соломії); Тієї ночі Павло пішов спати до клуні, на сіно (Соло для Соломії); Вже ходили чутки про два недавні напади на весілля – десь там, коло Прип'яті, на Яревищинських хуторах чи що, і ближче, під Головним*

(Соло для Соломії); *Навпроти, на боковій лавці, спала, звівши руку до самої підлоги, молода дівчина* (І прибуде суддя); *На лавку я натрапив ще метрів за триста, під чиймись воротами* (І прибуде суддя); *Настя Луциха вернулася додому, в Загорєнц, з внучкою* (Соло для Соломії); *То десь там, в центрі міста, бамкали церковні дзвони* (І прибуде суддя). Як бачимо, художній дискурс В. Лиса супроводжується найчастіше вживанням уточнювальних обставин місця, що виражені прийменниково-іменниковими сполуками. Вони відокремлюються від попередніх обставин, що є загальними за своїм значенням, і конкретизують їх. Пунктуаційно уточнювальні обставини супроводжуються комами.

Отже, варто зазначити, що в художньому дискурсі В. Лиса найчастіше функціонують відокремлені узгоджені означення. Трохи рідше письменник послуговується відокремленими додатками з маркером-прийменником *(о)крім*, поширеними прикладками й обставинами, виражені дієприслівниковими зворотами. Із-поміж уточнювальних членів речення найбільша частота вжитку належить обставинам, які вказують на місце дії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць : монографія. Чернівці, 1999. 336 с.
2. Дудик П. С., Прокопчук Л. В. Синтаксис української мови : підручник. Київ, 2010. 380 с. URL : <http://194.44.152.155/elib/local/sk756566.pdf> (дата звернення: 08.05.2021).
3. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови : підручник. Київ, 2003. 462 с.
4. Мойсієнко А. К. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого речення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 2009. 208 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

- І прибуде суддя Лис В. С. І прибуде суддя. URL : <http://testlib.meta.ua/book/241833/read/> (дата звернення: 19.11.2021).
- Соло для Соломії Лис В. С. Соло для Соломії. URL : <https://www.e-reading-lib.com/bookreader.php/1024974/volodimir-lis-solo-dlya-solomii.html> (дата звернення: 19.11.2021).

Юлія Макушінська,
студентка 4 курсу
ННІ філології та журналістики
Науковий керівник: **Л. С. Шевцова,**
доцент, кандидат педагогічних наук.

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОГО ДОРОБКУ ДЖЕКА ЛОНДОНА

У статті окреслено основні вимоги до вивчення творчості Джека Лондона у контексті американської літератури ХХ століття, зосереджено увагу на різноманітності тематики його творів.

Творчість американського письменника Джека Лондона посідає значне місце в світовій літературі. Кожен твір письменника показує читачеві правдиву антигуманну сутність тогочасного суспільного життя. У своїх творах Джек Лондон прославляє велич та непохитність людського духу, виступає запеклим ворогом байдужості, пасивності, безсилля. Письменник щиро вірив у перемогу розуму та справедливості. І тому не дивно, що в своїх творах він прагнув показати людей, сильних духом, мужніх, здатних перемагати і долати будь-які перешкоди до щастя, правди.

Шкільною програмою загальноосвітніх шкіл України рекомендується вивчення творчості видатного американського письменника у 6 класі. Вчителеві слід розпочати цю тему з аналізу біографії та творчого доробку письменника.

Звертаємо увагу учнів, що творча біографія Джека Лондона розпочалася за часів його роботи на джутовому заводі. Він працював по тринадцять годин на день і мав небагато часу для написання оповідань.

У той час місцева газета «Колл» оголосила конкурс на краще оповідання і пообіцяла за нього досить пристойну винагороду. За порадою матері Джек вирішив взяти участь у цьому конкурсі. Звичайно, що часу на його написання було зовсім мало, адже щодня з 5 години ранку він перебував на фабриці. Хлопець працював три ночі поспіль. Він назвав свою роботу «Тайфун біля берегів Японії».

Хоча Джек писав своє оповідання після напруженого трудового дня, у нього вже не залишалося ні сил, ні бажання творити, проте він отримав першу премію. На другому та третьому місці були студенти місцевих вищих навчальних закладів. Окрилений успіхом, Джек серйозно замислився над тим, щоб взятися за перо. Він написав ще кілька невеликих оповідань і відправив їх до редакції тієї ж газети, яка присудила першу премію. Але цього разу отримав відмову.

Початок творчого шляху Джека Лондона пов'язаний з романтикою Півночі, яка втілена в його збірках північних оповідань – «Син полку» (1900), «Бог його батьків» (1901), «Діти морозу» (1902) та ін. Слід визнати, що життя за Полярним колом, у краю «великої безмовності», давало підставу для його романтичного оспівування. Це була далека околиця цивілізації, де не відчувався тиск її законів, моралі з такою силою, як у містах. Тут люди цінувалися за їхню мужність, безкорисливість, відданість у дружбі, вірність у коханні. Гендлярська мораль тогочасного світу відкидалася тут як непотрібний мотлох. Не пристрасть до наживи тягне за собою позитивних героїв Джека Лондона, а любов до свободи, жага до пригод, прагнення випробувати себе, утвердити людську гідність. На все це звертає увагу вчитель зарубіжної літератури у викладі матеріалу про творчість письменника.

З північних оповідань Джек Лондон постає перед читачем як чудовий майстер пейзажу, справжній поет Півночі. У нього людина стає підкорювачем «білої безмовності». Північні оповідання Джека Лондона пронизані любов'ю до людини та гордістю за неї.

Звертаємо увагу учнів на основні мотиви творчості письменника. Спорт і різноманітні його види стали об'єктом художнього осмислення в літературі кінця XIX – початку XX ст. Спорт з аматорських занять стає сферою професійної діяльності. Джек Лондон також не оминув цієї теми, як пише Б. Гіленсон, «значне місце... займає спортивна тема. Вона була близька письменнику, який захоплювався боксом, фехтуванням, верховою їздою» [7, с. 66]. В оповіданнях Джека Лондона, присвячених спорту та спортсменам,

як-от: «Гра» (1905), «Мексиканець» (1911), «Лютий звір» (1913), присутні не тільки спостереження письменника «зовні», але й постає знання боксу наче «зсередини», показано знання, засновані на особистому досвіді.

Учителеві слід звернути увагу учнів на інші мотиви творчості письменника. В.М. Богословський справедливо зазначає, що «тема ця не випадково з'являється в творчості письменника. Сам Лондон був різнобічним спортсменом. Тому не дивно, що герої його творів – фізично міцні, сильні, витривалі люди...» [4, с. 178]. У цих творах велике враження на читача справляє і точність опису дій героя на спортивному майданчику, і відтворення його психологічного стану під час боксерського бою чи змагання. Одним з таких оповідань є «Шматок м'яса» (1909). Назва оповідання інтригує читача, а справжній зміст назви розкривається лише у самому тексті твору. На згадку про шматок м'яса не раз натрапляємо в оповіданні, вона присутня в основних композиційних центрах твору і має знаковий зміст. Цей шматок м'яса узагальнює символічне значення злиднів як найважливішого фактора, що негативно впливає на долю талановитого спортсмена.

Але Лондон не обмежується лише романтикою подвигу, прославленням мужності та шляхетності. На матеріалі північних оповідань він торкається великої теми критичного реалізму – викриття моралі та невдач суспільства, породжених владою грошей. У північних оповіданнях нам трапляється і персонажі, яких жене за Полярне коло не романтика пригод, а жадібність, прагнення до збагачення. Ці люди, метушливі, надміру балакучі та егоїстичні. Вони здаються недоречними на тлі суворої безмовної природи. Одні з них гинуть, бо зніжені цивілізацією і таким чином покарані за свою жадібність («У далекому краю», «Тисяча дюжин»), інші несуть сюди обман, пограбування, загибель місцевому населенню («Гіперборейський напій», «Північна Одиссея»).

У шкільній програмі звертається увага на вказані вище оповідання. Однак аналіз творчості письменника буде неповним, якщо не згадати написані письменником романи. Одним із найвидатніших романів періоду розквіту творчості Джека Лондона є соціальний роман «Мартін Іден» (1909).

Проблематика цього роману вводить його у коло великих тем світової літератури. Це доля мистецтва в суспільстві, загибель таланту в умовах, створених соціальним ладом. Проблема ця привертала увагу багатьох письменників XIX і XX ст.

Джек Лондон своїм романом продовжує традиції як європейської, так і вітчизняної літератури, бо в Америці залежність мистецтва від влади долара була особливо оголеною. Однак у романі Дж. Лондона ця тема набуває найповнішого розкриття. «Мартін Іден» – це передусім роман, що відображає суспільну культуру. Духовне убозтво тогочасного американського суспільства, його інтелектуальна немічність яскраво продемонстровані у багатьох образах та епізодах роману. Однак прошарки американського суспільства відображені у романі зовсім не в карикатурному вигляді, як це було у Ф. Купера. Через півстоліття суспільство у США дещо відшліфувалося, досягло відомого зовнішнього блиску та декору культури.

У 1913 році надрукований роман «Місячна долина» – роман-утопія, в якому автор дає зрозуміти, що сутність справжнього життя полягає в простоті. Міста – це пастки. І в них ти не можеш бути ніким, окрім жертви, стверджує письменник. Ти можеш стати лише жертвою обставин та профспілок. У романі є герої, які не такі щасливі, як Білл та Саксон. І вони жертви у повному розумінні цього слова: хтось втратив честь, а хтось навіть життя.

Сам же Джек Лондон найбільше любив свій роман під назвою «Маленька господиня великого будинку», що вийшов 1916-го. Роман абсолютно не такий, як усі його попередні твори, він написав його буквально напередодні смерті. В романі ясно простежується стан душі самого письменника. Джек Лондон за життя був одним із найбільш популярних авторів у світі [5].

У викладенні матеріалу варто звернути увагу на різні види творчості американського класика, оскільки слід сформулювати в учнів цілісне уявлення про його роль у розвитку літератури. Необхідно зазначити учням, що з часом письменника високо цінували такі відомі митці, як Джордж Оруелл та Хорхе Луїс Борхес, його репутація суттєво змінилася після смерті. Американська

літературна еліта відкинула його як письменника, який написав популярні романи «про собак і вовків» [6].

У світовій літературі Джек Лондон був і залишається одним із найпопулярніших письменників-реалістів. Читачі в усьому світі люблять його книги за життєвий оптимізм, за мужність і цілеспрямованість персонажів, за прославлення в них героїчного. Джек Лондон – багатогранний та цікавий письменник. Його творчість досліджує багато науковців, критиків, письменників в Україні та світі. Творчий доробок письменника вивчається у загальноосвітній школі, проте й надалі слід поглиблювати аналіз та інтерпретацію спадщини митця, проводити методичні дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеев Н. В. Биография Д. Лондона. Москва : Просвещение, 1988. 267 с.
2. Афанасьев Г. Р. Жизнь и творчество Д. Лондона. Москва : Высшая школа, 1978. 344 с.
3. Балтроп Р. Джек Лондон: Человек, писатель, бунтарь. 1-е изд., сокр. Москва : Прогресс, 1981. 208 с.
4. Богословский В. Н. Джек Лондон. Москва : Просвещение, 1964. 240 с.
5. Богословский В. Н. Джек Лондон. Москва : Просвещение, 1975. 238 с.
6. Богословский В. Н., Головенченко А. Ф., Дмитриев А. С. История зарубежной литературы XIX века : учеб. пособие для вузов / под общ. ред. Н. А. Соловьевой. Москва : Высшая школа, 1991. 637 с.
7. Гиленсон Б. Джек Лондон. *Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник : у 2 т.* Тернопіль : Богдан, 2006. Т. 1. С. 63–66.
8. Глібовець В. Система завдань до вивчення оповідання Дж. Лондона «Жага до життя». *Зарубіжна література в школах України.* 2018. № 4. С. 48–49.
9. Гузь О. О. Повесть Джека Лондона «Біле Ікло». Система уроків. *Всесвітня література та культура.* 2011. № 9. С. 6–22.

10. Желізко Ю. Проблеми життя і смерті, дружби і зрадництва в образах героїв твору Джека Лондона «Жага до життя». *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2017. № 7/8. С. 6–9.
11. Хроменко І. Вивчення оповідання Джека Лондона «Любов до життя». *Всесвітня література та культура*. 2011. № 9. С. 2–6.
12. Чайковська Н. Джек Лондон «Жага до життя». Урок у 6-му класі. *Зарубіжна література «ШС»*. 2017. № 1. С. 33–40.

Тетяна Монько,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **В. М. Титаренко,**
кандидат філологічних наук, доцент.

МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИТЯЧИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ

У статті проаналізовано мовну специфіку дитячого періодичного видання «Барвінок», зокрема описано стилістичне навантаження лексичних одиниць. Також зазначено дослідників дитячої мови, описано значення мови для розвитку дитини.

Моральний, естетичний та інтелектуальний розвиток є запорукою духовного збагачення дитини. Одну з провідних ролей соціалізації та реалізації дитини в сучасному суспільстві має слово. Література виступає рушійною силою для пізнання світу дитиною. За допомогою стилістичних особливостей та норм мови, образності, поведінки література для дітей збагачує знаннями та формує уяву, що є невід'ємним критерієм розвитку особистості.

Стилістичне забарвлення в дитячих творах слугує для створення виразності, емоційності, дієвості, естетичних і моральних ідеалів.

Однією із українських дослідників стилістичних особливостей дитячої літератури є Т. Давидченко. Дослідниця зауважує, що «у тексті для дітей автор не лише актуалізує власний досвід (досвід дитинства, дитини в собі), а й змушений за допомогою письменницького акту пізнати із середини новий для себе історично інший – досвід свого читача» [2]. Це означає, що за допомогою стилістичних засобів мови в дитячих текстах дитина може орієнтуватися на власну природу та досвід, порівнювати з власними життєвими випадками, ставити себе на місце героя, що дає змогу максимально проїнятися сюжетом, зрозуміти тему та головну думку.

За словами автора дитячих видань А. Ворони, мова, яка використовується в дитячих виданнях не має прирівнюватись до «сюсюкання» та бути максимально доступною, головна вимога – зображена дійсність має бути аналогічною світобаченню та світосприйняттю дитини [1, с. 100].

Пишучи дитячі твори, автор повинен орієнтуватися на реальний словниковий запас юних читачів та можливість розуміння лексичних значень використаних слів. Оскільки дитяче спілкування відрізняється від дорослого, варто пам'ятати, що доречним буде використовувати побутову та естетично-образну мову. Провідним стилем має бути розмовно-побутовий з використанням діалектизмів, якщо в цьому є необхідність.

Для більшої реалістичності зображуваного у творі мають використовуватися слова такого рівня, який відповідає можливостям розуміння залежно від вікових особливостей читача. Але потрібно уникати зловживання діалектизмами, сленгами, жаргонізмами, словами іншомовного походження, «псевдодитячої мови» для формування літературної норми.

Для оптимального осмислення змісту прочитаного важливим є використання наочності. Авторський задум має бути зрозумілим і точним, щоб дитині вдалося уявити предмети та явища залежно від змісту. Ступінь точності, яскравості, наочності, новизни, виразності є запорукою доступності для юного читача.

Слід прагнути, щоб дитяча книга була написана лаконічно, логічно та емоційно забарвлено, аби створити систему образів та уявлень, створити умови не для логічного сприйняття, а емоційного (розвивається асоціативне мислення).

За словами Е. Огар, до написання дитячих текстів ставляться надзвичайно високі вимоги. Особлива увага приділяється вмінню автора аналізувати світ на рівні сприйняття його дитиною. Головна особливість написання творів для дітей та юнаків – гра між складністю й простотою, рівнем дитячого сприйняття та дорослим досвідом. Для автора є важливою взаємовідповідність теми, жанру, способу оповіді та стилістики мови [3, с. 128].

Проаналізуємо стильовий розподіл лексики за дитячим журналом «Барвінок». У текстах цього журналу уживається:

1. Розмовно-літературна лексика: *сьогоднішній день, гепнув, ледащо* тощо.

Найчастіше така лексика трапляється в розважальних рубриках та рубриках з порадами.

2. Розмовно-просторічна лексика: *ляпнув, хфігура, розпанахав* та ін.

3. Діалектизми: *ясниця, вуйко, гантувати, гурок* тощо.

4. Наукова лексика, котра використовується для ознайомлення та спрощення сприйняття: *люмен, індукція, полярне сяйво, алопеція, ДТП* та ін.

5. Лексика офіційно-ділового стилю: *валіза, дампінг, закон, зауваження* тощо.

6. Інтернаціоналізми в лексиці: *радіо, архітектура* та ін.

7. Змішування слів різних мов (суржик): *воротнік, постірала, червоні ботіночки* та ін.

З вищезазначеного можна зробити висновок, що в журналі «Барвінок» трапляються мовні засоби різних стилів. Уживання розмовної лексики прийнятне тому, що це видання для дітей молодшого та середнього шкільного віку. Розмовною мовою діти користуються ще змалечку, тому вона є для них найзрозумілішою. Застосування наукової лексики також є цілком доречним, у такий спосіб пояснюються терміни.

Слід зауважити, що діалектизми потрібно використовувати обережно, оскільки цей журнал зорієнтований на широкий загаль читачів, як наслідок, дітям з інших регіонів може бути така лексика незрозумілою.

Існуюча система книговидання може й повинна вирішувати завдання майбутнього, видавці повинні представити для читачів не лише твори, акумулюючи досвід минулих років, а й створювати принципово нові види, типи, жанри дитячої літератури, аби забезпечити інтерес дітей до читання ще з малечку. У цьому неабияк допомагає використання стилістичних засобів мови, адже вони при описанні подій чи явищ, об'єктів дозволяють розвивати асоціативне сприйняття мислення та уяви, відходячи від лише логічного.

Для засвоєння змісту та суті під час читання необхідно опиратися на наочність, а з цим найкраще справляється яскрава та емоційно-забарвлена мова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ворона А. Г. Елементи створення візуального складника журнальних видань // Актуальні питання масової комунікації. 2003. № 14. С. 99–102.
2. Давидченко Т. Структурно-функціональні особливості преси для дітей періоду незалежності України [Електронний ресурс] / Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій: спец. 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій». Київ, 2008. Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/351272.html>. (дата доступу: 21.10.21).
3. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки: навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. Львів: Аз-Арт, 2002. 160 с.

Людмила Пилипчук,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **В. М. Титаренко**,
кандидат філологічних наук, доцент.

МОВНІ ОЗНАКИ ФЕМІННОСТІ ТА МАСКУЛІННОСТІ В ПОВІСТІ «КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПЛКУ» О. ЗАБУЖКО

Стаття присвячена проблемі висвітлення мовної специфіки гендерної парадигми у творі «Казка про калинову соплку» О. Забужко. За результатами аналізу специфічних рис чоловічого й жіночого мовних стилів персонажів повісті доведено, що чоловічий і жіночий гендерні стилі мовлення маніфестуються різними способами при вираженні думок на таких рівнях, як морфологічний, лексичний та синтаксичний.

Терміни «фемінність / маскулінність» міцно ввійшли до царини гуманітарних наук і переважно використовуються для номінації статевої статусної ролі особистості. Параметр статевої статусної ролі особливо цікавий тим, що, будучи тісно пов'язаним з психофізіологічними властивостями особистості, з одного боку, та з її соціальними проявами – з іншого, він знаходиться в точці перетину двох осей: індивідуальних та рольових якостей того, хто говорить. Очевидно, що, реалізуючись у такому параметрі, розташовані на обох осях фактори в сукупності надають певний вплив на манеру мови. Причинами цього можуть бути як психологічні особливості діяльності мозкових півкуль чоловіків і жінок, так і соціальні відмінності (відмінності в способі життя, галузі діяльності, суспільному статусі та ін).

На сьогодні існує велика кількість праць вітчизняних учених, які досліджували маскулінність та фемінність на матеріалі слов'янських мов. У гендерному аспекті результати досліджень мови подано в працях О. Левченко, А. Архангельської, О. Горошко, Л. Ставицької, Т. Осіпової, О. Бондаренко, О. Тараненка, Т. Архангельської, Т. Космеди та ін.

«Маскулінність і фемінність являють собою певний набір фіксованих уявлень та ціннісних характеристик, що дозволяють охарактеризувати прототипові моделі соціальних ролей «типового чоловіка» й «типової жінки» в певному лінгвокультурному соціумі» [2, с. 85].

Отже, цілком допустимо та обґрунтовано виділення «фемінних» та «маскулінних» мовних явищ, дослідження яких дозволяє встановити, яким чином параметр статевої статусної ролі бере участь у процесі текстоутворення. Частота вживання в мові персонажів певних мовних явищ одержала назву «ознак маскулінності / фемінності». Проектування цього критерію на одиниці лексичного рівня дозволяє виділити «фемінну» та «маскулінну» лексику мови.

До гендерно маркованих одиниць за семантичним принципом можна віднести номінації, які актуалізують той чи той стан, роль, ознаку, якість, функцію чоловіка чи жінки. В українській мові вони можуть бути виражені іменниками, субстантивованими прикметниками, словосполученням іменників з прикметниками.

Багато визначень підтверджують стереотипні уявлення про жіночність та традиційні власне жіночі якості. Серед найбільш частотних визначень помічені прикметники, що містять як меліоративні (порівн.: «...**хороша** дівчина то **хороша**...» [1, с. 11], «**чемна** та **добра** дитина, еге ж, і **роботяченька**, **нівроку**...» [1, с. 24], «звідусюди й сипалася на неї дощем: **славна молода**» [1, с. 45], «...вганяючи її, більшу й **розумнішу**...» [1, с. 7], «**посидюща** дитина, мовляв **Василь** зі стриманою ніжністю» [1, с. 16], так і пейоративні ознаки (пор.: «**Дурна** ти, дівко, за таким паливодою весь вік би сльозами вмивалася...» [1, с. 4], «...**до-скоцька-допитацька** молодичка й далі солодко сокотала» [1, с. 3], «...**поганенька** дитина, думалося часами **Марії**...» [1, с. 5], «...**мовчкувата**, аж лячно було трохи...» [1, с. 9], «**Навісна** якась дівка – мусив подумати візник...» [1, с. 17].

Визначення такого роду демонструють помічену раніше традиційно-стереотипну тендерну асиметрію в бік маскулінності (традиційні «чоловічі» визначення зазвичай не містять негативних характеристик).

Гендерна маркованість мови передовсім розглядається на прикладі лексики, тому що на лексичному рівні найяскравіше проявляються гендерні характеристики. Умовно можна виділити такі категорії лексики в повісті «Казка про калинову сопілку» О. Забужко:

1) особові займенники, вказуючи на:

а) фемінну ознаку: «*Чи ж не на те ти мене обрав за дружину, ще тоді як червоного пояса підкидав у дарунок?*» [1, с. 44], «*Ох і розпестив тебе батечко, дівчино, комусь-то кислиці сняться!*» [1, с. 21], «*...та чи не тю на вас, баби, чого се ви розкаркались, як гайворони на сніг...*» [1, с. 9], «*І світ і ринув у неї зненацька...*» [1, с. 41], «*І справді жодної між ними різниці, – дідова дочка й бабина дочка...*» [1, с. 21]; «*Ти чия така пишна?*» [1, с. 3], «*...це ви проти чого кажете, паньматусю, стрепенулась Марія*» [1, с. 10], «*Вона вродилася з місяцем на лобі*» [1, с. 1];

б) маскулінну ознаку: «*Не піду я за тебе, Дмитре, не втрачайсь-но ти марне...*» [1, с. 28], «*...хороша дівчина то хороша, та не про вас же, мугиряки!*» [1, с. 11], «*...раптова, гостра відраза до чоловіка – до його лагідного (що здавалося вкрадливим) покахикування...*» [1, с. 12], «*З тобою, Дмитре, нівроку, не напонеділкуєшся!*» [1, с. 27], «*Він і панькався з нею понад міру, гейби з хлопцем...*» [1, с. 5];

2) присвійні займенники, які також ідентифікують:

а) фемінність: «*царице моя, шепотів він, раз за разом виймаючи з неї душу*» [1, с. 42], «*Ганно-панно, будеш моєю, вкупі зо мною пануватимеш...*» [1, с. 40], «*Свашкуй, чоловіче, коло своєї дочки, а моїй дай спокій...*» [1, с. 12], «*...оце тобі й усенькі твої мрії дівочі, з роси та з води...*» [1, с. 33];

б) маскулінність: «*...панотченьку мій солодкий, скажіть же мені, чому зглянувсь Господь на Авлеву жертву, а на Каїнову не зглянувсь?*» [1, с. 39], «*...оце ж слава в князеві моєму...*» [1, с. 33], «*Твоя взяла, парубче, твій чорт старший, бо твоє право панує...*» [1, с. 33].

Як гендерні маркери дискурсу в повісті активно використовуються різні види займенників, які за відсутності конкретної номінації адресують

висловлювання кожному з представників гендерної групи. Поєднання особистих і присвійних займенників (*я, вам, їх*) з іменниками *паніматка, Ганна-панна, жінка, тітка* має на увазі гендерну групу загалом, що надає висловлюванню узагальнюючий характер, створює ефект солідаризації О. Забужко з читацькою аудиторією або між членами однієї гендерної групи:

«...я паніматка, стиха поправила гостя: в голосі їй пробився динний, ласкавий смуток» [1, с. 10]; *«...а первістці їхній, Ганні-панні (так ми її й зватимемо, байдуже, як там її на-правду були охрестили), зростати — маминою дочкою...»* [1, с. 4]; *«...що мала вам казати, жінко добра, то вже сказала...»* [1, с. 10]; *«...а нащо вам копанка, тітко, у вас же отам за тополями джерело?»* [1, с. 15];

3) слова й словосполучення, котрі мають у своєму складі одиниці з «гендерним компонентом», що характеризує гендерну приналежність до статі. У повісті О. Забужко поширені відносні прикметники: *«та друга дочка була вже татова...»* [1, с. 5], *«ні відшкребти, ні відмазати: дідова дочка й бабина дочка»* [1, с. 12], *«Маркіянів Дмитро – красун парубок, що й казати...»* [1, с. 26], *«...як-не-як, дісталось їй сестриним коштом...»* [1, с. 34], *«Чому зглянувсь Господь на Авлеву жертву, а на Каїнову не зглянувсь?»* [1, с. 39], *«...всіх Ганнусиних старостів пасла оком, аж, здавалось, шкура на ній з уваги напинається...»* [1, с. 25], *«...материнські пальці на тім пружкові на мить затерпали...»* [1, с. 1], *«...печія точила роками Марїїне серце...»* [1, с. 3], трапляються якісні прикметники, які вираженні маскулініними та фемінними ознаками: *«чомусь сердитий і червоний з лиця, як опир...»* [1, с. 5], *«Марія таки й почервоніла, як слухняна школярка...»* [1, с. 10], *«...нестарий, і сам на циганського ведмедя подібний, кремезний чумачина...»* [1, с. 13], *«...приходив звідтам сухий як хорт, пожований лицем дядько...»* [1, с. 14], *«...з неї робилось по-своєму славне дівча...»* [1, с. 16], *«...обіймаючи збентежену Оленку за плечі й притуляючи до себе...»* [1, с. 26], *«...не та розмова, не тії слова, не білолиця, не чорноброва...»* [1, с. 26], *«Ой щаслива ж ти, сестричко, простосердо зітхали декотрі щиріші і, звичайне, вбогіші дівчата...»* [1, с. 28],

«...востаннє глянула на ридма **ридаючого** чоловічка» [1, с. 30], «...бувай здоров, **несуджений** друже...» [1, с. 4].

У поєднанні з номінаціями особи більше використовуються якісні прикметники, які позначають не стільки невід'ємні якості речей або станів, скільки приписуються людиною при погляді ззовні. Вони часто містять елемент суб'єктивності та позначають не тільки параметричні характеристики, але й найрізноманітніші оцінки – естетичні, економічні, соціальні, моральні та інші, наприклад: «...тремтячи на тілі, як **старий дід**, немов дійсно водномить зостарівшись» [1, с. 48], «...трималася зовсім як **молода господиня**, а не як друга з черги дочка на виданні...» [1, с. 21], «...**Ганнуся, розхристана, простоволоса**, з чорно запалими вглиб очима, з яких аж немов потріскував жар, вона посміхалась – уперше за цілу зиму...» [1, с. 48], «...**мізиночка Оленка**, вже ніяким світилом небесним не одзначена, та й **кволенька** змалку...» [1, с. 5], «...похопився з своїм глеком на капусту **молоденький чорнявий чумак**...» [1, с. 6], «...мовби справді **незнайомий парубок** звіряв поночі гаю-зелен-розмаю...» [1, с. 6];

4) слова, які корелюються з поняттями «чоловік» і «жінка», наприклад: «...їй знову снівся **дід**, і якимось тяжко недобре, інакше, ніж звичайно...» [1, с. 5], «...та друга **дочка** була вже татова – все'дно що кинута **Василеві** на відчипного» [1, с. 5], «...**батько** лиш тоді важить, коли **мати** на те дозволить...» [1, с. 4], «...посаг готується обом дівчатам порівну, і навіть це, мовляв, не конче чесно...» [1, с. 15], «Мовчи, **бабо**, знай мовчи, менше гріха буде...» [1, с. 12], «...два **брати** було, **Кайн і Авель**, от **Бог** їх і поставив угорі над землею...» [1, с. 8], «...насправді єдине, чого **Оленка** домагається, – то побачити **Ганнусину** злість...» [1, с. 7], «...навісна якась **дівка** – мусив подумати **візник**, шарпаючи віжки...» [1, с. 17], «...зрідка постогнувала крізь сон у подушки **Марія**...» [1, с. 6], «...була так само невразлива, як і батьків **син Дмитро**...» [1, с. 34], «...мовби справді **незнайомий парубок** звіряв поночі гаю-зелен-розмаю...» [1, с. 6], «...доки один із **чумаків** не оханувся й, підступившись, не одважив біснуватій поличника...» [1, с. 49], «...якась **сотничиха**, коли не

полковниця, – *ігій на тебе, чи тобі пороблено, перехрестися та сплюнь...*» [1, с. 13], «...коли мчала без наміслу до *панотця*, мов оглашенна...» [1, с. 38], «...але такої чудасії, *пане господарю*, як коло вашого села, Бігме, нігде не приключалося...» [1, с. 48], «...якби з *Марії* була *вдовиця*, чи *покритка*, чи *принаймні хоч козачка...*» [1, с. 3], «...*прочанка* стала першою такою вісткою...» [1, с. 13], «...коли щось із плутаної мови старшого *свата* стало, *нарешиті, дотиратися їй до свідомости...*» [1, с. 32];

5) іменники, які можуть бути віднесені і до чоловіків, і до жінок: «...більше стала на людські *діти* подобати...» [1, с. 11], «*Тої ж осени нагринули в хату й перші старости...*» [1, с. 18], «*махом опиняється в свої вісімнадцять – серед перестарків, перебірців...*» [1, с. 33], «...*вони немов цілий світ, з усіма людьми...*» [1, с. 42], «...*питали на вулиці сусіди...*» [1, с. 3], «...*і тільки перегодом злагідніла, впевнившись, що дитя, нівроку...*» [1, с. 1], «*мов закликало молитися за всіх подорожан...*» [1, с. 2].

Отже, більш активне використання гендерно-нейтральних або гендерно маркованих одиниць мови при конструюванні маскулінності та фемінності в повісті «Казка про калинову сопілку» О. Забужко опосередковано відображає співвідношення егалітарних та традиційних колективних гендерних уявлень.

Значна кількість гендерно-нейтральних номінацій у повісті відповідає вимогам гендерної коректності та підтверджує переважання в західному суспільстві егалітарної моделі взаємин чоловіків та жінок. Наявність гендерно-релевантних одиниць з оцінною конотацією, з одного боку, говорить про багатство української мови, а з іншого – побічно відображає наявність в українському суспільстві, поряд з егалітарними, традиційних (патріархальних) гендерних уявлень.

Аналіз мовних гендерних маркерів у дискурсі О. Забужко дозволяє стверджувати, що в його змісті відбиваються сучасні західні егоцентричні тенденції та вплив національної самоідентифікації, культурних традицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко О. Казка про калинову сопілку. Київ: Факт, 2000. 84 с.
2. Марчишина А. А. Гендерна ідентичність в англomовному постмодерністському дискурсі: соціокультурний та лінгвопоетичний аспекти (на матеріалі наукових, публіцистичних та художніх текстів) : монографія. Кам'янець-Подільський, 2018. 452 с.
3. Ставицька Л. О. Мова і стаття // Критика. 2003. № 6. С. 29–34.
4. Чуєшкова О. Термінологія гендерної лінгвістики як система // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2018. № 890. –С. 81–84.

Олеся Рубашевська,
студентка 4 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Л. С. Шевцова,**
кандидат педагогічних наук, доцент.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК

У статті піднімається питання комунікативного спрямування у вивченні мовного матеріалу на уроках української мови. Особлива увага надається культурологічному підходу до формування мовленнєвої компетентності.

Постановка проблеми. Мовленнєва діяльність залишається основним видом у навчанні української мови в базовій і середній школі. Процес становлення мовленнєвої діяльності триває практично постійно. Як відмічають науковці, саме у ході мовленнєвої діяльності та мовленнєвої поведінки формується пізнавальна активність особистості. Дослідниця Я. Тарабанова вказує на залежність комунікативних успіхів особистості від мовленнєвої активності людини [7, с.155,156].

Питаннями розвитку мовленнєвої діяльності учнів займалися З. Бакум, А. Богуш, С. Караман, О. Кучерук, С. Мамчур, М. Пентилюк, Я. Тарабанова та інші вчені.

У цій статті зосередимо увагу на формуванні мовленнєвих умінь та навичок за допомогою культурологічного підходу.

Мета статті – дослідити формування мовленнєвої компетентності на уроках української мови за допомогою культурологічного підходу.

Виклад матеріалу. У процесі спілкування кожна людина набуває мовної і мовленнєвої компетентностей. Без цих двох складових уявити мовленнєву діяльність неможливо. Спробуємо з'ясувати особливості кожної з цих складових. А. Богуш та Т. Люріна визначають мовну компетентність як засвоєння та усвідомлення людиною мовних норм з усіх мовознавчих розділів та адекватне застосування цих норм у щоденній діяльності. Натомість,

мовленнєву компетентність згадані вище науковці пояснюють як уміння суб'єкта мовленнєвої діяльності виправдано послуговуватися мовними, позамовними та інтонаційними засобами у конкретних мовленнєвих ситуаціях [2, с.102].

Методист С. Караман визначає чотири типи компетентностей: мовну (оволодіння мовними нормами), мовленнєву (оволодіння видами мовленнєвої діяльності – аудіюванням, говорінням, читанням, письмом), соціокультурну (досягнення рівня знань національної культури) й функціонально-комунікативну (уміння адекватно послуговуватися мовними засобами у різних стилях, жанрах і типах мовлення) [3, с. 45]. Саме з погляду культурологічного підходу на уроках розвитку мовлення важливими є мовленнєва та соціокультурна компетентності.

Аналіз робіт з вивчення компетентнісного підходу до навчання показує, що вчені виокремлюють власне мовні компетентності (знання базових мовознавчих понять, основних відомостей з різних розділів мовознавства), *мовленнєві компетентності* (знання базових мовленнєвих понять; здатність адекватно сприймати, розуміти, оцінювати й відтворювати почуте чи прочитане; здатність до мовленнєвої творчості; здатність планувати, готувати майбутнє висловлювання в різних жанрах за інтерактивними схемами, виступати з повідомленням; здатність реалізовувати задум у процесі мовленнєвої діяльності; здатність до асоціативної мовленнєво-розумової діяльності; уміння аудіювання, читання, говоріння, письма; навички красномовства; уміння редагувати власне та чуже мовлення; здатність до контролю, самоконтролю результатів мовленнєвої діяльності) і *комунікативні компетентності* (уміння доцільно використовувати засоби мови у практиці живого спілкування; уміння наводити переконливі аргументи в процесі розмови; здатність орієнтуватися в ситуації спілкування, комунікативно виправдано добирати вербальні й невербальні засоби й способи для оформлення думок, почуттів у різних сферах спілкування; уміння встановлювати й підтримувати контакт із співрозмовником, змінювати

стратегію, мовленнєву поведінку залежно від комунікативної ситуації; досвід особистої відповідальності за власну комунікативну поведінку, вимогливість до свого мовлення).

Формування мовленнєвої компетентності враховує застосування знання мови на практиці, користування мовними одиницями, адекватними меті спілкування, і виявляється в оволодінні мовленнєвими вміннями та навичками на основі засвоєних мовленнєвозначних понять.

Мовна та мовленнєва компетентності учнів неможливі без усвідомлення ролі основної функції української мови – комунікативної, що забезпечує мовленнєву діяльність її носіїв та впливає на їхній духовний розвиток.

Таким чином, формування мовленнєвих умінь та навичок відбувається завдяки комунікативній компетентності, тобто сукупності знань про спілкування, необхідних для розуміння чужих та побудови власних програм мовленнєвої поведінки.

Культурологічний підхід до навчання, що будується на основі реалізації соціокультурної компетентності, можливий завдяки естетичному сприйманню особистістю творів мистецтва, формуванню навичок культури поведінки, ознайомленню з культурою життя та традиціями інших народів.

У процесі вивчення української мови культурологічний підхід здійснюється під час розв'язання комунікативних завдань, спрямованих на формування вмінь визначати потреби спілкування, виступати у ролі мовця і співрозмовника, сприймати почуте та прочитане, створювати усні й письмові висловлювання відповідно до потреб суспільства.

Отож, сутність комунікативного спрямування виявляється у навчанні учнів розв'язувати комунікативні завдання з метою оволодіння високим рівнем спілкування рідною мовою. Головна увага має бути приділена всебічному мовленнєвому розвиткові учнів, виходячи з основної мети навчання рідної мови. Цьому підпорядковується розв'язання комунікативних завдань [3, с. 9].

Висновки. На основі аналізу напрямків формування мовленнєвих умінь та навичок можна встановити, що їх розвиток буде здійснюватися за умови

раціонального поєднання різних підходів, наприклад, особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного, текстоцентричного, жанрового, ігрового, функційно-стилістичного, соціокультурного, когнітивно-комунікативного, українознавчого, етнопедагогічного. Важливу роль відіграє культурологічний підхід, що можливий завдяки формуванню мовленнєвих умінь та навичок.

Саме реалізація вище описаних підходів і методичного інструментарію позитивно позначиться на розвитку мовленнєвих умінь і навичок здобувачів базової та середньої освіти, на формуванні грамотної, мовно багатой особистості у шкільній системі освіти, сприятиме набуттю умінь і навичок ефективної та успішної комунікації в умовах культурологічного підходу до навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакум З. Навчання української мови в старшій школі: реалії та перспективи. *Рідна школа*. 2010. № 7–8. С. 3–7.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : підручник. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
3. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 114 с.
4. Кучерук О. А. Методи формування комунікативної компетентності в процесі дидактичного дискурсу. *Вісник Житомирського державного університету*. Педагогічні науки. 2010. Вип. 53. С. 77–81.
5. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : монографія. Умань : Видавець «Сочінський», 2012. 449 с.
6. Пентилюк М., Гайдаєнко І. Виховання мовної особистості учнів основної школи засобами української мови і літератури. *Українська мова і література в школі*. 2017, № 3 (132). С. 13–19.

7. Тарабанова Я. Мовленнєва соціалізація учнів на уроках української мови. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 2 (54). С. 153–160.

Тетяна Саленко,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Н. М. Дяченко,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ФЕМІННОГО ДИСКУРСУ В РОМАНІ ОЛЕНИ ПЕЧОРНОЇ «ГРІШНИЦЯ»

У статті проаналізовано вербальні засоби вираження жіночого в романі сучасної української письменниці Олени Печорної «Грішниця»: фемінітиви, звертання, художні засоби, синтаксичні особливості.

Актуальність теми зумовлена активізацією у ХХІ столітті гендерних досліджень у різних сферах життєдіяльності людини, зокрема й у галузі лінгвістики. Узагалі лінгвістів відносно недавно привертає увагу фемінність як явище та способи його мовного прояву, і прийшло воно до цієї науки завдяки міжпредметним зв'язкам. З погляду гендерних досліджень у лінгвістиці привертають увагу праці Х. Пірської «Соціокультурні аспекти впливу гендеру на метафору» [4], І. Сімонової «Форми звертання як соціолінгвістичний маркер» [8], О. Островської «Реалізація емоційної та експресивної оцінки у художньому дискурсі» [3], І. Шпітько «Фемінітиви з формантом *-ка* в українській і словацькій мовах» [9] та ін.

Мета нашої розвідки – виявити особливості вербалізації жіночого в романі Олени Печорної «Грішниця».

Узагалі термін «дискурс» є міждисциплінарним поняттям: ним послуговуються в мовознавстві, журналістиці, філософії, психології, політології, теорії комунікації, соціолінгвістиці, теорії перекладу тощо. Саме через це варто говорити про різні підходи до ідентифікації терміну «дискурс» у сучасних наукових студіях.

Українська професорка, докторка філологічних наук К. Серажим акцентує увагу на необхідності розрізнення понять «дискурс» і «мовлення». Їхня головна відмінність «лежить у площині «соціальне – індивідуальне». Перевага соціального чітко простежується у дискурсі. Для нього характерні типові

ситуації спілкування з нормативно закріпленою послідовністю мовних актів (так звані інституційні форми спілкування: педагогічний, терапевтичний, діловий, політичний дискурс і його різновиди та ін.)» [7, с. 54]. У той же час найважливішою ознакою мовлення є його індивідуальний характер, оскільки процес мовлення характеризується такими ознаками, як темп, тривалість, гучність сказаного мовцем, певні інтонаційні акценти та інтонація загалом. Тож дискурс – це довершена форма комунікації, а його особливістю є те, що він може розвиватися під впливом внутрішніх чинників. Водночас будь-який дискурсивний акт здійснюється на двох рівнях: семантичному та прагматичному, що залежать один від одного.

Лише з кінця XIX ст. активніше розвивається літературний жіночий дискурс, який, однак, є рецепцією світогляду автора твору. Саме із його розвитком почали говорити про фемінність у різних наукових дисциплінах.

«Фемінний дискурс – текст, написаний жінкою-авторкою, який занурений у жіноче буття та уявлення, з особливим мовним виявом емоційності, спонтанності, сенситивності та інтуїтивного пізнання» [1, с. 74]. До того ж фемінний дискурс художнього твору (дискурс наратора/дискурс персонажів) повинен реалізовуватися в художньому творі через архітектоніко-мовленнєві форми монологу, діалогу, полілогу, конструкцій з прямого мовлення та невластне-прямого мовлення та з допомогою інших елементів.

Найкраще фемінність при вербалізації на письмі простежується у використанні фемінітивів. Фемінітиви – «це слова жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду (які зазвичай використовуються до всіх людей, незалежно від їхньої статі)» [9]. Отже, у художніх та інших текстах іменники, що стосуються жінок, за правилами української мови, повинні мати саме форму жіночого роду. З іншого боку, ухвалення фемінітивів на рівні правопису дало поштовх для нових досліджень у гендерній лінгвістиці.

У художній мові, щоб вербалізувати жіночність, використовуються й звертання. Одна із найпростіших функцій звертання – називати того, до кого

звертається комунікант. Проте в контексті гендерних досліджень звертання можна розглядати і як спеціальну форму, через яку простежується ставлення до жінки, моделювання її статусу в суспільстві, житті мовця тощо.

У творах письменників задля зображення фемінності активно вживаються й різні художні засоби, як епітет, порівняння, метафора тощо.

Крім того, гендерні відмінності в жіночому та чоловічому мовленні проявляються й на рівні синтаксису: представники жіноцтва частіше використовують прості речення, їхні опоненти – конструкції з кількома предикативними центрами. Зокрема, виділяють такі диференційні ознаки жіночого мовлення на синтаксичному рівні (за О. Перм'яковою) [3, с. 9]:

Сурядний спосіб зв'язку простих речень у складі складного з такими типами підрядних речень як способу дії, міри і ступеня;

- «незавершені» речення;
- риторичні питання;
- окличні речення;
- надмірні повтори;
- «самокорекція», пошук потрібної фрази;
- структура речення: номінат, предикат, атрибут;
- розділові речення – боязкість, невпевненість – ввічлива манера спілкування.

Тобто в синтаксичному плані, на думку дослідників, жінки часто оперують незавершеними реченнями, удаються до риторичних запитань, аби наголосити на тій чи іншій ситуації, явищі тощо. Також варто вказати, що для жіночого мовлення характерною є самокорекція, тобто індивід у процесі мовлення намагається себе виправити, відшукати найдоречніші слова для того, аби виразити думку.

Дебютним твором Олени Печорної є бестселер «Грішниця», який, крім читацького визнання, завоював і премію Олеся Гончара та премію ім. М. Коцюбинського. Загалом саме цей роман вважають одним з останніх

помітних вітчизняних «жіночих» романів про блудницю, у якому достатньо оригінально інтерпретовано давно відомий у світовій культурі мотив.

Найяскравіше у творі репрезентовано образ стражденної жінки, яка стала жертвою складних життєвих обставин та низькості сучасного соціуму. Уже при першому знайомстві читача із героїнею авторка акцентує увагу на тому, що її життя не склалося, адже в ньому переважають безвихідь та біль: *«Лариса байдуже дивилася на чорному неба, ледь встигаючи за невидимим провідником. Куди так поспішати? Її світ вже давно чорного кольору»* [5, с. 7]. Відразу варто зауважити, на епітет *чорний*, який одночасно описує небо та змальовує долю самої героїні.

Головна героїня Лариса мало того, що фактично позбавлена дитинства, так ще й змушена пізнати бідність, жити у злиднях, а також терпіти знущання батьків. Її слова вирізняються бажанням доповнити, виправити сказане, а кожна складова батьківського дому описана вкрай детально.

Із жіночих образів насамперед варто згадати про матір Лариси – уособлення п'янства та лайок – та бабусю Марію, що прихистила в себе змучену жінку. Авторка часто використовує художні засоби, які наведено нижче.

Один із негативних жіночих образів – мати Лариси, котра зловживала алкоголем, не турбувалася про свою доньку та вела аморальний спосіб життя. Письменниця з використанням уточнювальних членів речення розкриває окремі деталі портрету: *«Я пам'ятаю її брудною, у чомусь старому та засмальцьованому. Ще вона завжди була напідпитку з черговим синцем на обличчі, який малював їй або твердий кулак чоловіка, або ріг будинку, що невдало ставав на дорозі перед п'яною жінкою»* [5, с. 17]. Для створення портретної характеристики жінки авторка використовує емоційно забарвлену лексику (*напідпитку з черговим синцем на обличчі; п'яною*), а її одяг описаний із використанням означень-прикметників *брудний, старий, засмальцьований*.

Ідеалом жінки із дитинства Лариси була тітка Люда, що жила неподалік. Варто подати опис будинку, котрий виступає ніби продовженням цієї героїні:

«Вони жили на нашій вулиці в маленькому білому будиночку, який умів посміхатися, принаймні, тоді мені так здавалося, може, тому, що його господиня була така привітна з усіма, навіть зі мною» [5, с. 21]. Письменниця використовує позитивно забарвлені зменшувальні форми *маленький, будиночок* та епітет *білий*, що символізує не лише чистоту, а й злагоду в домі.

Окреме місце у творі посідає ще один персонаж – Марія Степанівна – та її будинок. Ще на початку роману авторка зображує старий хутір, особливу увагу, як і в попередньому епізоді, приділяє описові хатини бабусі, що запросила Ларису пожити в неї. Попри те, що оселя була старою і вбогою, авторка описує її в оптимістичних тонах, на противагу батьківському домові героїні: *«Жінка спинилася біля старого дерев'яного паркану, густо обліпленого павутинням бабиного літа, набрала повні легені тиші й зробила перший крок»* [5, с. 7]. Важливу роль у цій картині покладено й на деталі, що формують загальний настрій: *«Волохатий пес ліниво розглядав сонних мух, що лазили по його мисці, навіть не звернувши уваги на тінь жінки...»* [5, с. 7]. Створити ефект умиротворення, спокою й затишку допомагають фразеологізми *бабине літо, повні легені*, епітети *сонні, старого, дерев'яного*, що ніби оживляють, одухотворюють картину. Зазначене набуває особливої ваги ще тому, що вважають, ніби жінки гостріше, ніж чоловіки сприймають запахи, смаки, кольори. Із цього погляду привертає увагу така цитата: *«Там були кухня й усього дві кімнати. Пахло деревом. Сучасні багатоповерхівки деревом не пахнуть, може, тому й видаються такими штучними, а цей дім – живий»* [5, с. 8].

Крім будинку, варто детальніше проаналізувати й образ самої бабусі, який є одним із найбільш позитивних у романі: *«На затишному подвір'ї занурена в себе бабуся розкидала золотисті зернята кукурудзи, а заклопотані кури ловили ці залишки сонця»* [5, с. 7]. Тобто можемо зробити висновок, що праця є однією із найбільш важливих складових життя бабусі, адже попри похилий вік жінка все одно поралася на подвір'ї із кукурудзою.

Роман напрочуд багатий на різноструктурні звертання, що передають стосунки персонажів одні із одним, допомагають розвивати діалоги тощо. Наприклад, на ім'я та по батькові («А за що, Маріє Степанівно? За що він зі мною так?» [5, с. 38]), на ім'я («Та, Лідо, кажу ж, вона небога моєї подруги. Захворіла дуже, бач, бліда яка, от і вирішила трохи народними ліками очиститись» [5, с. 118]); є звертання-назви осіб за родинною ознакою – матусю, тітко, дочко: («– А що Ви б, тітко, зробили, якби з Вами так повелись?» [5, с. 96]; «Та не стій, дочко, заходь до хати. Бач, скоро дощ піде, я зараз теж буду йти» [5, с. 116]; «Ваше право, матусю, – бовкнув лікар і грізно грюкнув дверим» [5, с. 176]) тощо; назви осіб за соціальною/територіальною ознакою, наприклад, сусідко: «Ой, щось тут не так, сусідко. Може, і лікуєш ти добре, дав Бог вміння, та навряд чи хтось із чужих тут схоче жити. Екологія не та, щоб хворих воскрешати» [5, с. 186]; інтимні звертання: «Ну, красуне, продемонструєш таткові, що вмієш?» [5, с. 127]; «Ох, кицюню, йди-но сюди, я не тільки скажу, а й показати можу...» [5, с. 186].

Отже, роман Олени Печорної «Грішниця» розповідає про життя жінки, що опинилася в складних соціальних обставинах. Особливо привертає увагу образ Лариси, що є головною героїнею в романі «Грішниця». Крім цього персонажа, жіночий світ представляють матір Лариси, бабуся Марія, подруги дівчини, дівчата із інтернату, вихователька в інтернаті, безхатки та багато інших. Їхні образи різні, проте побудовані переважно із використанням гендерних стереотипів, а краще донести авторський задум до читача допомагають різноманітні мовні засоби: порівняння, епітети, метафори, лексичні й синтаксичні особливості тексту тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес М. Стилистика текста. Теоретический курс. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Прогресс-Традиция ; ИНФРАМ, 2004. 416 с.

2. Дяченко М. Лінгвоісторичний аспект дефініції дискурсу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. 2019. Т. 30(69), № 2(2). С. 1–6.
3. Островська О., Поплавська Л. Л. Реалізація емоційної та експресивної оцінки в художньому дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 8(2). С. 26–30.
4. Пірська Х. Соціокультурні аспекти впливу гендеру на метафору. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Філологічні науки. Мовознавство. 2014. № 5. С. 43–47.
5. Печорна О. Грiшниця / передм. М. Іванцової. 2-е вид., стереотип. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2010. 288 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термін. енцикл. Київ–Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
7. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність на матеріалах суч. газетн. Публіцистики : монографія. Київ, 2002. 392 с.
8. Сімонова І. Форми звертання як соціолінгвістичний маркер (на матеріалі англomовної прози останнього десятиліття ХХ ст. першого десятиліття ХХІ ст.). *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології*, м. Суми, 19–20 квітня 2013 р. / відп. за вип. В. В. Опанасюк. Суми : СумДУ, 2013. Ч.1. С. 67–69.
9. Шпiтько І. Фемiнiтиви з формантом -ка в українській i словацькій мовах. *Вiсник Днiпропетровського унiверситету*. Серія : Мовознавство. 2010. Т. 18. Вип. 16. С. 383–388. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2010_18_16_63 (дата звернення: 09.11.2021).

Богдана Сергієнко,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ГУЦУЛЬСЬКИХ ДІАЛЕКТІВ У РОМАНІ МАРІЇ ТКАЧІВСЬКОЇ «ТРИМАЙСЯ ЗА ПОВІТРЯ»

У статті проаналізовано гуцульські лексичні діалектизми, ужиті Марією Ткачівською в романі «Тримайся за повітря», простежено функціонування таких елементів у діалектних лексикографічних виданнях, визначено тематичні групи зафіксованої діалектної лексики.

Сучасна діалектологічна наука спрямована на вивчення становлення та розвитку українських говорів загалом і гуцульського діалекту зокрема, використання гуцульських діалектизмів у художній літературі.

Гуцульський говір – унікальне явище української діалектної мови, джерело для вивчення мови, історії, географії, етнографії етнічної групи гуцулів. Цей ареал характеризується наявністю давньої, забутої лексики на позначення різних реалій, а також специфічних фонетичних, морфологічних, синтаксичних та фразеологічних явищ, які не збережені в літературній мові та інших діалектах.

Сучасні лінгвістичні студії актуалізують дослідження, пов'язані з формуванням, історією розвитку та сучасним станом діалектної лексики. Саме народорозмовний словник характеризує багатовимірність, неоднорідність мотивів номінації, специфічні лінгвальні явища, які супроводжують функціонування назв у межах конкретних діалектних континуумів [1, с. 38].

Гуцульські різнотипні діалектизми в художніх текстах виконують важливі художні функції, пов'язані з образотворенням, репрезентуючи за їхньою допомогою «гуцульську» мовну карту світу, яка відображає гуцульську ментальність, гуцульське світобачення й світосприймання, через призму яких і формуються образи. Важливою художньою функцією гуцульських діалектизмів є забезпечення художньої переконливості й етнографічної достовірності

відтворення гуцульського колориту, яка тісно пов'язана з їх пізнавальною функцією, передовсім лексичних і фразеологічних діалектизмів, а також етнографічної ідентифікації персонажів.

Гуцульський говір був першим із тих, які представлені в художньому дискурсі. Митці слова цілком писали по-гуцульському або тільки частково використовували його для надання творам місцевого колориту. Зокрема, Б. Кобилянський писав: «Твори українських письменників про Гуцульщину й Покуття за мовною характеристикою поділяються на три різновиди: а) твори, писані гуцульським або покутським діалектом з елементами літературної мови (твори М. Черемшини, В. Стефаніка); б) твори, писані в основному літературною мовою з більшою або меншою кількістю стихійно вжитих гуцульських та покутських діалектизмів (твори Ю. Федьковича, М. Устияновича, К. Климковича, С. Воробкевича); в) твори, писані загальноукраїнською мовою з використанням діалектів як мовностилістичного засобу («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського)» [2, с. 53].

Сучасних дослідників цікавить проблема функціонування діалектизмів, зокрема гуцульських, у художньому дискурсі з огляду на активність їх використання письменниками для забезпечення культурного та мовного колориту зображуваних явищ (В. Грещук, В. Грещук, Н. Журавльова, О. Ципердюк, О. Черемська та ін.).

Вивченню діалектизмів, які притаманні Гуцульщині, присвятили багато праць такі дослідники, як Олекса Горбач, Броніслав Кобилянський, Ян Янів, Микола Грицак, Ярослава Закревська, Наталія Хобзей, Тетяна Ястремська, Мирослава Олійник, Валентина Грещук, Микола Негрич та ін.

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що роман Марії Ткачівської «Тримайся за повітря» ще не був об'єктом наукового лінгвістичного дослідження загалом і з огляду на функціонування лексичних діалектизмів зокрема.

Об'єкт нашого дослідження – роман «Тримайся за повітря» Марії Ткачівської з позиції функціонування в ньому гуцульської лексики.

Предмет наукової розвідки – гуцульська лексика, ужита авторкою в мовній тканині художнього тексту.

Мета статті – проаналізувати лексичні діалектизми, зафіксовані в романі Марії Ткачівської в романі «Тримайся за повітря».

Марія Ткачівська відома як представниця сучасної української романістики, а також як українська письменниця, викладач, науковець, лауреатка міжнародних конкурсів («Коронація слова» 2007, 2012 і 2014 років) та премій (імені Івана Франка (2006), імені Василя Стефаника (2010), Всеукраїнської премії імені Леоніда Череватенка (2017), Міжнародної літературної премії імені Миколи Гоголя «Тріумф» (2018).

У творчому доробку письменниці – тексти різних жанрів та стилів, зокрема поезія та проза, але роман «Тримайся за повітря» особливий тим, що авторка в мовній тканині роману вживає діалекти Гуцульщини, хоча і в невеликій кількості, порівняно з іншим романом «Голос перепілки», який отримав перше місце (Диплом першого ступеня) у номінації «Прозові твори (романи/повісті)».

Сюжетна основа роману «Тримайся за повітря» – історія заробітчани Соломії в Португалії. У книзі показано історію дівчини, її нелегку працю в чужій країні, важкі умови проживання та зневіру в житті. І коли все майже було втрачено й здавалося, що надії немає, дівчина отримує шанс, за який міцно тримається, неначе за повітря.

Марія Ткачівська порушує тему родової пам'яті. За словами письменниці, у житті людини родинні зв'язки є важливими, тому й у головної героїні наявний такий зв'язок, така «ниточка» з рідною людиною. Це записник, залишений бабусею перед смертю, який супроводжує Соломію протягом усього її життя.

Мова твору письменниці Марії Ткачівської «Тримайся за повітря» належить до південно-західного наріччя, а саме до східнокарпатської групи говорів чи гуцульських говірок, що входять у лексичну тканину твору.

У романі «Тримайся за повітря» авторка вживає набагато менше діалектів, порівняно зі ще одним відомим її романом – «Голос перепілки». Причину

вживання меншої кількості гуцульських діалектизмів убачаємо в тематиці самого роману, адже в основному події у творі відбуваються за кордоном у Португалії. Уживання гуцулізмів є тільки згадкою про дитинство, бабусю, рідну землю. Діалектизми фіксуємо тільки в авторській мові. Можна зауважити, що ці «вкраплення» говіркового слова нагадують і самій авторці про рідну сторону.

У запропонованій розвідці увагу акцентуємо на власне лексичних діалектних одиницях, які мають семантичні відповідники в літературній мові та позначають відомі загалу реалії.

Зокрема, у романі поодинокі представлені такі тематичні групи лексики: назви хатнього та кухонного начиння, назви осіб, назви на позначення дій та процесів.

До назв хатнього та кухонного начиння відносимо такі іменники: *коновка* «... не допоможе й коновка сивухи» (Тримайся, с. 61), *мищина* «... різноколірних пудингів у скляних мищинах...» (Тримайся, с. 115). Для знаходження значень користуємося лексикографічними словниками, які репрезентують гуцульський мовний континуум. Два значення слова *коновка* знаходимо в словнику «Гуцульські говірки»: 1. дерев'яна посудина з одним вухом для води; посудина для молока; 2. частина олійниці (ГГ, с. 100) Також у вказаному вище лексикографічному виданні подано й значення слова *мищина* – мисочка (ГГ, с. 123). Проаналізувавши семантику вживаних слів у романі, зауважимо, що вказані лексичні діалектизми авторка використовує для позначення назв побутових предметів, якими користуються гуцули, надаючи цим самим твору місцевого колориту.

Щодо іншої групи лексики, то діалектизми *кобіта* «...Сашку, я – класна кобіта?» (Тримайся, с. 69), *любаска* «...не схожа на його попередніх любасок...» (Тримайся, с. 125), *вар'ят* «... знову вар'ята граєш!» (Тримайся, с. 144), *галапас* «... сидіти галапасом на чийсь шиї...» (Тримайся, с. 195) відносимо до групи назв осіб. Слово *кобіта*, яке вжила авторка в художньому тексті, у словнику «Гуцульські говірки» означає ‘жінка’ (ГГ, с. 97), *любаска* –

‘коханка’ (ГГ, с. 116). У словнику Миколи Негрича «Скарби гуцульського говору: Березови» слово *вар’ят* фіксуємо в іншій формі – *варіят* – ‘божевільна людина’ (Березови, с. 32). Петро Гавук у праці «Тлумачний словник гуцульських говірок» лексему *галанас* подає як ‘дармоїд, нахлібник’ (ТСГГ, с. 84). Отже, авторка вживає діалектизми на позначення назв осіб для мовної характеристики персонажів – представників населення Гуцульщини.

Дієслова *спацерувати* «...вони спацеруватимуть вуличками...» (Тримайся, с. 76), *чипіти* «Галасливі іспанці безперестанно чеберяли туди-сюди, чипіли навколо кожного столика з провізією, укотре досліджуючи ранкове меню...» (Тримайся, с. 115), *чвалити* «...чвалили навколо неї з повними тарелями смажених грінок...» (Тримайся, с. 116), *покавальцювати* «...півметра ковбаси і спробував покавальцювати...» (Тримайся, с. 141) відносимо до групи діалектних назв на позначення дій та процесів. Укотре зауважимо про важливість порівняння значень, з якими вжито слова в романі, з наявністю їх у лексикографічними виданнях: *спацерувати* – спацьорувати див. *скроклюва́ти* – зробити петлю. Зазначимо, що в словнику «Гуцульські говірки» (ГГ, с. 175, с. 172) слова, ужитого в романі, немає, однак вдалося знайти видозмінену форму, у якій наявне пом’якшення свистячого ц (*спацьорувати*). З подібним значенням уживається діалектизм на позначення дії *скроклюва́ти* – ‘зробити петлю’. У словнику «Гуцульські говірки» *покавальцювати* – ‘різати, рвати що-небудь на дрібні шматочки’ (ГГ, с. 88), *чипіти* – (чіпіти) має два значення: 1. сидіти навпочіпки; 2. стояти довго і непорушно на одному місці (ГГ, с. 212), а от у праці Петра Гавука *чипіти* – ‘довго чекати’ (ТСГГ, с. 271). Тут же фіксуємо слово *чвалити* – ‘іти поквапно, спішити’ (ТСГГ, с. 269). За допомогою зазначених дієслів авторка створює неповторний колорит Гуцульщини та максимально наближує цим читача до реальних подій.

Водночас зауважимо, що М. Ткачівська використала низку лексичних діалектизмів, які не можна об’єднати в якісь тематичні групи лексики з огляду на невелику їх кількість. Це такі лексеми: *патинки* «... бабусині патинки біля ліжка.» (Тримайся, с. 7), *тавря* «...мале незграбне тавря» (Тримайся, с. 153),

ланець «... ажурний ланець кохання!» (Тримайся, с. 15), *коцик* «... накривалися синім смугастим коциком...» (Тримайся, с. 26), *випуцуваний* «Вона уявляла сеньйора Гроссо ...цього випуцovanого елегантного повелителя з високо закинутою головою...» (Тримайся, с. 209), *шарварок* «Вона механічно вдивлялася у цей шарварок...» (Тримайся, с. 116), *фотель* «Соломія лежала у фотелі й розглядала на стіні білий аркуш...» (Тримайся, с. 156), *слабувати* «... він за мною слабне...» (Тримайся, с. 147), *пацьорки* «... Кришталева, уже трохи старомодна люстра з довгими прозорими пацьорками...» (Тримайся, с. 19).

Ще раз звертаємося до праць дослідників гуцульських говірок для визначення значень гуцулізмів, використаних у мовній тканині художнього тексту. У словнику «Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнологічні дослідження» слово *патинки* – капці, сандали (ГГ ЛЕД, с. 316). Уживання слова *патинки* в тексті – своєрідний прояв пам’ятної речі для головної героїні роману про бабусю. Слово *гавря* в лексикографічних виданнях не вдалося знайти, однак наявне *гáвpa* (*гáвpa*, *гáвopa*) у словнику гуцульських говірок (ГГ, с. 50) зі значеннями: 1. велика яма природного чи штучного походження; вирва, барлога; 2. діра, дупло. Схожу семантику знаходимо й в інших працях: *гавра* – ‘Прірва. Пропасть. Яма. Печера. (ТСГГ, с. 232). Звернемо увагу, що авторка в посторінкових зносках пояснює слово *гавря* як воронення. Можна зробити висновок про невідповідність знайдених значень у словниках і пояснень авторки в примітках. Доречно нагадати про специфічність написань діалектизмів, адже одна буква змінює повністю значення слова. Цей факт варто враховувати читачам. У словнику «Гуцульські говірки. Лінгвістичні та етнологічні дослідження» *ланець* має таке значення: ланц ланцюг 1.5 м. з клинцями на кінцях дочіплювати додаткові колоди при транспорті (ГГ ЛЕД, с. 299). *Коцик* – коц одіяло; доріжка простелювати (ГГ ЛЕД, с. 293). У праці Петра Гавука подано таке значення слова *шарварок* ‘повинність з будівництва і ремонту мостів, шляхів, гребель, напружена робота, яку виконували гуртом, спільними зусиллями’ (ТСГГ, с. 275) Слово *фотель* у праці Петра Гавука фіксуємо із семантикою ‘готель’ (ТСГГ, с. 260), *слабувати* – ‘хворіти’ (ТСГГ,

с. 232), *пацьорки* – 'бісер, дрібні різнокольорові намистинки, що широко використовують вишивальниці та різьбярі' (ТСГГ, с. 193).

Звернемо увагу, що деякі діалектизми авторка сама пояснює в посторінкових зносках. Такі слова нам не вдалося знайти в словниках. Марія Ткачівська подає значення слова *льоди* як морозиво: «... *льоди з гарячим шоколадом...*» (Тримайся, с. 152). Ще одне слово авторка сама тлумачить: *випуцуваний* – начищений до блиску (Тримайся, с. 209) і подає з відповідним значенням у романі: «*Вона уявляла сеньора Гроссо ...цього випуцovanого елегантного повелителя з високо закинutoю головою...*» (Тримайся, с. 209).

Ужиті авторкою діалектизми в романі «Тримайся за повітря» є неабияким джерелом збагачення лексичної системи літературної мови, а також відтворенням самотньої мовно-художньої моделі авторського сприйняття дійсності. Письменниця вживає гуцулізми в авторській мові для показу реалій рідної землі головної героїні, яка працює за кордоном, як нагадування про життя вдома поряд із бабусею. Лексичні діалектизми, попри невелику кількість, виконують специфічну художню та естетичну функції, збагачують мовну тканину твору гуцульським колоритом. Гуцулізми, які авторка представила в романі «Тримайся за повітря», вдалося розподілити на три групи: назви хатнього та кухонного начиння, назви осіб, діалектні назви на позначення дій та процесів. Переважна більшість із них відзначена в лексикографічних виданнях, які репрезентують гуцульський етномовний континуум. Окрім того, низку лексичних діалектизмів авторка сама пояснює в посторінкових зносках і доцільно влітає в мовну тканину художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтушок Олексій. Сучасні тенденції розвитку діалектної лексики. *Дивослово*. 2011. № 7. С. 38–40.
2. Кобилянський Броніслав. Діалект і літературна мова. Київ : Вища школа, 1960. 276 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

- Березові́ Негрич Микола. Скарби гуцульського говору: Березові́. Львів, 2008. 224 с.
- ГГ Гуцульські говірки : короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
- ГГ ЛЕД Гуцульські говірки : лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. Львів, 2000. 400 с.
- Тримайся Ткачівська Марія. Тримайся за повітря. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 272 с.
- ТСГГ Гавука П. Д. Тлумачний словник гуцульських говірок : словник. Косів : Писаний Камінь, 2017. 296 с.

Анастасія Сич,
магістрантка 1 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

СТИЛІСТИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ НАЗВ ЇЖІ Й НАПОЇВ У РЕТРРОРОМАНІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «ЦЕНЗОР СНІВ»

У статті досліджено використання стилістичних тропів (порівняння, гіперболи, антитези, риторичних звертань та окликів, паралелізму) під час функціонування назв їжі та напоїв у ретроромані Юрія Винничука «Цензор снів»; описано фразеологічні засоби стилістики.

Стилістика відіграє важливу роль у художньому тексті. Поняття стилістичної виразності тексту включає здатність точно визначати стилістичну маркованість лексичної одиниці, а також точність словесного позначення предмета думки, що часто призводить до появи образності, а значить, і використання тропів. Крім того, виразність – це ще й динамізм мовлення, плавна, логічна течія його за нормами літературної мови, яка посилюється психологічними паузами та вмотивованістю смислових наголосів. За А. П. Коваль, образність – здатність передавати загальне через одиничне – досягається цілою низкою мовних прийомів [1, с. 22]. Образ представляє перед нашими очима конкретну реальність, а не абстрактну сутність, тому він може збагатити нашу свідомість і почуття, пробудити ланцюгову реакцію асоціацій, думок, емоційних переживань. Словесний образ – це таке поєднання і вживання слів, при якому вони виражають більше, ніж безпосередньо означають. При цьому слова, які набувають образного значення, у художньому тексті певною мірою втрачають свою номінативну функцію.

Дослідження назв їжі та напоїв у ретроромані дає підставу нам говорити про використання стилістичних прийомів.

Юрій Винничук уживає дієслова, які можемо стилістично поділити на такі групи:

- процес пиття або вживання їжі, який безпосередньо пов'язаний із напоєм чи продуктом: *цмулити, надпити, випити, запити, дудлити, пити,*

ликнути, напитись, допити, влити, поїти, пригубити, хильнути, облизати, налити, пригощатися; з'їсти, скуштувати, спробувати;

- дія, що пов'язана з напоєм чи їжею: замовити, купити, налити, взяти, возити, двигати, перехилити, принести, запропонувати, запросити, поглянути, поставити, відкопати, розкоркувати, торгувати, гендлювати, попрохати, розслабитись, варити, знайти, вилити; смажити, запікати, начиняти, оздоблювати, вимальовувати, заморозити, нарізати, скуповувати, підробляти, обкачувати, зготувати, загорнути, перепродувати, приправляти;

- інші дієслова, що надають творіві експресивного забарвлення: красуватися, вбивати, куняти, набамбуритись, поцюпцятися.

Автор апелює до синонімії при абстрактній назві їжі: *страва, смаколики, вгощення, сніданок, обід, вечеря, споживчі товари*; а також під час називання напою: *напій, випивка, алкоголь, трунок, питво*.

Юрій Винничук використовує антитезу: «Відтак ми з нею засіли за меню і сотворили не меню, а Пісню пісень з багатющою панорамою холодних і теплих закусок, основних страв та десертів» [3].

Письменник зазвичай надає перевагу розповідним реченням, де фіксуються напої, але також можемо натрапити й на питальні: «Можна вас запросити на каву?» [3]; «А без кави не вийде?» [3]; «Побачивши горілку неабияк втішився. А що то нині за празник?» [3]; «... мусите пиво вилити?» [3]; «Ви ніколи не бачили моєї колекції вин?» [3]; «І з ким я тепер питиму шампана на лавочці?» [3]; «А для чого ти ж його приніс, якщо не для їжі?» [3].

Спорадичним ужитком відзначаються окличні речення, наприклад: «Кулюс! Най мене нагла чорна кава залле! Та то ти!» [3]

Звернімо увагу на те, що автор проводить паралелі, порівнюючи інші речі з напоями, що надає експресивного забарвлення текстові, а також наголошує на тому, що в романі напої відіграють не лише роль питва: «Коли я поцікавився в *Ботаніка*, ким були колись євреї – свята нація, вони могли бути лише кульбабою, яка так легко розсівається й летить за вітром, аби засіяти все нові й нові землі, легенька, мов пух, біла, наче Господня борода, і кров її біла, як

молоко, хоч і гірка» [3]; проводить паралель між знаряддям вбивства та їжею: «Фуню... ти мене любиш? Скажи, що любиш! Я його вбила тесаком. Тим, що розрубують м'ясо» [3]; проводить паралель між ознаками життя та страви: «З таким самим успіхом можна було шукати ознаки життя у вудженого ляща» [3].

Письменник дуже влучно описує напої, використовуючи порівняння, що надають творові стилістично-експресивних відтінків: «Вона водить пальцем по столу, розмащуючи краплину кави, від чого та краплина стає схожою на квітку, маленьку червону квіточку» [3]; «Далі я не комизився, а повалив її на канапу і жадібно, весь тремтячи й захлинаючись повітрям, взяв її, випивши ці повні трояндові вуста до дна, як склянку молока» [3]; «Чуюся, як риба, що її викинули на берег, не можу у перші хвилини отямитися, тому й виглядаю так ошелешено» [3]; «...а я відчув, як п'янію не так від вина, як від присутності Ріти» [3]; «Кава була не смачна, ще гірша, ніж у готелі, деінде я її б вилляв, але не тут, навіть така слабка й водяниста, вона бадьорила, як і шоколад» [3]; «Вони чекали пива, як манни небесної, бо коли воно приїде вони вивантажать бочки закотять їх у вагон припасують до однієї з них піпу і будуть помагати панові Цепі» [3]; «Вони їдять оселедці й самі, як оселедці в бочці» [3]; «Я розглядав цей стіл, як розглядав, мабуть, Наполеон поле битви під Австерліцом, зловивши себе на тому, що з Наполеоном у мене чимало спільного, зокрема й те, що ані він у битві особистої участі не брав, ані я її в застіллі не візьму» [3].

Варто зазначити, що Юрій Винничук послуговується назвами напоїв не лише в прямому сенсі, а й у переносному, тобто не завжди змальовує їх у зв'язку з безпосередніми функціями. Наприклад, описуючи карту, де зображена дама, письменник називає її поетично – винова краля: «Круп'є перевернув розкладені карти: винова краля...» [3]; змальовує стан сп'яніння, який окреслює хмільними очима: «Відтак я з гальбою сів за його стіл. Дівчата зиркнули на мене хмільними очима і, мабуть, пробували второпати, що я за птаха і чи не бачили мене раніше, але рівень їхнього сп'яніння з успіхом долав

усі розумові потуги...» [3]; описує тіло, порівнюючи з дріжджами: «... всі складки свого пишиного дріжджового тіла...» [3]; порівнює дівчину з цукеркою: «В одній з них я ледве упізнав Нуську, вона була у вечірній сукні й з доладною зачіскою. Вочевидь, цього разу, працювала під дорогою цукерочку» [3]; уживає пестливі слова, називаючи жінку: «Піди, піди, моя рибочко, – приказував Гредель до дружини, – зароби й ти щось нам на вечерю, – і заливався сміхом» [3].

У ретроромані простежуємо риси фольклору, адже Ю. Винничук вдається до використання прокльонів, у яких основний елемент – це напій: «Кулюс! Най мене нагла чорна кава залле! Та то ти!» [3].

«Цензор снів» – це скарбниця приказок та висловів, у яких хоч і не трапляється назв напоїв, але вживається продукт харчування та інгредієнт, що використовується в процесі приготування того чи того питва: «Та шо пан тую допче грушки? Та шось купуйте духулери!» Я з пантелику зиркнув під ноги – які грушки? А вона – в регіт. Ага второпав я, то лише така приказка»; « А без хмелю, самі знаєте, пива не звариш» [3].

Зазначимо, що у творі вжито й фразеологізми, ключовими словами яких є назви напою та їжі: «...вбивати час за кавою» [3] (щоб скоріше промайнув час); «Так, що тут ще один генерал у долі. Розумієш, який рівень? Груба риба» [3]; «Я пробував виторгувати бодай ще один тиждень, але в мене нічого не вийшло, бо, як з'ясувалося, до Львова має приїхати дуже висока риба з гестапо і харчуватися ця риба буде тут»[3] (надзвичайно важлива й шаноблива людина); «Полковник Скворцов зустрів нас, потираючи руки від задоволення, що дісталось нам на горіхи» [3] (отримати покарання); « Та що дивуватися, Гітлер виявився ідіотом, зчепившись з усім світом. Йому треба було не перти на Захід, а домовитися з Польщею, щоб пропустила війська, і кинути всю свою армаду на Росію, запропонувавши поділ цього пирога й іншим світовим державам» (пиріг – у якості країни) [3]; «Я зайшов на кухню, там кипіла робота, пахло смаженим і печеним» [3].

У творі трапляється оксюморон, який безпосередньо пов'язаний із їжею. Цей прийом дає змогу нам зрозуміти, яким скрутним було становище описаного автором періоду: *«По них залишилося ще трохи їжі, в печі тлів торф, на бляті стояв баняк з квасолевою зупою, вона ще була гаряча. Я пошукав хліб, але знайшов лише трохи сухарів у креденсі. Там, певно, завелася миша, бо окремі сухарі були погризені. Я підкинув до печі торфу, скропив сухарі водою і поклав на блят. Коли вони розм'якли, я намастив їх смальцем і з'їв разом із зупою. Отак я пообідав у своїй рідній хаті нерідними харчами»* [3].

Яскраво репрезентована у творі й гіпербола. Зазначимо, що автор використовує її для того, щоб посилити виразність та підкреслити висловлену думку: *«Гарячі, щойно з печі м'ясні рулети, пробувала просто пальцем, втискаючи, його всередину, і лише озвучувала свій вердикт: готові чи ні. Кості з киплячого росолу витягала голою рукою, запихаючи її по самий лікоть»* [3]; *«Вони троцили гори салатів, відра оселедців, піраміди канапок з ковбасою...»* [3].

Варто зазначити, що письменник у змалюванні продуктів харчування вживає зменшено-пестливу лексику, яка відтворює особливе ставлення до їжі: *«Шкляна вітрина на шинквасі вражала: завивані мариновані оселедчики з цибулькою, тоненькі печені ковбаски, залиті смальцем, яйця з часником і кропиком, канапки з ковбасою, шпондерком, шкварками, чи салом»* [3].

Отже, у ретроромані Юрій Винничук використовує такі тропи: порівняння, гіперболу, оксюморон, антитезу, синоніми, риторичні запитання та оклики, паралелізм; а також уживає фразеологізми, риси фольклору, приказки, що відображає колорит, емоційність та експресивність у функціонуванні назв їжі та напоїв.

Перспективи наукових пошуків убачаємо в дослідженні особливостей функціонування гастрономічної лексики в сучасному художньому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови : підручник. Київ, 1987. 349 с.
2. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови : підручник. Київ, 2003. 462 с.
3. Винничук Ю. Цензор снів. Харків, 2016. 357 с. URL : <https://mybook.ru/author/yurij-vinnichuk/cenzor-sniv/> (дата звернення: 22.11.2021).

Наталія Шевчук,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Н. М. Дяченко,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ПОБУТОВА ЛЕКСИКА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано теоретико-методологічний аспект дослідження побутової лексики; з'ясовано термінологічне наповнення поняття «побутова лексика»; встановлено категорії побутової лексики; висвітлено підходи до класифікації побутової лексики.

Усебічне вивчення лексичної системи мови є однією з найважливіших проблем лінгвістичної науки. Важливе місце в лексиконі належить назвам предметів побуту, адже саме з їх допомогою оновлюються образи найважливіших предметів, що оточують людину в її щоденній життєдіяльності. Крім того, це найбільш національно забарвлена частина лексичної системи мови, що має значну цінність не тільки для лінгвістів, але й для істориків та етнографів, оскільки за відсутності писемних пам'яток ці лексичні одиниці можуть дати відомості про місця проживання та особливості укладу життя того чи того народу в минулому й екстраполювати їх на реалії сьогодення. З-поміж тематичних груп української лексики, які постійно перебувають у колі зацікавлень лінгвістів особливий інтерес представляє побутова лексика, котра посідає одне з чільних місць у словнику українського народу.

На сучасному етапі розвитку лексикологія характеризується водночас як плідною розробкою загальної теорії семантичного аналізу словникового складу мови, так і продовженням роботи над описом окремих семантичних груп повсякденної лексики. Різномасштабні проблеми дослідження побутової лексики представлено в працях С. Бибик, Н. Бойко, Г. Войтів, Л. Коробчинської, В. Німчука, Н. Піддубної, Н. П'яст, М. Худаша, С. Яценка та ін. Ідеї та принципи семантичного аналізу мови були започатковані наприкінці ХІХ ст. У цій царині працювали Н. Арутюнова, О. Вольф, В. Гак, Г. Ібсен, А. Йолес,

Т. Линник, М. Покровський, А. Потебня, В. Порціг, В. Русанівський, Ж. Соколовська, Й. Трієр, Н. Цветкова та ін.

Побутова лексика належить до однієї з найбільших предметно-тематичних груп української лексики. До неї належать, наприклад, назви предметів домашнього побуту та різного роду будівель, житла, знарядь праці, предметів одягу тощо.

Виготовлення різного начиння, господарських предметів з найдавніших часів посідає важливе місце серед ремесел. Люди щоденно користуються предметами домашнього начиння та посуду в побуті. Декотрими їх видами народ користується упродовж багатьох століть. Під час аналізу лексики будь-якої мови можна простежити розвиток людського суспільства, вплив сусідніх і навіть віддалених народів, із якими у минулому вони були пов'язані, схарактеризувати, чим займалося населення, соціально-економічні умови, господарську діяльність давніх часів, зміни традиційного способу життя народів тощо. Завдяки цьому дані лексико-семантичних груп становлять інтерес і як лінгвістичне, і як історико-економічне джерело.

У лінгвістиці немає загальноприйнятого визначення поняття «побутова лексика». У спеціальних дослідженнях, присвячених проблемам побутової лексики, до його змісту автори включають усі слова, що слугують для позначення тих предметів і явищ, котрі пов'язані з повсякденним життям людини і веденням господарства. Ці лексичні одиниці переважно не є складниками термінологічних підсистем, що вимагало б спеціальних знань у вузькій галузі людської діяльності. На думку дослідників, побутова лексика включає назви житла, меблів, предметів побуту, одягу та взуття, їжі та напоїв, кухонного начиння, домашніх тварин та птахів, знарядь праці, процесів та діяльності, назви звичаїв, ритуалів, ігор, розваг тощо [4, с. 493]. Варто також зазначити, що ця категорія лексики дуже мінлива, оскільки реалії, пов'язані з нею, змінюються з плином життя [4, с. 105]. Н. Бабич уживає термін «специфічна побутова лексика», указуючи, що це лексика, яка характерна для конкретної історичної епохи, конкретної соціальної групи і яка має особливий

«присмак» історичного минулого (архаїчна побутова лексика або сучасне життя (сучасна побутова лексика)) [1, с. 55]. Отже, поняття «побутова лексика» включає в себе всі слова мови, які слугують для позначення предметів, пов'язаних з побутом, домашнім життям та домашнім господарством. Так як побут людини доволі різнобічний, то і побутова лексика різноманітна та численна.

Засвоєння побутової лексики відбувається в різних побутових ситуаціях. Для того щоб її правильно розуміти й використовувати, словник потрібний дуже рідко, оскільки це переважно активна лексика. Цариною поширення побутової лексики є повсякденне життя. Вона широко використовується в усному мовленні в розмовно-побутовій сфері. У невимушеній розмові побутова лексика використовується найчастіше. Її вживання в писемній мові обмежується стилями художньої літератури та публіцистики, де вона використовується з певною стилістичною настановою. Будь-яке використання побутової лексики в літературній мові надає цьому контексту розмовного відтінку.

Слід зазначити, що побутовізми не мають експресивного, стилістичного забарвлення, але при вживанні в якомусь контексті вони його набувають. Побутові слова на тлі лексики «піднесеного» стилю здаються стилістично зниженими. Через це художній текст набуває певної експресивності. Багато авторів використовують побутову лексику для різних протиставлень, висловлення авторського гумору, іронії тощо. Наприклад, Іван Котляревський, Валерій Шевчук, Софія Андрухович, Григорій Квітка-Основ'яненко, Марія Матіос та багато інших.

Побутова лексика поділяється на дві категорії:

- 1) побутова загальнонародна лексика;
- 2) побутова діалектно обмежена лексика.

Загальнонародну побутову лексику української мови становлять не обмежені територіально слова, уживання яких властиво всім людям, що розмовляють українською мовою. Наприклад: *ліжка, стілець, сукня, сорочка,*

борщ, чоботи, капці. Також вона може поповнюватися словами, які раніше мали обмежену (діалектну чи професійну) сферу вживання.

Серед лексичних шарів обмеженого вживання, що є лексичними факторами мови якоїсь однієї групи осіб, іноді дуже широкої, особливе місце належить лексиці діалектній. До побутової діалектно обмеженої лексики належать слова, що не входять до загальнонародної лексичної системи, а притаманні одному чи кільком діалектам мови. Наприклад: *мармуляда* (джем), *яринова зупа* (овочевий суп), *птисі* (тістечка з заварним кремом), *шлафрок* (домашній халат), *залізко* (праска), *маринарка* (піджак). Діалектна лексика – це лексика позалітературна, лексика усної розмовно-побутової мови будь-якої частини народу, що об'єднується територіальною спільністю.

Побутова лексика чи не найбільш яскраво змальовує стан розвитку народної мови на конкретному історичному етапі, і саме тому становить особливий інтерес для науковців. Однак дослідження будь-якого шару лексики для зручності й точності проведення потребує наведення класифікації. Наприклад, у праці В. В. Німчука «Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст.» представлено різні групи назв, з-поміж яких є й побутовізви: назви житлових споруд, господарських приміщень, садиб, речей домашнього вжитку та майна; назви сільськогосподарських продуктів, продуктів харчування та процесів їх виробництва; назви одягу, тканин, взуття, прикрас та процесів, пов'язаних із їх виробництвом тощо [2, с. 12].

При розгляданні етнографічних праць, у яких наводяться різноманітні класифікації побуту, Н. Й. П'яст виявила, що в сучасних та давніх етнографічних джерелах предмети побуту поділяються за такими ознаками:

- 1) за функціональним призначенням;
- 2) матеріал виготовлення;
- 3) форма [3, с. 8].

Отже, проаналізувавши наукові, дослідницькі, етнографічні, історичні роботи вчених, ми дійшли висновку, що побутова лексика є цілісним утворенням, що складається з великої кількості лексико-тематичних груп.

Побутова лексика залишається серед об'єктів активного зацікавлення мовознавців, етнографів, істориків, котрі присвячують її дослідженню різноманітні наукові праці – статті, монографії, словники тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посібник. Львів, 2003. 432 с.
2. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. / за ред. В. В. Німчука. Київ, 2012. 318 с.
3. П'яст Н. Й. Формування тематичної групи «назви посуду» в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 19 с.
4. Українська мова : Енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. Київ, 2004. 824 с.

Катерина Яриновська,
магістрантка 1 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ КОЛЬОРУ ТА ЗАПАХУ У ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ІЗДРИКА

У статті висвітлено особливості застосування сенсорної лексики в різних стилях мовлення, окреслено основні випадки вживання кольоративної та одоративної лексики в поетичному дискурсі Юрія Іздрика на матеріалі збірки «Календар любові».

Протягом розвитку світу людство виробило систему своєрідних узагальнень властивостей предметів і явищ, котрі оточують кожного з нас щоденно – ці поняття трактуються як «поняття ознак» і широко застосовуються в мові та мовленні. У лінгвістиці існує певний клас слів, що позначають поняття ознак і дають змогу чітко простежити означальну властивість предмета чи явища навколишньої дійсності. Такі слова називають прикметниками, їхні означальні властивості представлені в особливостях морфологічної форми, семантики та синтаксичної ролі. Однією з основних особливостей прикметників як лінгвістичного класу слів є сполучуваність з іменниками різних категорій, оскільки кожен прикметник позначає не конкретне поняття, а узагальнено-абстрактне.

Окремий клас слів становлять прикметники на позначення кольорів та запахів. Сенсорну лексику називають вербальною актуалізацією понятійної сфери «чуттєве сприйняття», у котрій закодована повна інформація про навколишнє середовище [4]. Дослідження сенсорної лексики проводилися в різних аспектах та на матеріалі багатьох мов.

Зацікавленість подібними лексемами зумовлена нашим життям, оскільки ознаки кольору та запаху з'явилися з появою мовлення, проте кількісно парадигма кольороназв представлена більшою групою слів аніж одоративи.

Особливості застосування згаданої вище лексики в художньому мовленні, зокрема і в поетичному, визначаються їх контекстом та стилем застосування.

Комунікативне завдання та безпосереднє прагматичне функціонування кожного стилю мови зумовлює характер варіювання функцій кольоропозначень та лексики на позначення запахів. Уживання сенсорної лексики в мовленні митців зумовлено їх змістовим навантаженням. Приміром, у публіцистичному чи особливо в художньому стилях одоративи та слова на позначення кольорів виконують одну з найважливіших та найбільш виразних функцій – поетичного та художнього означення подій, суб'єктів, об'єктів, явищ тощо і є складовою частиною багатьох художніх прийомів та засобів і відзначені дуже часто. Якщо брати до уваги такі стилі, як епістолярний, розмовний, конфесійний, то там уживання сенсорної лексики звужується, оскільки смислове призначення текстів поданих стилів не має на меті увиразнення та художнє означення, тому запахолексеми та кольороназви лише дещо підкреслюють означувані об'єкти. Застосування згаданих вище видів лексики в науковому та офіційно-діловому стилях становить незначний відсоток, і це можна аргументувати тим, що ми маємо чітко, коротко та лаконічно означити предмет, про який ідеться, щоб передати суть висловлювання.

Запахи та кольори, котрі нас щоденно оточують, є надзвичайно різноманітними та багатограними, так само як і їх рефлексія в мові. Приміром, для зображення природи, національного колориту, своїх почуттів, емоцій, переживань в усій красі, повноті та реалістичному вимірі варто точно відчувати походження слів на означення кольорів та запахів, уявити їх в усіх аспектах, що можуть бути вживаними в мовленні, дослідити широкі синонімічні та антонімічні зв'язки кольоро- та запахолексем у загальній парадигмі лексичної системи української мови. І. Гайдаєнко в одній зі своїх праць зазначає, що «...запахіві відчуття допомагають глибше, яскравіше розпізнати складну психологію поезії, людських почуттів, характерів, зрозуміти соціальні події, відчути їх значення та вагу» [2]. Саме тому будь-який запах, приємний чи неприємний, реальний чи уявний, можна передати за допомогою художнього тексту, який органічно впишеться в запахову картину світу. Оказіональні номінативи доповнюють традиційну систему запахолексем та створюють

розгорнуті одоративні образи в художньому мовленні. Якщо ж запах є відтворенням одоративної мовної картини світу, то кольороназви – своєрідний репрезентант індивідуального сприйняттевого досвіду людини чи цілого соціуму. У творчості сучасних митців, зокрема поетів-постмодерністів, можна простежити широкий діапазон застосування кольороназв та одоративів, а особливості їх уживання подекуди стають визначними рисами у формуванні ідіостилю.

У результаті вивчення та аналізу систем лексичного представлення чуттєвого сприйняття В. Власюк робить деякі важливі висновки. Приміром, на його думку, сфера чуттєвого сприйняття рефлексує в мові як найбільш автономна та самостійна система, оскільки «можна бачити чи чути що-небудь, знаходячись при цьому в абсолютно нерухомому стані, нічого не бажаючи, не думаючи, не відчуваючи і не кажучи» [1]. Цим прийомом послуговуються, певно, усі представники української літературної плеяди, проте якщо класики українського письменства (Іван Франко, Леся Українка, Микола Хвильовий, Тарас Шевченко, Василь Стус та ін.) вбачають завдання сенсорної лексики у створенні вже відомих реципієнту образів та передачу їх від автора до сприймача, то літератори більш молодого покоління (Ірен Роздобудько, Софія Андрухович, Юрій Іздрик, Сергій Жадан) ставлять собі за мету створення якісно нових, не відомих раніше сенсомоторних образів, уявлень або переобробку та переосмислення вже відомих.

Розглянемо більш докладно вживання кольоративної та одоративної лексики в поетичному дискурсі Юрія Іздрика, зокрема в його збірці «Календар любові». «З віршами треба прокидатися, під них варто засинати: 365 днів і ночей на рік», – переконаний Юрко Іздрик. Тому можна абсолютно справедливо вважати збірку «Календар любові» репрезентацією кожного нового дня, нових відчуттів та вражень, оскільки кожен вірш має своє призначення та по-своєму відтворює пору року, час доби, окремі моменти життя [5].

Засоби передачі запахів у віршах Юрія Іздрика досить оригінальні. Дуже часто автор намагається передати вигаданий одоративний образ за допомогою натяків, ілюзій та аналогій із відомими запахами. Наприклад, «...а за вікном – вільготність субтропічна / **пахтить** бензин палахкотить жасмин / ми безрухом затримуємо вічність: любов у червні – тільки шість годин...» [3, с. 183]. Він надає перевагу іменникам, як-от «чад», «сморід», рідше вживає дієслова: «пахтить», «пахне». Одноразово фіксуємо прикметник «пахучий» («...я робив тобі джойнти з **пахучих** трав, сам курих лиш тютюн і ганджу» [3]). Спектр уживання одоративів нешироко представлений у збірці поезій, маємо лише 11 випадків уживання. Проте кожна з цих запахолексем має індивідуальне трактування відповідно до контексту, у якому вживається. Наприклад: «... і коли вже докола **пахне** війною / і вже розгораються перші битви...» [3, с. 336]; «... я люблю цей **запах** наркозу /, він легкий і як ти жіночний...» [3, с. 152]. Як бачимо, автор уживає типові за будовою та значеннями лексеми в нетипових для них значеннях, тим самим змушуючи реципієнта задуматися над тим, що він сприймає.

Назви кольору в художньому тексті Юрія Іздрика відзначаємо частіше, вони представлені кількісно більш значною парадигмою, аніж одоративи. Як зауважує Л. Пустовіт, можливість хроматизмів сполучатися зі словами різних понятійних категорій відображає закономірності використання традиційних образів та функціонування їх у літературі, що могли стати поетичними символами, метафорами та утворити новаторське, індивідуальне бачення вживання кольороназв при створенні емоційно-оцінних, емоційно-образних, метафоричних, символічних значень [1, с. 23].

За спостереженнями літературознавців, найбільш поширеним є використання лексики на позначення кольору в символічному значенні, причому досить часто можна простежити створення символу через архаїку кольору, еволюцію кольороназви або ж авторську інтерпретацію [6]. Юрій Іздрик розширює функціональне навантаження хроматизмів та надає кольорам відносної самостійності, подекуди закріплюючи за кольором цілий образ чи

об'єкт. Наприклад: «...*тільки мапи земель необжитих / всуціль біла пляма*» – біла пряма вжито як образ того, чого по суті не існує.

До парадигми кольорів, представлених у збірці «Календар любові», увійшли чорний, білий, сивий, сірий, жовтий, синій, червоний та рожевий. Характерною особливістю поетичної творчості Юрія Іздрика є закономірності в уживанні хроматизмів: за кожним кольором закріплений певний образ чи асоціація. Приміром, білий у всіх віршах відображає Бога, світло, добро та чистоту; чорний – Диявола, темряву, зло та нечисть; червоний – кохання, кров; рожевий – невинність та ілюзорність тощо. Загалом лексеми на позначення білого кольору вжито у віршах 29 разів: усі вони виражені прикметником, що узгоджується повністю або частково з іменником, наприклад «...*білими нитками впоперек шито...*» [3, с. 73]; «...*психічна атака білої жінки насичена психотропами...*» [3, с. 122]. Проте маємо також ужитий автором складний прислівник: «... *а я відморозжусь білим по-білому...*» [3, с. 233], котрий, на відміну від іменниково-прикметникової конструкції, існує в тесті самостійно та створює індивідуальний образ. Чорний колір є найбільш поширеним та вживається 49 разів. Домінантною частиною мови в представленні чорного є прості «... *вже несила терпіти стилістику ночі / вже несила дивитись на чорний цей світ...*» [3, с. 12], «...*чорний тор-кіркегор / що ув'язнює промені...*» [3, с. 49] та одноразового вживання складного прикметника-юкстапозита «... *і все це в чорнильно-чорному небі...*» [3, с. 10]. Рідше автор уживає прислівники: «...*коли за тобою скучаю чорно / повискуючи мов гієна...*» [3, с. 274], «*бог нас кинув по-чорному...*» [3, с. 410]. Колоративи, які позначають білий та чорний кольори, мають широкий спектр сполучуваності з іншими кольорами: «...*і жорстко меле жовте жорно зерно моїх нічних первезі / а чорна ніч на чорне (...) перелицьовує сюжет...*» [3, с. 287], «... *і чорний траур тротуарів/і зелень лип і неба лють...*» [3, с. 144], «...*весь білий шум цей і весь чорний дим/ це лиш обманні маневри бога...*» [3, с. 85]. Інші кольори представлені відносно невеликою кількістю лексем. Приміром, сірий колір уживається 4 рази: «...*руслом ріки сірим асфальтом...*» [3, с. 343], сивий – 2: «... *сиві коні в сині*

*квіти повкладались спать...(...) сонні діти/ сині коні / **сива** каламуть...», червоний – 4: «...жене на **червоне** і пре на рожен / хоч ніби-якого... рожна...» [3, с. 14], жовтий – 5: «...вість блага потонула у **жовтих** водах річища...» [3, с. 100], золотистий – 4: «...і сонце небом котиться як **золота** сльоза...» [3, с. 347], синій – 4: «...розглядаючи **жовті** стіни / краще б мати якась корито / плисти в ньому по морі **синьому**...» [3, с. 135], срібний – 7: «...я на це все забив свій освячений **срібний** кілок...» [3, с. 337], зелений – 3 рази: «...і **зелень** лип і неба лють...» [3, с. 144], рожевий – 1: «...були люба ласки/ а тепер лиш біти / і **рожеві** каски...» [3, с. 389], пурпуровий – 1 випадок уживання: «...доза тестостерону – у **пурпуровий** гроз» [3, с. 384].*

Варто також закцентувати увагу на лексемах, що репрезентують мікрополе відсутності кольору: «...майбутнє ж – мов скло **прозоре** / але хтось там похукав на скло / і скраєчку намалював / паперовий кораблик / і справжнє **прозоре** море...» [3, с. 60], «... виглядаєш **прозоро**, як дим в буристині...» [3, с. 65].

Отже, уживання великої кількості сенсорної лексики характерне для художнього та публіцистичного стилю мовлення, рідше така лексика функціонує в епістолярному, конфесійному та розмовному, спорадично – у науковому та офіційно-діловому стилях. Уживання запахолексем та колоративів у творчості Юрія Іздрика зумовлене їх смисловим навантаженням. Одоративи відтворюють запахову складову навколишнього середовища та позначають переважно наявність або відсутність якогось певного запаху. Одоративна лексика функціонує у віршах Юрія Іздрика не досить часто, на відміну від хроматизмів. Використання кольороназв зумовлене тими образами, які закріплені за цими лексемами. Зокрема, протистояння добра та зла, а отже, чорного і білого – один із наскрізних мотивів віршів у збірці «Календар любові». Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні інших видів сенсорної лексики у творчості сучасних митців, зокрема й у творчості Юрія Іздрика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власюк В. В. Особливості запахових відчуттів та їх вияв у мові [Електронний ресурс]. URL : http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nrpknu_fil/2009_18/1_16_Wlasiuk.pdf. (дата звернення: 11.09.2021).
2. Гайдаєнко І. Стилістичні функції назв смаку й запаху в поезіях Яра Славутича. *Донецький вісник Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 16. Донецьк : Східний видавничий дім, 2007. С. 24–32.
3. Іздрик Юрко. Календар любові. Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. 425 с.
4. Шапочка К. А. Поняття «сенсорна лексика» у лінгвістичному аспекті. *Мова і культура*. 2013. Вип. 16. Т. 1. С. 221–224.
5. Юрко Іздрик: творчість [Електронний ресурс]. URL : <https://sites.google.com/site/urkoizdrik/tvorcist/> (дата звернення: 17.09.2021).
6. Worf В. The Phonetic Value of Certain Characters in Maya. Cambridge, 1933. P. 91–96.

Алла Ящук,
магістрантка 2 курсу
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Л. В. Ящук,**
кандидат філологічних наук, доцент.

ЛЕКСИЧНА БАЗА СУЧАСНИХ ПРИЗВИЩ БЕРДИЧІВЩИНИ

Статтю присвячено аналізу прізвищ сіл Андріяшівка та Райгородок Бердичівщини, утворених від різних груп онімної та апелятивної лексики, зокрема від християнських і слов'янських імен, назв осіб за професією чи родом заняття, місцем походження або проживання тощо.

Прізвище – обов'язкова спадкова назва людини, яка є офіційно закріпленою і зберігає в собі інформацію про життя предків. Незаперечним фактом стала потреба створення постійних родових назв для того, щоб розрізняти людей з однаковими іменами. Закономірно й те, що первісно такі назви утворювалися від імен, найчастіше батька або діда, рідше – матері чи іншого близького родича. Прізвище – «найменування особи, набуте при народженні або вступі в шлюб, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість» [4, VIII, с. 108].

Сучасні українські мовознавці зосереджують увагу на дослідженні регіональної антропонімії задля виявлення специфічних рис онімів різних територій. У їхніх студіях вивчено антропонімію таких українських регіонів: Середнього Придніпров'я – С. Бевзенко; Лівобережної України – І. Сухомлин, О. Неділько; Закарпаття – П. Чучка; Південно-Східної України – В. Познанська; Бойківщини – Г. Бучко; Середнього Полісся – І. Козубенко; Верхньої Наддністрянщини – І. Фаріон; Житомирщини – Л. Ящук та ін.

Мета нашої статті – проаналізувати семантику твірних основ сучасних прізвищ сіл Андріяшівка та Райгородок Бердичівського району Житомирської області. Джерельною базою слугувала господарська книга Райгородоцької об'єднаної територіальної громади.

У ході дослідження виокремлено такі групи прізвищ: а) прізвища, похідні від імен; б) прізвища категорії «*nomina personalia*»; в) прізвища категорії «*nomina impersonalia*»; г) прізвища, утворені від апелювативних означень особи.

Людина в усі часи та епохи повинна була мати ім'я. Наші предки надавали величезного значення його вибору, тому до сьогодні існує багато повір'їв, пов'язаних з іменуванням новонароджених. Ю. Редько підкреслює, що «основою для творення українських відіменних прізвищ стало понад двісті власних імен», серед яких, на думку науковця, лише два десятки, тобто 10%, походять від жіночих імен [2, с. 9].

Прізвища сіл Андріяшівка та Райгородок, утворені від імен, насамперед християнських, становлять численну групу найменувань (81 онім): *Ада́м'як, Ада́мчу́к, Алекса́ндрович, Андрéєва, Андроні́юк, Андру́щенко, Гаврилю́к, Григорі́вська, Дацько́ва, Дмитру́к, Заха́рко, Івані́цька, Івано́ва, Іщу́к, Карпу́нь, Кирилі́юк, Кириче́нко, Климчу́к, Кондрати́юк, Кондра́цька, Кононі́юк, Корні́йчу́к, Кості́юк, Костю́ченко, Лукашу́к, Лучу́к, Макси́мець, Маці́юк, Мироні́юк, Миха́йлов, Миха́йло́вська, Миха́льню́к, Мі́щенко, Мусі́йчу́к, Назарчу́к, Наумчу́к, Нестеру́к, Нико́люк, Нікі́форов, Оста́нюк, Пархо́мець, Петро́ук, Пили́пчу́к, Прохо́ренко, Рома́ненко, Рома́нов, Рома́нюк, Савелю́к, Са́він, Самко́, Самсо́ненко, Самсо́нюк, Са́фаню́к, Сачу́к, Сі́нько́, Семенé́ць, Семені́юк, Семеня́ка, Степа́нюк, Стеце́нко, Супру́нюк, Тимкі́в, Тимоше́нко, Ті́щенко, Томчу́к, Трохимчу́к, Юрчу́к, Юхимчу́к, Якови́шин, Яковле́в, Яремчу́к, Ясі́нська, Яце́нко, Ящу́к.*

Прізвище *Маруща́к* походить від жіночого імені *Марушка*; а *Якови́шин* < від андроніма *Яковиха* < *Яків*.

Низка прізвищ мотивована слов'янськими відкомпонітованими іменами: *Бори́сов, Бори́сю́к* < *Борис* – «апокопований (усічений) варіант двоосновного слов'янського імені *Бориславъ*, який, мовляв, крім препозиційного дієслівного компонента *Бори-* (наказова форма дієслова боротися 'воювати'), зберігає також ініціальний приголосний /с/ від постпозиційного компонента *-слав(а)*» [6, с. 74]; *Дух*, П. Чучка підкреслює, що *Дух* – одне з імен, що віддавна вживають

майже всі слов'янські народи [6, с. 179]; *Скóрик* – «усічено-суфіксальне утворення від двоосновного імені моделі *Скоромир, Скоровой* або *Скорослав*» [6, с. 322].

Прізвища категорії «*nomina personalia*», утворені від онімів, основою яких є лексеми, що характеризують зовнішні чи внутрішні риси денотата: *Безвѣрхий; Білик; Болѣлий;*, *Глухѣнький;*, *Глушкó;* *Довгальóк*, пор. *довгаль* «високий і худий чоловік» [3, I, с. 401]; *Краснóв*, пор. *красний* «який має привабливу зовнішність», «приємний, втішний», «радісний, щасливий» [4, IV, с. 327]; *Кучерявий; Мовчán;* *Нечѣсаний; Продѣус*, пор. *прудиус* «той, хто має довгі, пишні вуса; вусань, крутивус» [4, VIII, с. 359]; *Рихлóв*, пор. *рихлий* «крихкий або розсипчастий»; «позбавлений свіжості, пружності; який відзначається в'ялістю, слабкістю» [4, VIII, с. 545]; *Рубан*, пор. дієприкметник *рубаний* зі значенням «який має багато ран, зроблених, нанесених зброєю, що рубає» [4, VIII, с. 890]; *Сухорѣбрий; Чóрна; Чорноус*.

Окрему групу прізвищ жителів сіл Андріяшівка та Райгородок на Бердичівщині становлять мотивовані назвами представників флори та фауни досліджуваної місцевості. М. Худаш називає таку причину їхнього творення: «Найбільш популярним серед повір'їв було заборонене переконання, що в природі й навколишньому оточенні існують предмети і явища, особливо живі істоти та рослини, яких не любить “нечиста сила”, які нейтралізують усякі чари, уроки тощо. Отже, якщо назвою, та ще й успішно вибраною з таких предметів, явищ, живих істот чи рослин, назвати дитину, то саме це ім'я правитиме їй за надійний захист» [5, с. 168].

Прізвища категорії «*nomina impersonalia*» поділяємо на ті, твірні основи яких виражають:

1) назви тварин: *Гѣдз; Горобчúк; Зáсць; Кóгут* < *когут* «півень», «тетеря», «китиця з півнячого пір'я на капелюсі» [4, IV, с. 207]; *Корóвін; Кóтик; Лѣбѣдѣв; Лúс; Лошáк* < *лошак* «молодий кінь» [4, IV, с. 550]; *Медведчúк; Орлюк; Прúс* < *прус* «комаха родини саранових, темно-рудого забарвлення, що живе в степовій

смузі та є шкідником сільськогосподарських рослин» або «пруссак» [4, VIII, с. 362]; *Сóкол*,; *Сорóка*; *Ча́йка*;

2) назви рослин: *Буря́к*; *Виногра́д*; *Прищэ́на* < *прищена* «живець або вічко (брунька) однієї рослини, що їх прищеплюють на іншу рослину» [4, VIII, с. 105];

3) назви частин тіла людини чи тварини: *Бóрдюг* < *бордюг* «шкіра, знята цілою з кози (або теляти), вичинена, зав'язана в тих місцях, де були ноги і хвіст, а в тому місці, де була голова, стягнута ременем, – слугує мішком», «кендюх», «сечовий міхур у тварин» [3, I, с. 86]; *Голо́він*; *Кóвтун* < *ковтун* «жмут збитого волосся, вовни, шерсті», «хвороба шкіри в людей на голові та в коней під гривною, при якій волосся сплутується й злипається» [4, IV, с. 206];

5) назви, що вказують на час появи дитина на світ: *Коляда*, *Морозюк*, *Морозова*;

4) назви предметів побуту та речей загального вжитку: *Ломáкіна* тощо.

Окремий тип антропонімів говірок Бердичівщини становлять прізвища, **похідні від апелювативних означень особи**. Їх поділено на декілька підгруп:

а) прізвища, утворені від етнонімів: *Мáзур*, *Татарчу́к*;

б) прізвища, похідні від назв осіб за місцем народження чи проживання: *Венгровський*, *Воли́нець*, *Грабóвська*, *Донський*, *Загребéльний*, *Лісня́к*, *Лісо́ва*, *Ляхове́цький*, *Нагорніо́к*, *Новакíвська*, *Осадчу́к*, *Побере́жний*, *Поліщу́к*, *Слободеню́к*, *Соболéвський*;

в) прізвища, в основах яких містяться назви професії, роду діяльності чи соціального стану: *Бондарчу́к*, пор. *бондар* «майстер, ремісник, що виробляє діжки, бодні, дерев'яні відра і т. ін.» [4, I, с. 216]; *Вóзний*; *Гончарóва*, *Гончару́к*; *Ковалéнко*, *Кóваль*, *Кóвач*; *Колéсник*; *Колодйчу́к*, пор. *колодій* діал. «колісник» [4, IV, с. 228]; *Кравчу́к*; *Купе́ць*; *Кушніро́в*, *Кушніру́к*, пор. *кушнір* «фахівець, що вичиняє хутро зі шкури та шиє хутрянні вироби» [4, IV, с. 425]; *Мельничу́к*; *Музі́ка*; *Муля́р*; *Огородні́к*; *Олі́йник*; *Пáсічник*; *Паламарчу́к*, пор. *паламар* «служитель православної церкви, що допомагає священнику під час богослужіння; дячок, псаломщик, причетник» [4, VI, с. 20], *Пономарьóв*, пор.

цсл. *пономарь* [1, VI, с. 259]; *Слюсар*; *Стельмах* < *стельмах* «майстер, який робить вози, сани, колеса і т. ін.» [4, IX, с. 684]; *Ткачук*; *Шинкар*; *Козак*; *Костогриз* < *костогриз* «бідняк» або «народна назва кількох хвороб (карієсу, туберкульозу кісток та ін.), що вражають і руйнують кістки й зуби людини та хребетних тварин» [3, IV, с. 307]; *Сирота*.

Найменування, пов'язані з різними видами професій і назвами роду занять, є цікавими з погляду історії культури, оскільки в них відображена картина життя українського суспільства в період, коли виникали й офіційно закріплювалися прізвища.

Отже, проаналізувавши 81 прізвище, утворене від імен, визначили, що найширше в основах представлені чоловічі християнські імена: *Михайло* (4 прізвища), *Андрій*, *Роман*, *Семен*, *Степан*, *Тимофій*, *Яків* (3), *Адам*, *Іван*, *Кіндрат*, *Костянтин*, *Самсон* (2). Прізвища, утворені від назв постійного роду занять і професій (26 онімів), семантично різноманітні: це і професії, які популярні в наш час і давно забуті, що зараз не побутують.

Прізвища, твірною базою яких слугують індивідуальні ознаки людини (зовнішній вигляд, психічний стан, риси характеру, стан здоров'я, фізичні вади, розумові здібності та особливості одягу першоносія, становлять 26 найменувань. Найменша група антропонімів (20 одиниць) походить від назв територій і місць проживання, походження та національності першоносія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Наукова думка, 1982—.
2. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ : Наукова думка, 1969. 225 с.
3. Словник української мови : у 4 т. / за ред. Б. Д. Грінченко. Київ : Наукова думка, 1997.
4. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. кол. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970–1980.

5. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 235 с.
6. Чучка П. П. Словянські особові імена українців : істор.-етимол. слов. Ужгород : Ліра, 2011. 432 с.

Наукове видання

**СТУДЕНТСЬКІ
ЛІНГВІСТИЧНІ СТУДІЇ
ВИПУСК 12**

Відп. за випуск В. М. Титаренко, Л. В. Ящук